

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

O IMPORTANTĂ CONTRIBUȚIE LA CAUZA PĂCII ȘI COOPERĂRII
ÎN LUME: VIZITA PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN
AMERICA LATINĂ ȘI ÎN ȚĂRÎ ARABE DIN ORIENTUL MIJLOCIU

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELEI DE-A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII
ROMÂNEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

ASCENSIUNE, COMBATIVITATE ȘI CONSECVENȚĂ ÎN ATITUDINEA
ANTIFASCISTĂ A CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA.

Gh. I. IONIȚĂ
PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA ÎNFĂPTUIREA INSURECȚIEI
NAȚIONALE ANTIFASCISTE.

DUMITRU TUȚU, Ion FETCU
PERIODIZAREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.

FLORIN CONSTANTINIU
FILOZOFIA ISTORIEI LA B. P. HASDEU.

VASILE VETIȘANU

DOCUMENTAR
DEZBATERI
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
INSEMNAȚII

7

TOMUL 27

1974

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACTIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*) ; ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*) ; NICHITA ADĂNILOAIE ; MIRON CONSTANTINESCU ; LUDOVIC DEMÉNY ; GHEORGHE I. IONIȚĂ ; VASILE LIVEANU ; AUREL LOJHIN ; TRAIAN LUNGU ; DAMASCHIN MIOC ; ȘTEFAN OLTEANU ; ARON PETRIC ; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU ; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 240 lei

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an. Toute commande à l'étranger sera adressée à Întreprinderea ROM-PRESFILATELIA, Boite postale 2001, telex 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de istorie”. Apare de 12 ori pe an.

Începînd din ianuarie 1974 „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul „Revista de istorie”.

Adresa redacției :
www.dacoromanica.ro
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 27, 1974, nr. 7

S U M A R

- O IMPORTANTĂ CONTRIBUȚIE LA CAUZA PĂCII ȘI COOPERĂRII ÎN LUME : VIZITA
PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN AMERICA LATINĂ ȘI ÎN ȚĂRÎ ARABE
DIN ORIENTUL MIJLOCIU 995

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELEI DE-A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII ROMÂNIEI DE SUB DOMINATIA FASCISTĂ

GH. I. IONIȚĂ, Ascensiune, combativitate și consecvență în atitudinea antifascistă a clasei muncitoare din România	1015
DUMITRU TUTU, ION FETCU, Participarea armatei române la înfăptuirea insu- recției naționale antifasciste	1025
FL. CONSTANTINIU, Periodizarea celui de-al doilea război mondial	1039

VASILE VETIȘANU, Filozofia istoriei la B. P. Hasdeu	1049
---	------

DOCUMENTAR

- General-maior EUGEN BANTEA, Insurecția națională antifascistă din România în
jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de Sud” (partea a II-a) 1065

DEZBATERI

- Dezbateră pe tema „Matematică, calculator electronic, științe sociale” (*Constanța
Mojei*) 1083

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- 30 de ani de la înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc (*Traian Udrea*); A VIII-a
conferință națională de arheologie (*Nicolae Stoicescu*); Călătorie de studii în
R. S. Cehoslovacă (*Carol Vekov*); Prezențe românești în Spania (*Octavian Iliescu*) 1087

RECENZII

- OLGA CONSTANTINESCU, *Critică teoriei „România — fară eminamente agricolă”*,
București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 324 p. Colecția Biblioteca Economică
(*Damian Hurezeanu*) 1097

- * * * *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. IV, redactori responsabili : Nichita Adăniloiaie și Dan Berindei, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 462 p. (*Gheorghe Platon*) 1100
- KRYSTYNA SZCZEPANSKA, BOŻENA ZIELIŃSKA, *Bibliografia wojny wyzwoleniczej narodu polskiego 1939—1945. Problematyka wojskowa. Materiały z lat 1939—1967* (Bibliografia războiului de apărare al poporului polonez 1939—1945. Problematica militară. Materiale din anii 1939—1967), Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, 831 p. (Wojskowy Instytut Historyczny. Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej. Tom. VI) (*Milică Moldoveanu*) 1102
- A. JARDIN, A. J. TUDESQ, *La France des notables*, vol. I—II, Paris, Editions du Seuil, 1973, 255 + 256 p., Nouvelle histoire de la France contemporaine, 6 (*Lucia Taftă*) 1107
- ÎNSEMNĂRI**
- Istoria României. — COSTACHI MÎNDRU, *Focuri în Bărăgan*, București, Edit. militară, 1973, 132 p. (*Gelu Apostol*); MARIO RUFFINI, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Edit. Minerva, 1973, 301 p. + 19 facsimile, Seria „Universitas” (*Jacob Mărza*); TEODOR TANCO, *Virtus Romana Rediviva*, Bistrița, 1973, 238 p. (*Vasile Netea*); Istoria Universală. — PAISII HILENDARSKI, *Istoriya slaviano-bolgarskaja*, vol. I—II, Sofia, 1972, 174 + 166 p. (*Tr. Ionescu-Nișcov*); HANS-PETER APELT, *Rahewins Gesta Friderici I. Imperatoris. Ein Beitrag zur Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts*, München, 1971, 162 p. (*Adolf Armbruster*); INGVAR ANDERSON, *A history of Sweden*, Stockholm, Natur och Kultur, 1970, 471 p. (*Constantin Șerban*) 1111

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, n° 7

S O M M A I R E

UNE IMPORTANTE CONTRIBUTION À LA CAUSE DE LA PAIX ET DE LA COOPÉRATION DANS LE MONDE : LA VISITE DU PRÉSIDENT NICOLAE CEAUȘESCU EN AMÉRIQUE LATINE ET DANS DES PAYS ARABES DU MOYEN ORIENT	995
EN L'HONNEUR DU XXX ^e ANNIVERSAIRE DE LA LIBÉRATION DE LA ROUMANIE DE LA DOMINATION FASCISTE	
GH. I. IONIȚĂ, Ascension, combativité et conséquence dans l'attitude antifasciste de la classe ouvrière de Roumanie	1015
DUMITRU TUTU, ION FETCU, La participation de l'armée roumaine à l'accomplissement de l'insurrection nationale antifasciste	1025
FL. CONSTANTINIU, La délimitation par périodes de la deuxième guerre mondiale	1039
VASILE VETIȘANU, La philosophie de l'histoire chez B. P. Hasdeu	1049
DOCUMENTAIRE	
Major-général EUGEN BANTEA, L'insurrection nationale antifasciste de Roumanie dans le journal de guerre du groupe d'armées allemand „l'Ukraine du Sud” (deuxième partie)	1065
DÉBATS	
Débat sur le thème „Mathématiques, calculateur électronique, sciences sociales” (<i>Constanța Moșei</i>)	1083
LA VIE SCIENTIFIQUE	
30 ^e anniversaire de la constitution du Front Unique Ouvrier (<i>Traian Udrea</i>) ; La VIII ^e conférence nationale d'archéologie (<i>N. Stoicescu</i>) ; Voyage d'études dans R. S. Tchécoslovaquie (<i>Carol Vekov</i>) ; Présences roumaines en Espagne (<i>Octavian Iliescu</i>)	1087
COMPTES RENDUS	
OLGA CONSTANTINESCU, <i>Critica teoriei „România — ţară eminentamente agricolă”</i> (Critique de la théorie „La Roumanie — pays éminemment agricole”), Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 324 p. Collection Biblioteca Economică (<i>Damian Hurezeanu</i>)	1097

- * * * *Studii și materiale de istorie modernă* (Etudes et matériaux d'histoire moderne), vol. IV, rédacteurs responsables : Nichita Adăniloae et Dan Berindei, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 462 p. (Gheorghe Platon) 1100
- KRYSTYNA SZCZEPANSKA, BOŻENA ZIELIŃSKA, *Bibliografia wojny wyzwolenie i narodu polskiego 1939—1945. Problematyka wojskowa. Materiały z lat 1939—1967* (Bibliographie de la guerre de défense du peuple polonais 1939—1945. La problématique militaire. Matériaux des années 1939—1967), Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, 831 p. (Wojskowy Instytut Historyczny. Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej. Tom. VI) (Milică Moldoveanu) 1102
- A. JARDIN, A. J. TUDESQ, *La France des notables*, vol. I—II, Paris, Editions du Seuil, 1973, 255 + 256 p., Nouvelle histoire de la France contemporaine, 6 (*Lucia Taftă*) 1107
- NOTES**
- Histoire de Roumanie.** — COSTACHI MÎNDRU, *Focuri în Bărăgan* (Coups de feu dans la plaine du Bărăgan), Bucarest, Editions militaires, 1973, 132 p. (*Gelu Apostol*) ; MARIO RUFFINI, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino* (La bibliothèque du „stolnic“ Constantin Cantacuzène), Bucarest, Editions Minerva, 1973, 301 p. + 19 facsimilés, Seria „Universitas“ (*Jacob Mărza*) ; TEODOR TANCO, *Virtus Romana Rediviva*, Bistrița, 1973, 238 p. (*Vasile Netea*) ; **Histoire universelle.** — PAISII HILENDARSKI, *Istoriya slaviano-bolgarskaja*, vol. I—II, Sofia, 1972, 174 + 166 p. (Tr. *Ionescu-Născov*) ; HANS-PETER APELT, *Rahewins Gesta Friderici I. Imperatoris. Ein Beitrag zur Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts*, München, 1971, 162 p. (*Adolf Armbruster*) ; INGVAR ANDERSON, *A history of Sweden*, Stockholm, Natur och Kultur, 1970, 471 p. (*Constantin Ţerban*) 1111

O IMPORTANTĂ CONTRIBUȚIE LA CAUZA PĂCII ȘI COOPERĂRII ÎN LUME: VIZITA PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN AMERICA LATINĂ ȘI ÎN ȚĂRÎ ARABE DIN ORIENTUL MIJLOCIU

Puternic marcată de efectele binefăcătoare ale revoluției tehnico-științifice, lumea contemporană, lume a interdependențelor, nu poate fi concepută în afara unei largi și fructuoase cooperări. În acest sens, participarea din ce în ce mai intensă a tuturor națiunilor, libere și egale în drepturi, la diviziunea internațională a muncii prezintă un evident caracter logic. De realizarea acestui obiectiv depind într-o măsură însemnată asigurarea unei păci trainice și fertile, progresul fiecărui stat în parte și al omenirii în ansamblu. Schimbul reciproc avantajos de valori materiale și spirituale, mai buna cunoaștere între popoare constituie condiții indispensabile ale instaurării unui climat de pace și conlucrare, premise ale unei evoluții firești și profitabile.

Factor activ al comunității internaționale, Republica Socialistă România desfășoară o intensă activitate externă, pronunțându-se și militând în mod consecvent pentru înfăptuirea unei politici de pace și cooperare, potrivit năzuințelor și intereselor superioare ale tuturor națiunilor. La temelia politiciei internaționale a țării noastre — politică concepută și realizată științific — se găsește un ansamblu omogen de norme și principii izvorîte din nevoia imperioasă de a se asigura tuturor statelor dreptul la existență deplin suverană și independentă. În relațiile sale cu celelalte state, România se călăuzește după următoarele principii, din a căror scrupuloasă observare ea își face o datorie de onoare : respectarea suveranității și a independenței naționale, deplina egalitate în drepturi, neamestecul în treburile interne și externe, nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forță, integritatea și inviolabilitatea frontierelor de stat, avantajul mutual și respectul reciproc, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, potrivit voinței și intereselor sale.

Deci, întreaga activitate desfășurată de România pe planul politiciei externe se găsește în deplină concordanță cu normele dreptului internațional contemporan și este îndreptată tocmai în sensul întăririi legalității internaționale, legalitate indivizibilă și avînd un conținut egal pentru toate statele lumii, indiferent de puterea lor sau de sistemul politico-social.

Mărturie a aspirațiilor de pace și cooperare, dinamica relațiilor internaționale ale României a cunoscut în anii din urmă o spectaculoasă creștere. Țara noastră întreține astăzi relații diplomatice și consulare cu 118 state, avînd totodată legături economice cu aproape toate statele lumii. În centrul întregii sale activități internaționale, România așeaază prietenia și alianța cu toate țările socialiste, temeiul acestei solidarități frătești decurgînd din : comunitatea orînduirii sociale, unitatea țelurilor și aspi-

rațiilor fundamentale, interesele comune ale luptei împotriva imperialismului și reacțiunii, apărarea cuceririlor revoluționare, triumful cauzei socialismului și păcii în lume. România întărește continuu legăturile sale cu țările comunității socialiste, legături bazate pe relații de tip nou, din care să decurgă dezvoltarea multilaterală a fiecărei țări în parte și astfel, întărirea sistemului socialist mondial. Extinzând și diversificând relațiile sale cu țările socialiste, România urmărește și realizează, în conformitate cudezideratele coexistenței pașnice, o largă cooperare economică, politică, tehnico-științifică și culturală cu toate celelalte state, indiferent de regimul lor social politic. În cadrul politicii externe românești se acordă o deosebită însemnatate amplificării continue a relațiilor de cooperare pe multiple planuri cu țările care au pășit recent pe drumul dezvoltării libere, sprijinindu-se totodată în mod efectiv efortul mișcărilor de eliberare națională în lupta lor contra colonialismului și neocolonialismului. Ca țară în trecutul ei îndelung încercată de flagelul exploatarii, aflată azi în curs de dezvoltare, România privește cu simpatie efortul noilor state suverane de a-și asigura o existență liberă, pe o cale de dezvoltare aflată în concordanță cu interesele lor naționale. Pornind de la analiza științifică a noilor realități mondale, apreciind cu obiectivitate mutațiile care s-au produs în lume, România socialistă consideră mișcarea de eliberare și consolidare a independenței popoarelor drept o forță importantă aflată în slujba progresului, ideii de pace și legalitate internațională, împotriva politicii de forță și dictat. În anii din urmă, relațiile țării noastre cu state din Africa, Asia și America Latină au cunoscut o remarcabilă dezvoltare, realizându-se în mod principal și reciproc avantajos.

Un rol de mare însemnatate în infăptuirea obiectivelor majore ale politicii externe românești îl are contactul direct al conducerii statului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu conducerii ai diferitelor state ale lumii, cu personalități ale vieții internaționale. Depunând o neobosită activitate în slujba intereselor poporului român și pentru infăptuirea idealului păcii și cooperării, întîlnirile la nivel înalt ale președintelui Nicolae Ceaușescu reprezintă momente de o deosebită importanță politică nu numai bilaterală dar și internațională. În rindul numeroaselor vizite de prietenie întreprinse de șeful statului român pe diferite meridiane ale lumii, vizite ale căror roade nu au întârziat să se arate — turneul politic întreprins de delegația de partid și guvernamentală română, condusă de președintele Nicolae Ceaușescu, într-un grup de state latino-americană și arabe, are fără îndoială o importanță deosebită.

Legăturile României cu statele din America Latină au o bogată tradiție¹, fiind puternic stimulate de afinitățile de limbă și cultură precum și de efortul continuu depus în vederea propășirii naționale, a afirmării idealurilor de pace și progres. În ciuda distanței uriașe care le separă, poporul român și popoarele latino-americană, animate de năzuințe asemănătoare au nutrit în mod constant dorința unei mai bune cunoașteri și

¹ V. Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *România și America Latină*, București, Edit. politică, 1970 și Constantin I. Turcu, *Traditiile relațiilor României cu țările Americii Latine*, în „Revista Română de Studii Internaționale”, nr. 3 (21), 1972, pp. 27—39.

înțelegeri. Începînd cu ultimele decenii ale secolului trecut, cînd au fost inaugurate în mod oficial, relațiile României cu aceste țări au cunoscut o evoluție în mod constant ascendentă. Aceste relații au intrat într-o etapă superioară în anii dintre cele două războaie mondiale, ca urmare a deschiderii reciproce de misiuni diplomatice și agenții comerciale. Sînt concludente în acest sens cuvintele rostite de Nicolae Titulescu în discursul prilejuit de plecarea din România a agentului diplomatic argentinian la București, în iunie 1936 : „Fiecare ministru al unui stat al Americii de Sud reprezintă în același timp și țara sa, și marea familie latină de care ne desparte oceanul.... România a înțeles rolul imens pe care este chemată să-l joace America de Sud în viața internațională. De aceea, ea s-a făcut reprezentată în țările domniei voastre cît mai mult cu putință, în măsura mijloacelor ei”². Deosebit de sensibilă la ideea creării unui sistem eficient de securitate în Europa, diplomația românească a arătat totodată un interes deosebit pactelor regionale de securitate, deschise tuturor țărilor. Aderarea guvernului român la Pactul de neagresiune și conciliere Saavedra-Lamas, inițiat de către un grup de state latino-americană, a constituit o mărturie semnificativă a identității de principii în domeniul politicii externe a României și a țărilor din America de Sud.

În cursul ultimilor ani, relațiile României cu statele latino-americană au cunoscut o nouă și puternică dezvoltare, realizîndu-se la un nivel calitativ superior. Încă în anul 1967, referindu-se la politica externă a țării noastre, cu prilejul sesiunii Marii Adunări Naționale, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta : „Apreciem pozitiv faptul că în ultimii ani s-au stabilit relații diplomatice între România și noi țări din America Latină și că relațiile noastre politice, economice și cultural-științifice cu țările din această parte a lumii au luat extindere. Considerăm că există condiții pentru lărgirea și intensificarea colaborării multilaterale cu aceste țări, cu care avem afinități de limbă și cultură, în interesul reciproc al popoarelor noastre și al dezvoltării colaborării internaționale”³. Este de altfel concludent faptul că, după ce în perioada 1967–1973 au fost stabilite legături diplomatice cu zece state latino-americană — Bolivia, Columbia, Costa Rica, Ecuador, Guyana, Honduras, Mexic, Panama, Peru, Trinidad-Tobago — România întreține în prezent relații diplomatice cu aproape toate țările din această zonă. Inaugurînd o etapă nouă în cronică relațiilor de prietenie dintre popoarele noastre, vizita efectuată în toamna anului 1973 în decursul a 24 de zile de către președintele Nicolae Ceaușescu împreună cu tovarășa Elena Ceaușescu în șase țări latino-americană — Cuba, Venezuela, Costa-Rica, Columbia, Ecuador, Peru — ca de altfel și vizita în Argentina se înscrîn ca un eveniment de seamă al vieții internaționale, constituind o ilustrativă aplicare a ideii de cooperare pașnică între statele lumii.

² Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Edit. politică, 1967, p. 776.

³ *Politica externă a României socialiste. Dezbaterile sesiunii Marii Adunări Naționale din 24–26 iulie 1967*, București, Edit. politică, 1967, p. 35.

I. VIZITA PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN ȘASE STATE DIN AMERICA LATINĂ – EVENIMENT DE ÎNSEMNĂTATE ISTORICĂ PENTRU ÎNTĂRIREA LEGĂTURILOR ROMÂNIEI CU ACESTE ȚĂRI

1. Vizita în Republica Cuba (29 august – 3 septembrie 1973)

Prima etapă a turneului politic întreprins de delegația de partid și guvernamentală română condusă de tovarășul Nicolae Ceaușescu, a constituit-o vizita în Republica Cuba, întâiul stat din această parte a lumii care construiește socialismul. Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în Cuba Socialistă, ca de altfel și vizita întreprinsă în cursul anului 1972 de tovarășul Fidel Castro la București, constituie mărturii semnificative ale cursului ascendent înregistrat în relațiile dintre cele două țări prietene.

Discuțiile care au avut loc cu ocazia vizitei au reliefat utilitatea, rolul important pe care îl au în dezvoltarea raporturilor româno-cubaneze contactele directe între cei doi conducători de partid și de stat. Efectuind o trecere în revistă a principalelor probleme cu care este confruntată lumea contemporană, tovarășii Nicolae Ceaușescu și Fidel Castro au reafirmat hotărîrea celor două partide comuniste, a popoarelor român și cubanez de a acționa neabătut în vederea eliminării din viața internațională a politicii imperialiste de dominație și dictat, pentru așezarea pe baze noi, principiale a raporturilor dintre state.

Informându-se reciproc asupra succeselor obținute de popoarele român și cubanez în activitatea de edificare a noii societăți, cele două părți au apreciat evoluția ascendentă a schimburilor economice și tehnico-științifice și culturale, examinând în același timp posibilitățile largi de adincire a colaborării și cooperării. În acest sens, în timpul vizitei, s-au luat hotărîri importante cu privire la dezvoltarea și diversificarea schimburilor comerciale pentru anul 1974 și în perspectivă, convenindu-se asupra programului de cercetare în scopul valorificării unor zăcăminte cuprifere, împreună cu specialiștii cubanezi⁴. Amplul *Comunicat Comun* semnat la încheierea vizitei constituie o expresie pregnantă a raporturilor de prietenie frățească existente între cele două state angajate pe drumul construirii socialismului. Conturind bilanțul pozitiv al acestui marcant eveniment, tovarășul Nicolae Ceaușescu declară cu prilejul conferinței de presă din ultima zi a vizitei: „Pot spune, deci, că suntem deosebit de mulțumiți de felul în care s-a desfășurat vizita, de convorbirile, de rezultatele vizitei și discuțiilor. Credeam că toate acestea vor deschide noi perspective colaborării viitoare dintre țările noastre, ceea ce corespunde intereselor celor două popoare, cauzei unei colaborări largi internaționale, păcii în lume”⁵.

2. Vizita în Costa Rica (3–5 septembrie 1973)

Vizita în Republica Costa Rica a prilejuit solilor poporului român un util și fructuos schimb de opinii cu înaltele oficialități

⁴ Ion Pătan, *Baze solide pentru colaborarea economică multilaterală*, în „Lumea”, nr. 39, 20 septembrie 1973.

⁵ „Scînteaia”, 4 septembrie 1973.

costaricane, cu personalități de seamă ale vieții politice din această țară. Convorbirile oficiale care au avut loc între tovarășul Nicolae Ceaușescu și președintele José Figueres Ferrer au pus în lumină amplele perspective ale dezvoltării relațiilor de prietenie și cooperare între cele două popoare. În timpul vizitei a fost perfectat Acordul de cooperare economică, industrială și tehnică pe termen lung, încheindu-se totodată și un „aide-mémoire” referitor la intensificarea schimburilor comerciale bilaterale și înfăptuirea unor acțiuni de cooperare economică. S-a hotărât de asemenea încheierea unui contract pe termen de 5 ani privind schimbul unor produse esențiale ale economiei române și costaricane, precum și dezvoltarea livrării de către țara noastră a unor produse ale industriei constructoare de mașini. Potrivit înțelegерii la care s-a ajuns, în cadrul acțiunii de cooperare, România urmează să conlucreze cu țara prietenă în vederea construirii unor importante obiective economice în domeniul exploatarii și valorificării lemnului, al minereurilor și petrolului, al industriei materialelor de construcții etc., convenindu-se în același timp și asupra chestiunii asistenței tehnice ce va fi acordată de către specialiștii români⁶. Cu prilejul acestei vizite, tovarășul Nicolae Ceaușescu a întîlnit în cadrul unor fructuoase discuții, personalități de marcă a vieții politice costaricane, cum sunt Manuel Mora Valverde, secretar general al C.C. al Partidului Avangarda Populară și membri din conducerea acestui partid, Luis Alberto Monge Alvarez, secretar general al Partidului de Eliberare Națională⁷. În timpul convorbirilor au fost subliniate rezultatele remarcabile ale vizitei în Republica Costa Rica a tovarășului Nicolae Ceaușescu, în perspectiva extinderii și întăririi conlucrării între popoarele celor două state, conform cu interesele și idealurile lor fundamentale, pentru cauza securității și păcii în lume.

Rezultatul de importanță majoră al vizitei, *Tratatul de prietenie și cooperare* încheiat între țara noastră și Republica Costa Rica constituie o mărturie eloventă a apropierii existente în punctele esențiale ale activității internaționale a celor două state. Relativ la importanța crescindă a noilor principii ale dreptului internațional, a întăririi legalității internaționale în condițiile schimbărilor politice, economice și sociale pe care le cunoaște omenirea zilelor noastre, cele două părți subliniază necesitatea respectării neabătute a deplinei suveranități și egalități în drepturi a tuturor popoarelor — condiție fundamentală a securității și păcii în lume. În deplin acord, partea română și partea costaricană reafirmă dreptul și îndatorirea tuturor statelor, indiferent de mărime, nivel de dezvoltare și sistem politico-social, de a participa la analiza și soluționarea problemelor lumii contemporane. Referindu-se la acest important document, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Tratatul de prietenie și cooperare între România și Costa Rica se va înscrie și va rămâne în istoria internațională ca o contribuție activă la politica nouă, ca un exemplu în care

⁶ Ion Pățan, *Baze solide pentru colaborarea economică multilaterală*, în „Lumea” nr. 40, 27 septembrie 1973.

⁷ Stefan Andrei, *In spiritul solidarității militante*, în „Lumea” nr. 40, 27 septembrie 1972.

două popoare, cu orînduirile sociale diferite, animate de dorința de a fi libere și de a trăi din ce în ce mai bine, doresc să colaboreze și să participe la dezvoltarea colaborării cu toate statele lumii”⁸.

3. Vizita în Venezuela (5–10 septembrie 1973)

A treia dintre țările vizitate în timpul celor 24 de zile petrecute în America Latină, a fost Venezuela. Solia de pace și colaborare a poporului român, primită într-o atmosferă de sinceră și cordială prietenie, pe măsura aspirațiilor de apropiere și înțelegere care animă relațiile statelor noastre, s-a găsit sub semnul unui eveniment inedit în istoria Venezuelei, constituind prima vizită a unui șef de stat socialist în această țară. Inaugurind o nouă etapă în relațiile dintre cele două state, călătoria tovarășului Nicolae Ceaușescu reprezintă un moment de referință în dezvoltarea legăturilor româno-venezuelene, care au atins astăzi un nivel niciodată cunoscut în trecut. Zilele de intensă și rodnică activitate s-au concretizat prin perfectarea unor importante documente consfințind consolidarea cooperării, pe multiple planuri, între cele două republici. S-au încheiat astfel Acordul pe termen lung de cooperare economică și industrială, Acordul de cooperare în domeniul agrar și agro-industrial, Programul de lucru în domeniul minier și al hidrocarburilor. De asemenea, România va acorda asistență tehnică în agricultură și industria forestieră și va furniza echipament necesar forajului și extracției petrolului, în vreme ce Venezuela, în cadrul dezvoltării schimburilor comerciale dintre cele două țări, va livra țăței și alte produse prelucrate⁹. În timpul întîlnirilor pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu le-a avut cu personalități politice din Venezuela, convorbirile cu Jesus Faria, secretar general al Partidului Comunist și cu Pompeyo Marquez, secretar general al Mișcării pentru Socialism (M.A.S.), au pus în evidență marea însemnatate a acestei vizite pentru întărirea bunelor relațiilor cu Partidul Comunist Român, cu întregul popor al României Socialiste. În perspectiva alegerilor prezidențiale din Venezuela, președintele Ceaușescu a avut întîlniri amicale cu cei mai însemnați candidați la înalta magistratură. Cu prilejul convorbirilor, Lorenzo Fernandez (Partidul de Guvernămînt C.O.P.E.I.), Jesus Angel Paz Galarraga (Coaliția electorală de stînga „Noua Forță”) și Carlos Andreas Perez (Partidul „Acțiunea Democratică”) au exprimat sprijinul partidelor și forțelor politice pe care le reprezintă, față de dezvoltarea viitoare a relațiilor româno-venezuelene¹⁰.

Declarația comună a președinților Nicolae Ceaușescu și Rafael Caldera, îscălită la sfîrșitul vizitei, expresie a hotărîrii de a acționa în mod ferm, potrivit dorinței și aspirațiilor popoarelor român și venezuelean, în vederea întăririi legalității internaționale, pentru instaurarea în lume a unui climat de pace și securitate prielnic cooperării și dezvoltării, consti-

⁸ „Scînteia”, 6 septembrie 1973.

⁹ Ion Pătan, *Baze solide pentru colaborarea economică multilaterală*, în „Lumea”, nr. 40, 27 septembrie 1973.

¹⁰ Ștefan Andrei, *In spiritul solidarității militante*, în „Lumea”, nr. 40, 27 septembrie 1973.

tuie punctul culminant al acestei importante acțiuni politice. „Sunt convins — declară președintele Rafael Caldera — că ne aflăm la porțile unei noi experiențe universale, în care popoarele și conducătorii lor se vor convinge, de fiecare dată mai mult, de necesitatea căutării elementelor care îi apropiu, care să le permită relații sincere, creând astfel posibilitatea obținerii unei vieți bune pentru toți oamenii. /.../ Apreciez ca un act de deosebită importanță vizita dumneavoastră în America Latină”¹¹.

4. Vizita în Columbia (10–13 septembrie)

„Am venit în Columbia — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — ca sol al unui popor care și-a cîștigat prin lupte grele independența, a devenit stăpin pe destinele sale și își făurește printr-o activitate intensă o viață nouă ce îi asigură bunăstarea și fericirea. Am venit în Columbia la un popor de care ne leagă o serie de afinități de limbă, de cultură, de care ne leagă trecutul istoriei noastre, dar mai cu seamă un șir de asemănări în ce privește lupta pentru independență națională și multe preocupări comune astăzi în dezvoltarea economică și socială, în consolidarea independenței naționale, în participarea la lupta pentru asigurarea unor relații noi între toate statele, fără deosebire de orînduire socială, pentru o lume mai dreaptă, a păcii și colaborării internaționale”. Sensul adinc, bogat în semnificații, al acestor cuvinte rostite de președintele Ceaușescu constituie o caracterizare cuprinzătoare a evenimentului reprezentat de vizita în țara prietenă de peste ocean. Marcînd actualul curs pozitiv și largile posibilități viitoare existente în evoluția relațiilor româno-columbiene, a patra etapă a călătoriei în America Latină s-a încheiat de asemenea cu un bilanț de natură să satisfacă dorința comună a popoarelor celor două țări de a-și extinde și dezvolta legăturile pe multiple planuri, în folosul lor și pentru binele cauzei păcii și progresului, în general. Întîlnirile prietenești avute cu președintele Misael Pastrana Borrero, cu alte personalități ale vieții politice columbiene au constituit un util și fructuos schimb de opinii, concretizat prin documente de mare valoare pentru întărirea cooperării României cu Columbia, și în același timp o însemnată contribuție adusă afirmării idealului colaborării și securității în lume. Conferind noi valențe legăturilor existente între țările noastre, cu ocazia vizitei a avut loc prima Sesiune a Comisiei Mixte de colaborare româno-columbiene, hotărîndu-se totodată dezvoltarea și diversificarea schimburilor comerciale. A fost încheiat un acord pe termen lung, de 3–5 ani, care prevede livrarea de îngrășămînt și produse ale industriei constructoare de mașini, de către România, și achiziționarea de pe piața columbiană a unor produse necesare economiei noastre. Se adaugă la acestea construirea în Columbia a unor importante obiective tehnico-economice în domeniul agro-industrial, al industriei textile și al chimiei, înființarea unor societăți mixte cu profil petrolier, minier, textil precum și asigurarea de către partea română a asistenței tehnice mai ales în sectoarele agricol și hidrotehnic¹². Tot în timpul vizitei,

¹¹ „Scînteia”, 7 septembrie 1973.

¹² Ion Pătan, *Baze solide pentru colaborarea economică multilaterală în „Lumea” nr. 40, 27 septembrie 1973.*

în cadrul fructuosului dialog politic româno-columbian, președintele Nicolae Ceaușescu a avut întrevederi cu : Gilberto Vieira, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist din Columbia, Alvaro Gomez Hurtado, candidatul în viitoarele alegeri prezidențiale al Partidului Conservator, Alfonso Lopez Michelsen, candidatul Partidului Liberal, Carlos Rafael Restrepo, fost președinte al republicii, șef al Partidului Liberal, Julio Cesar Turbay, director general al acelaiași partid¹³. *Declarația Solemnă Comună*, semnată din partea română de către președintele Ceaușescu și ministrul afacerilor externe George Macovescu, iar din partea columbiană de către președintele Misael Pastrana Borrero și ministrul afacerilor externe Alfredo Vasquez Carrizosa, fixează cadrul juridic al relațiilor bilaterale. Document de certă valoare internațională, *Declarația Solemnă Comună* reprezintă o însemnată contribuție în cadrul efortului de așezare pe baze noi a raporturilor dintre statele lumii, constituind expresia concludentă a dorinței comune „de a realiza aspirațiile de înțelegere și apropiere ale popoarelor român și columbian și de a intensifica și în viitor relațiile de prietenie, de stima reciprocă, de a lărgi contactele în favoarea dezvoltării cooperării pașnice dintre popoarele lor, pe baza respectării principiilor și normelor de drept și justiție internaționale, dorind să crească contribuția celor două țări la cauza păcii și securității în Europa, în America Latină și în alte părți ale lumii și să contribue la dezvoltarea cooperării internaționale”¹⁴.

5. Vizita în Ecuador (13–15 septembrie)

Deși desfășurată pe parcursul a numai două zile, etapa ecuadoriană a călătoriei președintelui Ceaușescu în America Latină, purtind amprenta prieteniei sincere care leagă cele două popoare în ciuda distanței geografice și a deosebirilor de structură social-politică, s-a desfășurat într-un ritm deosebit de intens, încheindu-se cu un bilanț bogat în semnificații. Prinirea caldă făcută de ecuadorieni înaltului oaspete român a constituit un cadru ideal pentru desfășurarea fructuoasă a dialogului angajat în termenii unei depline sincerități și prieteniei.

În răstimpul celor două zile ale vizitei, con vorbirile purtate de către tovarășul Nicolae Ceaușescu cu președintele republicii, Guillermo Rodriguez Lara, cu Pedro Antonio Saad, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist, cu membrii delegației Centralei oamenilor muncii din Ecuador, condusă de Beker Sanchez, au evidențiat noile valențe ale relațiilor cu republica de la jumătatea lumii.

Mărturie a apropierei care există între interesele fundamentale ale celor două popoare, model de conlucrare reciproc avantajoasă între state cu orînduri social-politice diferite, documentele semnate cu ocazia vizitei deschid o largă perspectivă și asigură o temelie trainică prieteniei și cooperării României cu Republica Ecuador. Acordul de cooperare economică, industrială și tehnică, Acordul de colaborare culturală precum și Protocolul de colaborare și cooperare în domeniul petrolier sunt documente bo-

¹³ Ștefan Andrei, *In spiritul solidarității militante*, în „Lumea” nr. 40, 27 septembrie 1973.

¹⁴ *Declarația Solemnă Comună a Republicii Socialiste România și a Republicii Columbia*, în „Scînteia”, 14 septembrie 1973.

gate în conținut, de mare importanță pentru realizarea programului de strîngere a legăturilor pe multiple planuri între cele două popoare în folosul propășirii naționale, pentru cauza progresului și păcii în lume. Convorbirile între președinții Nicolae Ceaușescu și Guillermo Rodriguez Lara, purtate în spirit deopotrivă prietenesc și constructiv, numeroasele documente semnate cu ocazia vizitei au relevat faptul de însemnatate capitală, caracteristic zilelor noastre, că între statele lumii nu există bariere insurmontabile, de ordin social-politic, că depărtarea geografică nu reprezintă un impediment în calea unei rodnice cooperări, atunci cind ele sănt animate de ideea unei sincere conlucrări politice, economice și culturale, în deplină concordanță cu normele dreptului internațional. *Declarația Solemnă Comună* semnată de către cei doi președinți constituie expresia convingătoare a acestei realități de necontestat. Sintetizând rezultatele acestei etape a călătoriei sale, președintele Nicolae Ceaușescu declară : „Plecăm cu convingerea că popoarele român și ecuatorian vor conlucra activ atât pe plan bilateral, cât și pe plan internațional, aducîndu-și contribuția la triumful idealurilor de dreptate socială, la colaborarea între popoare și la pacea în lume”¹⁵.

6. Vizita în Peru (15 – 20 septembrie)

Ultimele cinci din cele 24 de zile ale călătoriei desfășurate în America Latină de președintele Nicolae Ceaușescu, au fost afectate vizitei în Republica Peru. Mărturie a dorinței vii de reciprocă cunoaștere a popoarelor român și peruan, evenimentul important pe care l-a reprezentat vizita în această țară a dat prilej, pe de o parte, înaltului oaspete să ia contact în mod direct cu realitățile generate de procesul înnoitor de transformare economico-socială din această republică, iar pe de altă parte a relevat interesul viu existent aici față de efortul de construire a societății socialești în care se găsește angajată România. Preocuparea comună a popoarelor român și peruan de a găsi și a valorifica calea cea mai avantajoasă, potrivit condițiilor specifice existente în țările lor, a dezvoltării și propășirii naționale, voința lor de a trăi liber, la adăpost de orice amestec din afară și în conformitate cu normele și principiile dreptului internațional au constituit o bază solidă pentru dialogul fructuos realizat cu acest prilej. Convorbirile președintelui Ceaușescu cu președintele Republicii Peru, general de divizie Juan Velasco Alvarado au relevat dorința comună de a ridica la un nivel superior relațiile pe multiple planuri între cele două țări și popoare, hotărîrea acestora de a-și aduce contribuția activă la cauza păcii în lume. *Declarația Comună* semnată cu ocazia vizitei în Peru fixează în termeni clari jaloanele acestei cooperări, constituind o pregnantă expresie a dorinței „de a dezvolta și mai mult relațiile de prietenie, respect reciproc și cooperare între cele două state, de a promova intensificarea contactelor în favoarea dezvoltării cooperării pașnice dintre ele, pe baza trainică a

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *Toast rostit la banchelul oferit în 14 septembrie 1973, la Quito, în onoarea președintelui Republicii Ecuador, general Guillermo Rodriguez Lara, în „Sânteia”, 26 septembrie 1973.*

respectării principiilor și normelor dreptului și justiției internaționale, conștienți de responsabilitatea ce revine tuturor statelor — mari, mijlocii sau mici — indiferent de nivelul lor de dezvoltare sau de sistemul lor politic, economic sau social, pentru instaurarea unui climat de pace și securitate în lume, reamintind că toate statele, fără nici o deosebire, au dreptul și obligația de a participa la soluționarea problemelor internaționale care le privesc și de a contribui la realizarea universalității și democratizarea relațiilor internaționale, dorind să crească contribuția ambelor țări la cauza păcii și securității în lume, și să contribuie la dezvoltarea de sine stătătoare economică, socială și culturală a tuturor statelor¹⁶.

În timpul vizitei, președintele Ceaușescu a avut o întrevedere cu Jorge del Prado, secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Peruano, precum și cu alți conducători ai acestui partid, ocazie cu care ambele părți și-au exprimat hotărîrea de a întări relațiile existente între cele două partide frățești, în folosul popoarelor lor și al întăririi unității mișcării comuniste și muncitorești.

Încheiată cu rezultate de mare însemnatate pentru evoluția viitoare a relațiilor româno-peruane, această vizită a fixat totodată punctele esențiale ale cooperării economice bilaterale prin acordurile perfectate cu privire la domeniile energiei electrice, petrolului, minelor și agriculturii precum și prin înțelegerea de construire a unei întreprinderi miniere și a unei societăți mixte pentru fabricarea de mașini unelte. Făcând un bilanț al acestei vizite, președintele Nicolae Ceaușescu declara în cuvintarea rostită la dejunul oficial oferit de președintele Juan Velasco Alvarado : „În scurta vizită pe care am făcut-o în țara dumneavoastră am purtat convorbiri cu dumneavaoastră, cu domnul prim-ministru, cu alți membri ai guvernului asupra unui cerc larg de probleme privind colaborarea dintre țările noastre, cît și asupra unor probleme internaționale. Doresc să remarc cu multă satisfacție că am ajuns la multe concluzii comune privind extinderea cooperării economice, tehnico-științifice, culturale dintre popoarele noastre, ceea ce mă îndreptățește să afirm că am reușit împreună să punem bazele unei trainice și îndelungate colaborări, care corespunde pe deplin intereselor ambelor noastre popoare”¹⁷.

Semnificația amplului bilanț al vizitei în șase state din America Latină

Act de însemnatate istorică în evoluția relațiilor țării noastre cu țările din America Latină, vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în Cuba, Costa Rica, Venezuela, Columbia, Ecuador și Peru s-a încheiat cu rezultate remarcabile, demonstrând valoarea deosebită, profund științifică a analizei P.C.R. privind tendințele și mutațiile din viața internațională, realismul și justițea politicii externe a României Socialiste. Primirea călduroasă făcută înaltului oaspete român atât de către persoanele oficiale cît și de către populația țărilor vizitate au constituit o dovedă pregătită.

¹⁶ Declarație Comună a președintelui Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, și a președintelui Republicii Peru, general de divizie Juan Velasco Alvarado, în „Scînteia”, 21 septembrie 1973.

¹⁷ „Scînteia”, 20 septembrie 1973.

nantă a prestigiului de care se bucură astăzi în lume România Socialistă, fiind totodată expresia înaltei considerații acordate pe toate meridianele lumii personalității președintelui Nicolae Ceaușescu. Contactul nemijlocit cu realitățile vieții politico-economice și culturale din statele vizitate, state puternic angajate într-un vast proces înnoitor, a prilejuit o mai bună cunoaștere reciprocă și o reafirmare a tradiționalelor legături de prietenie ale României cu țările respective.

Greu încercat în decursul timpului de vicisitudinile istoriei cele șase state care au fost vizitate și-au reafirmat, alături de poporul român, voința de a-și asigura o dezvoltare de sine stătătoare, în condițiile unei depline independențe și suveranități naționale, pronunțându-se totodată pentru eliminarea din viața internațională a vechilor relații de inegalitate. Vizita a evidențiat hotărîrea acestor state — aflate ca și România în curs de dezvoltare — de a-și aduce contribuția la afirmarea relațiilor bazate pe principii noi de egalitate, echitate și avantaj reciproc, singurele în măsură să asigure tuturor națiunilor lumii o dezvoltare pașnică și armonioasă. O dată mai mult s-a dovedit justăcea afirmației că dincolo de orînduirile social-politice deosebite, țelurile fundamentale ale popoarelor iubitoare de pace și progres se apropie foarte mult, sau chiar se confundă.

Numeroasele documente oficiale care au fost semnate, privind cooperarea în domeniile politic, economic, tehnici și cultural-științific au reașezat pe temelie trainică relațiile dintre poporul român și popoare ale Americii Latine, relații care într-un viitor apropiat vor atinge un nivel superior, niciodată atins în trecut. Semnificația acestor documente depășește cadrul bilateral; având o certă valoare internațională ele constituie un aport de incontestabilă însemnatate la întărirea actualului curs pozitiv al vieții internaționale, la afirmarea păcii și cooperării în lume.

Urmărită cu interes și deosebită satisfacție de către întregul popor român, această călătorie reprezintă o contribuție de excepțională însemnatate la promovarea politicii externe a partidului și statului nostru, potrivit liniei elaborate de către Congresul al X-lea al P.C.R.

Întrunind adeziunea largă a întregii țări, *Hotărîrea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în unele țări latino-americană*, survenită la puțină vreme după încheierea călătoriei, relevă semnificația profundă a importantului eveniment. Evidențind încă o dată rolul esențial care revine tovarășului Nicolae Ceaușescu în eleborarea și realizarea întregii politici externe a României, în *Hotărîre* se apreciază de asemenea „că vizita a constituit o puternică afirmare a ideilor socialismului, a forței sale de atracție, demonstrând ce poate realiza un popor stăpîn pe destinele sale, care depune eforturi pentru creșterea bunăstării și fericirii sale, pentru făurirea unei vieți demne, libere și independente”¹⁸. Aprobînd în unanimitate rezultatele călătoriei, documentele, acordurile și înțelegerile care au fost semnate, „Comitetul Executiv își exprimă convingerea că vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în America Latină corespunde pe deplin atât intereselor poporului român, cit și intereselor popoarelor din țările vizitate, constituie un aport de preț la afirmarea ideilor de progres și dezvoltare de sine stătătoare a

¹⁸ *Hotărîrea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în unele țări latino-americană*, în „Scîntea”, 27 septembrie 1973.

popoarelor, la avântul luptei împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului, la cauza păcii, destinderii și colaborării în întreaga lume”¹⁹.

7. Vizita în Republica Argentina (5–8 martie 1974)

Cea de-a șaptea republică latino-americană vizitată de către președintele Nicolae Ceaușescu în răstimpul a numai șase luni a fost Argentina. Încă de la începutul vizitei, înaltul mesager al dorinței de pace și prietenie care animă poporul nostru a conturat obiectivele acestei acțiuni de însemnatate istorică în relațiile dintre cele două state: „Dorim să punem bazele unei colaborări care să constituie un exemplu de felul cum două țări — sigur, cu orînduri sociale diferite, dar animate de dorința de a-și întări bunăstarea și fericirea, de a contribui la o politică de pace și cooperare internațională — pot să conlucereze în bune condiții. Eu am deplină încredere că popoarele noastre vor realiza o asemenea colaborare exemplară”. O etapă importantă în evoluția legăturilor româno-argentinene a constituit-o vizita întreprinsă în România în februarie 1973 de către președintele națiunii argentinene, Juan Domingo Peron. Fructuosul dialog început cu această ocazie a fost continuat în timpul vizitei președintelui Nicolae Ceaușescu și a doamnei Elena Ceaușescu. Valoroasă contribuție la întărirea tradiționalelor relații de prietenie dintre popoarele noastre și la consolidarea păcii și cooperării internaționale, vizita a deschis un vast orizont dezvoltării colaborării româno-argentinene pe multiple planuri. Așteptată cu viu interes de către cercurile politice argentinene, de către poporul argentinian, vizita s-a desfășurat într-o atmosferă de prietenie și reciprocă prețuire. Con vorbirile care au avut loc între cei doi președinți, întîlnirile doamnei Elena Ceaușescu cu doamna María Estela Martínez de Perón, vicepreședinte al Republicii Argentina, (în prezent președinte al Argentinei) numeroasele contacte care au avut loc: cu delegația Partidului Comunist Argentinian, cu conducerea sindicatelor, cu parlamentari argentinieni, cu conducători ai Uniunii Civice Radicale, ai Partidului Intransigent și ai Mișcării pentru integrare și dezvoltare, au relevat amplele perspective ce se deschid cooperării între cele două țări și popoare, precum și importanța vizitei pentru realizarea obiectivului apropierei și colaborării. Corespunzător dorinței și intereselor vitale ale ambelor popoare, cu prilejul vizitei au fost perfectate „Tratatul de prietenie și cooperare”, „Acordul general de cooperare economică și tehnică” — care prevede largirea cooperării în domeniile comercial, industrial și tehnic — precum și acorduri de cooperare culturală, științifică și tehnologică, toate la un loc constituind o bază sigură pentru evoluția viitoare a legăturilor dintre țările noastre. *Comunicatul Comun* semnat de cei doi președinți, document de certă valoare bilaterală și internațională, reliefază „dorința de a răspunde aspirațiilor de pace, apropiere și înțelegere între popoarele român și argentinian, de a adînci și dezvolta relațiile dintre România și Argentina și a spori contribuția celor două țări la consolidarea păcii și securității internaționale”. De altfel, este pe deplin semnificativ faptul că Tratatul româno-argentinian de prietenie și colaborare semnat la

¹⁹ Ibidem.

8 martie 1974 de președintele Nicolae Ceaușescu și președintele Juan Domingo Peron a fost publicat ca document oficial al Adunării Generale a O.N.U. la punctul vizind „transpunerea în viață a Declarației asupra întăririi securității internaționale”.

În semn de înaltă prețuire tovarășului Nicolae Ceaușescu și tovarășei Elena Ceaușescu li s-au conferit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din Buenos Aires și din Sud Bahia Blanca.

II. VIZITA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN PATRU ȚĂRI ARABE – O NOUĂ SOLIE DE PACE, PRIETENIE ȘI COLABORARE

Cronica politică externe a țării noastre s-a aflat la începutul anului 1974 sub semnul unui însemnat eveniment: vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în patru state din Orientul Mijlociu și anume Libia, Liban, Siria și Irak. Această nouă acțiune de mare importanță pentru strângerea legăturilor cu țările vizitate și de larg răsunet internațional se înscrie pe linia hotărîrilor Congresului al X-lea al P.C.R. în domeniul activității externe a partidului și statului, constituind o exemplară traducere în practică a principiilor care călăuzesc politica externă a României Socialiste. Acest nou mesaj al dorinței poporului român de pace, prietenie și colaborare semnifică o nouă și deplină confirmare a activității depuse de statul român, de către conducătorul acestuia, tovarășul Nicolae Ceaușescu în vederea dezvoltării relațiilor cu statele socialiste, pentru adincirea raporturilor pe multiple planuri cu țările în curs de dezvoltare, pentru asigurarea unor relații principiale cu toate statele lumii, în folosul promovării unei politici noi în viața internațională, în folosul salvagardării idealurilor superioare ale omenirii zilelor noastre.

„România — sublinia președintele Nicolae Ceaușescu — a dezvoltat, îndeosebi în ultimii ani, relații de largă colaborare cu țările în curs de dezvoltare, văzind în aceasta atât calea pentru ridicarea economico-socială a țărilor respective, cât și o parte integrantă a luptei împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului. Țările Orientului Mijlociu, leagăn al unor vechi civilizații și totodată focal al unei mari culturi, sunt legate de țara noastră prin vechi relații politico-culturale, dar mai ales prin comună aspirație către o dezvoltare liberă și independentă. Deținătoarele unor immense surse de materii prime, țările arabe din această parte a lumii au un rol din ce în ce mai important în circuitul mondial al valorilor materiale. În acest sens, statele arabe din Orientul Mijlociu — aflate ca și România în curs de dezvoltare — se pronunță pentru o politică de sine stătătoare, aflată în deplină concordanță cu aspirațiile naționale și pentru o activitate economică în cadrul căreia resursele naturale să fie folosite în mod corespunzător proprietăților interese.

Situate într-o zonă de puternică tensiune internațională, statele arabe ale Orientului Mijlociu sunt chemate să joace în viața politică a lumii un rol care nu poate fi neglijat. Având în vedere toate aceste elemente, vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în patru state arabe — urmând vizitelor efectuate în anii precedenți în Maroc, Algeria, Sudan și Egipt, ca și vizitelor făcute în țara noastră de către șefii statelor arabe Tunisia și Iordania — capătă o deosebită semnificație.

1. Vizita în Republica Arabă Libia (12—14 februarie)

Marcând un hotărîtor pas înainte, vizita efectuată în Libia de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, la invitația președintelui Consiliului Comandamentului Revoluției, colonel Moamer El Geddafi, consemnează evoluția ascendentă pe care au cunoscut-o raporturile României cu această țară, angajată după 1 septembrie 1969 pe drumul dezvoltării libere și independente.

În urma unor acorduri de cooperare încheiate cu Libia încă în urmă cu mai mulți ani, conlucrarea economică dintre România și această țară atinsese un nivel apreciabil. Referindu-se la această realitate îmbucurătoare, președintele Moamer El Geddafi arăta în toastul rostit la banchetul oficial oferit în onoarea președintelui Nicolae Ceaușescu : „Constatăm cu satisfacție dezvoltarea relațiilor noastre economice. Mulțumim României prietene pentru asistența acordată țării noastre și experiența pe care ne-o împărtășește în domeniul dezvoltării economice. Considerăm că vizita președintelui Ceaușescu marchează o nouă etapă de impulsionare a relațiilor dintre țările noastre”²⁰.

Primirea caldă făcută înaltului oaspete român, manifestările de simpatie și entuziasm înregistrate pe întregă durată a vizitei dovedesc că politica României socialiste de promovare a unor strînsse relații de prietenie și cooperare cu toate statele lumii iubitoare de pace și progres, pe temelia sigură a respectării principiilor și normelor dreptului internațional contemporan este bine cunoscută în Libia și se bucură de o înaltă apreciere.

Într-adevăr, întîlnirea la nivel înalt româno-libiană îndreptășește această caracterizare. Prilejuind celor doi președinți o largă informare asupra profundelor transformări care au loc în statele lor precum și un valoros și deosebit de util schimb de idei asupra situației internaționale actuale, prima vizită în Libia a unui șef de stat din Europa răsăriteană a trasat cadrul viitoarei dezvoltări a relațiilor româno-libiene. În acest sens, Acordul general de colaborare semnat de către cei doi președinți cuprinde o serie de hotărîri menite să ridice la un nivel superior relațiile dintre România și Libia. Importantul document însumează : Acordul de cooperare economică și tehnică în domeniul petrolului, Acordul de cooperare în domeniul construcțiilor, Acordul de cooperare în domeniul transporturilor feroviare și drumurilor, Acordul privind livrarea unor mărfuri românești către Republica Arabă Libia. Încheiat pe o durată de 5 ani, cu posibilitatea de prelungire în viitor, Acordul General de colaborare mai prevede de asemenea înființarea unor societăți mixte specificindu-se totodată faptul că România va acorda o largă asistență tehnică de specialitate în vederea dezvoltării economice libiene²¹.

Document de mare însemnatate politică, *Comunicatul Comun* semnat la încheierea vizitei consemnează hotărîrea înaltelor părți de a stabili

²⁰ Toastul președintelui Moamer El Geddafi, cu prilejul banchetului oferit în onoarea președintelui Nicolae Ceaușescu, în „Scîntea”, 14 februarie 1974.

²¹ Acordul general de colaborare între Republica Socialistă Română și Republica Arabă Libiană, în „Scîntea”, 15 februarie 1974.

relații diplomatice la nivel de ambasadă, fixind totodată poziția celor două țări într-o serie de probleme ale vieții internaționale.

Subliniind cu satisfacție actualul curs pozitiv al situației internaționale, cei doi președinti au reafirmat atașamentul popoarelor lor față de cauza păcii și securității în lume, pronunțându-se pentru respectarea neabătută în relațiile dintre state a principiilor dreptului internațional.

În legătură cu situația din Orientul Mijlociu, *Comunicatul Comun* menționează dorința celor două părți de a se aplica hotărîrile O.N.U. referitoare la această chestiune, subliniind în același timp „necesitatea recunoașterii dreptului la autodeterminare al poporului arabo-palestinian, în conformitate cu interesele sale naționale”. *Comunicatul Comun* cuprinde de asemenea referiri și la alte aspecte de însemnatate capitală ale vieții internaționale cum ar fi: necesitatea întăririi rolului Organizației Națiunilor Unite, sprijinirea mișcării de eliberare din Africa, transformarea Mării Mediterane într-o mare a păcii, semnificația profund pozitivă a Conferinței general-europene, necesitatea de a se acționa cu energie în vederea reducerii și lichidării decalajelor economice existente între țările lumii.

2. Vizita în Repubica Liban (14–17 februarie 1974)

Încă din primele momente ale vizitei tovarășului Nicolae Ceaușescu în Liban, prima vizită a unui șef de stat al României socialiste în această țară, atmosfera de caldă prietenie cu care a fost înconjurat ilustrul oaspete a pus în evidență sentimentele de prețuire și admiratie care există între cele două popoare — apropiate de altfel prin străvechi legături a căror memorie istorică păstrează nealterată — dovedind în același timp înaltă considerație de care se bucură pe aceste meleaguri personalitatea conducătorului statului nostru, aprecierea cu care este privită aici activitatea sa neobosită pusă în slujba păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. Început sub auspicii deosebit de favorabile unei rodnice colaborări, dialogul la nivel înalt româno-libanez poate avea o caracterizare excelentă în cuvintele rostite de către președintele Suleiman Frangieh cu prilejul dîneului oferit în onoarea președintelui Nicolae Ceaușescu: „Cele două țări, care au cunoscut destine atât de asemănătoare, vor merge împreună pe calea înțelegerii, pînă cînd va fi asigurată victoria dreptului, fundament al păcii”²³. În scurtul răstimp al șederii în această țară, programul intens al vizitei a asigurat președintelui Ceaușescu un viu dialog cu președintele Frangieh și cu alte personalități ale vieții politice libaneze. În afara con vorbirilor șefului statului român cu președintele Frangieh, încheiate cu rezultate excelente, au mai avut loc și alte întîlniri deosebit de utile cu o delegație a Partidului Comunist Libanez, condusă de Nadim Aboul Samad, membru al Biroului Politic, secretar al C.C. al P.C. Libanez cu Assem Kansou, secretar al C.C. al Partidului Socialist Progresist. Întîlnirile, deosebit de utile, cu liderii celor trei partide au permis un amplu schimb de idei referitor la perspectivele colaborării româno-libaneze și la problemele care stau în centrul vieții internaționale. Deosebit de însem-

²³ *Toastul președintelui Suleiman Frangieh cu prilejul dîneului oferit în onoarea președintelui Nicolae Ceaușescu, în „Scînteia”, 16 februarie 1974.*

nată a fost întîlnirea, desfășurată într-o atmosferă cordială, prietenească a președintelui Nicolae Ceaușescu cu delegația Organizației pentru eliberarea Palestinei, condusă de Yasser Arafat, președintele Comitetului Executiv al acestei organizații. În timpul convorbirilor s-a analizat pe larg evoluția situației din Orientul Mijlociu, realizându-se un necesar schimb de opinii cu privire la căile care pot duce la soluționarea conflictului și la asigurarea unei păci trainice în această regiune. În acest sens, tovarășul Nicolae Ceaușescu a exprimat o dată mai mult poziția principală a Partidului Comunist Român și a statului nostru în această chestiune, reafirmind solidaritatea cu lupta dreaptă dusă de poporul palestinian în vederea asigurării dreptului său la autodeterminare și pentru rezolvarea deplină a problemelor acestuia în conformitate cu interesele naționale. Expunind sentimentele de recunoștință care animă poporul palestinian, Yasser Arafat precum și ceilalți membri ai delegației au dat o înaltă apreciere inițiativelor țării noastre și eforturilor întreprinse personal de șeful statului român în scopul sprijinirii aspirațiilor legitime ale poporului palestinian, pentru recunoașterea dreptului său la o viață liberă, independentă.²⁴

Tot în cursul vizitei a mai avut loc o importantă întîlnire cu reprezentanți ai Camerelor de Comerț și Industriei din Liban în cadrul căreia s-a realizat o prospectare a viitoarelor dezvoltări în domeniul cooperării economice româno-libaneze. În timpul șederii în această țară arabă au fost semnate: Acordul de cooperare turistică, Convenția sanitar-veterinară, Programul de schimburi culturale și științifice. Înțelegerea privind acordarea de facilități în domeniul vizitelor. La încheierea ultimei runde a convorbirilor oficiale a fost semnat *Comunicatul Comun*, expresie a dorinței comune a popoarelor român și libanez „de a lărgi și dezvolta și în viitor contactele reciproce la diferite niveluri, precum și cooperarea și colaborarea între cele două națiuni, în toate domeniile de interes reciproc”²⁵, de a-și aduce contribuția la cauza păcii și securității în lume.

În timpul șederii sale în Liban, președintelui Ceaușescu i-a fost acordat titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din Beirut, ca un înalt omagiu adus eforturilor sale neobosite în slujba întăririi păcii și colaborării între popoarele lumii.

3. Vizita în Republie Arabă Siriană (17–19 februarie 1974)

Cea de-a treia etapă a vizitei întreprinse de tovarășul Nicolae Ceaușescu în țări arabe din Orientul Mijlociu a avut drept scop întărirea relațiilor de prietenie existente între poporul român și poporul sirian. Răspunzind invitației președintelui sirian Hafez Al-Assad, secretar general al Comandamentului Național al Partidului Baas Arab Socialist, tovarășul Nicolae Ceaușescu a purtat și în această țară solia de pace și prietenie a poporului nostru cu aceeași înaltă competență. Deși desfășurată într-un timp atât de scurt, vizita oaspetelui român, întâmpinată

²⁴ V. „Scînteia”, 16 februarie 1974.

²⁵ *Comunicatul Comun cu privire la convorbirile dintre președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, și președintele Republicii Liban, Suleiman Frangieh, în „Scînteia”, 18 februarie 1974.*

cu un constant entuziasm și o caldă prietenie s-a soldat cu un bilanț fructuos, prilejuind celor două părți aceeași înaltă satisfacție. Convorbirile la nivel înalt româno-siriene au debutat într-o atmosferă de deplină cordialitate, concretizându-se printr-o vastă trecere în revistă a posibilităților și perspectivelor care se deschid colaborării româno-siriene, în avantajul ambelor popoare și în folosul cauzei progresului și păcii.

Asigurînd o temelie solidă relațiilor tradiționale de prietenie româno-siriene, în timpul vizitei au fost perfectate un număr de nouă acorduri de colaborare și cooperare economică în domeniile petrolierului și mineritului, agrozootehnici și industrial. Analiza situației internaționale actuale, efectuată de cei doi președinți, pune în lumină punctele comune existente în pozițiile celor două țări într-o serie de probleme de însemnatate capitală, fapt evidentiat prin *Comunicatul Comun* semnat de cei doi președinți. În legătură cu grava situație care persistă în Orientul Mijlociu, obiect de legitimă îngrijorare pentru toate popoarele iubitoare de pace, importantul document consemnează convingerea celor două părți că „menținerea sub ocupație a teritoriilor arabe, cucerite prin forță în urma războiului din 1967 și după aceea de către Israel, generează o permanentă stare de încordare și pericolul izbucnirii de noi ostilități militare”. Preocupări de găsirea unor posibilități convenabile de soluționare a conflictului, cei doi președinți „au fost de acord că stabilirea unei păci juste și durabile în Orientul Mijlociu se poate realiza numai prin retragerea trupelor israeliene din teritoriile arabe ocupate în 1967, printr-o reglementare justă a problemei poporului palestinian, căruia să î se acorde dreptul de a-și hotărî propriul destin, în conformitate cu năzuințele sale naționale²⁶. Mărturie a identității existente între idealurile fundamentale ale celor două popoare, *Comunicatul Comun* constituie o pregnantă expresie a hotăririi de a acționa neobosit pentru întărirea legăturilor de prietenie româno-siriene și pentru promovarea în practica vieții internaționale a unor relații de tip nou, capabile să asigure pacea și progresul popoarelor lumii.

4. Vizita în Republica Irak (19–21 februarie 1974)

Vizita întreprinsă de către președintele Ceaușescu în Irak la invitația președintelui acestei țări Ahmed Hassan Al-Bakr a constituit ultima etapă a călătoriei de prietenie efectuate în țările arabe din Orientul Mijlociu. Expressie a sentimentelor de prietenie și respect care însuflețesc popoarele român și irakian, în decursul vizitei ilustrului oaspete i-a fost făcută pretutindeni o primire plină de cordialitate. În timpul șederii în Irak, între secretarul general al P.C.R., Nicolae Ceaușescu și secretarul general al conducerii regionale a Partidului Socialist Arab Baas, Ahmed Hassan Al-Bakr s-au desfășurat, într-o atmosferă de sinceritate și prietenie, întrevederi în cadrul căror cei doi conducători de partid și de stat au relevat pozițiile țărilor lor într-o serie de probleme de interes comun. În cadrul schimbului de vederi efectuat cu această ocazie au fost anali-

²⁶ *Comunicat Comun adoptat de secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu și de secretarul general al Partidului Baas Arab Socialist, președintele Republicii Arabe Siriene, Hafez Al-Assad, în „Scîntea”, 20 februarie 1974.*

zate posibilitățile de extindere în continuare a relațiilor româno-irakiene. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a mai avut de asemenea întrevederi cu primul secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Irakian, Aziz Mohamed și cu secretarul general al Partidului Democratic al Kurdistanului, Habib Mohammed Kerim. Întîlnirile, desfășurate într-o atmosferă de deplină sinceritate și prietenie, au reliefat satisfacția care există față de relațiile acestor partide cu Partidul Comunist Român precum și dorința de a acționa în vederea dezvoltării lor în viitor. La încheierea vizitei, în 21 februarie, a fost semnat *Comunicatul* româno-irakian, document menit să asigure dezvoltarea relațiilor existente între cele două popoare.

O nouă expresie a înalțelor sentimente de prietenie ale poporului român, a dorinței sale de pace și cooperare internațională a constituit-o trimiterea de către tovarășul Nicolae Ceaușescu a unui mesaj adresat Conferinței țărilor islamică de la Lahore-Pakistan. „Îmi exprim speranța — se arată în mesaj — că conferința dumneavoastră, la care participă un mare număr de state, va aborda probleme contemporane pornind de la tendința de destindere internațională, de pace și colaborare între popoare și va găsi soluții, inclusiv în problema Orientului Apropiat, care să contribuie la afirmarea noului curs al situației internaționale”²⁷.

Bilanțul rodnic al vizitei tovarășului Nicolae Ceaușescu în țări arabe

Marcând o etapă nouă în istoria relațiilor româno-arabe, vizita întreprinsă de către tovarășul Nicolae Ceaușescu constituie o strălucită contribuție la dezvoltarea legăturilor dintre România și statele vizitate, dar în același timp și un valoros aport la promovarea cursului nou spre destindere și înțelegere între popoare. Întrunind adeziunea întregului popor, rezultatele deosebit de valoroase ale călătoriei au fost astfel apreciate în Hotărîrea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din 22 februarie 1974: „Înscriindu-se ca un moment de importanță istorică în dezvoltarea relațiilor României socialiste cu aceste țări, vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu a reprezentat o puternică manifestare a prieteniei și colaborării româno-arabe, o expresie grăitoare a sprijinului constant acordat de România țărilor arabe în lupta pentru întărirea independenței și suveranității lor naționale, a solidarității cu lupta lor pentru progres social și pace”²⁸. Bilanțul însuflător al importantului eveniment pe care vizita l-a constituit este totodată rezultatul activității remarcabile desfășurate personal de către secretarul general al partidului.

În plan economic, cele peste 20 de acorduri de cooperare economică și tehnică în domeniile petrolier, agrar și agrozootehnic, al construcțiilor, transporturilor feroviare și drumurilor, înțelegerile privitoare la schimburile cultural-stiințifice vor ridica la un nivel superior, niciodată atins în trecut, relațiile româno-arabe, întărind totodată reciprocele sentimente-de

²⁷ Mesajul tovarășului Nicolae Ceaușescu adresat Conferinței țărilor islamică de la Lahore-Pakistan, în „Scînteia”, 23 februarie 1974.

²⁸ Hotărîrea Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în unele țări arabe, în „Scînteia”, 23 februarie 1974.

prietenie existente între popoarele noastre. Dialogul la nivel înalt cu conducătorii celor patru state arabe și personalități ale vieții politice din aceste țări au relevat poziția de înaltă principalitate a statului nostru într-o serie de aspecte ale vieții internaționale, confirmind o dată mai mult „justițea și realismul politicilor interne și externe stabilite de Congresul al X-lea și Conferința Națională ale Partidului, a analizei și aprecierilor făcute de partidul și statul nostru în legătură cu situația din Orientul Mijlociu”²⁹. În acest sens „Comitetul executiv apreciază că prin poziția și ideile exprimate de secretarul general al partidului cu privire la situația din Orientul Mijlociu, în cadrul con vorbirilor cu conducătorii statelor respective, cu conducătorii Organizației pentru Eliberarea Palestinei și cu alții reprezentanți ai forțelor progresiste din aceste țări, vizita s-a înscris ca o contribuție a României Socialiste la rezolvarea politică a conflictului din Orientul Mijlociu, la găsirea unor soluții realiste, în concordanță cu interesele popoarelor din această zonă, ale păcii și destinderii internaționale”.

Vizita în cele patru țări arabe a prilejuit în același timp o largă analiză asupra situației internaționale actuale, reliefind liniile convergente existente în orientările de politică externă ale României și ale acestor țări, dorința comună de a acționa ferm pentru afirmarea noilor principii ale relațiilor dintre state, de a sprijini mișcarea de eliberare națională a popoarelor încă asuprile, de a-și aduce contribuția, alături de toate celelalte popoare iubitoare de pace și progres, la soluționarea problemelor majore ale contemporaneității.

„Întrunind calda apreciere a întregului nostru partid, a întregului popor — se arată în încheierea *Hotărîrii Comitetului Executiv* — vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în cele patru țări arabe se înscrie în linia politică generală a Partidului Comunist Român, a României socialiste de a dezvolta relații bune de prietenie, colaborare și solidaritate cu țările arabe, cu toate statele care luptă pentru dezvoltarea independenței, pentru progres economic și social, împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului, pentru pace și colaborare între popoare”³⁰

UNE IMPORTANTE CONTRIBUTION À LA CAUSE DE LA PAIX ET DE LA COOPÉRATION DANS LE MONDE : LA VISITE DU PRÉSIDENT NICOLAE CEAUȘESCU EN AMÉRIQUE LATINE ET DANS LES PAYS ARABES DU MOYEN ORIENT.

RÉSUMÉ

La politique extérieure de la Roumanie socialiste, encadrée dans les normes du droit international contemporain, se guide sur les principes suivants : le respect de la souveraineté et de l'indépendance nationale, la parfaite égalité en droits, la non-ingérence dans les affaires intérieures et extérieures, la non-utilisation de la force ou de la menace par la force, l'intégrité et l'inviolabilité des frontières d'Etat, la réciproc-

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

cité des avantages et les respect mutuel, le droit inaliénable du peuple tout entier de décider de lui-même.

Axant sa politique extérieure sur le renforcement des rapports d'amitié et de collaboration avec les pays socialistes, la Roumanie agit en même temps pour le développement de ses rapports avec tous les Etats du monde, indifféremment de leur système social. Une importance particulière y présente l'amplification des relations avec les pays qui se sont engagés dans la voie du libre développement. L'activité personnelle déployée par le dirigeant de l'Etat roumain, le président Nicolae Ceaușescu joue un rôle important dans l'accomplissement des objectifs de politique extérieure de la Roumanie.

Témoignage du désir commun de développer et d'approfondir les rapports de coopération sur de multiples plans, la visite du président Nicolae Ceaușescu dans des pays latino-américains et des pays arabes a abouti à la conclusion de documents officiels importants qui traitent du cadre général des rapports de coopération entre le peuple roumain et les peuples des pays visités.

De nombreux accords de coopération économique, technico-scientifique et culturelle qui assurent de solides bases et ouvrent de nouvelles perspectives aux relations d'amitié existant entre la Roumanie et ces Etats ont été parachevés à cette occasion.

Les déclarations solennelles et les communiqués communs qui ont été signés expriment le désir commun de la Roumanie et de ces pays d'apporter leur contribution active à la solution des problèmes d'intérêt général de la vie internationale, d'agir en vue du renforcement de la légalité internationale, de la paix et de la coopération dans le monde.

Ainsi, la visite du dirigeant de l'Etat roumain entreprise à la fin de l'année passée et au début de cette année dans plusieurs pays latino-américains et des pays arabes a constitué un événement de portée historique pour le développement des rapports avec ces pays, rapports qui ont atteint à un échelon supérieur sans précédent dans le passé. Réunissant l'adhésion du peuple tout entier, le bilan pleinement satisfaisant de ces visites confirme une fois de plus la justesse et le caractère réaliste de la politique du parti et de l'Etat roumain.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELEI DE-A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

ASCENSIUNE, COMBATIVITATE ȘI CONSECVENȚĂ ÎN ATITUDINEA ANTIFASCISTĂ A CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA

DE

GH. I. IONIȚĂ

Sărbătorim cu mare bucurie în vara fierbinte a acestui an scurgerea a trei decenii de la un memorabil eveniment: victoria insurecției naționale antifasciste din august 1944 care a marcat eliberarea patriei de sub dominația fascistă. Pe magistrala istoriei noastre naționale, August 1944 se înscrie ca un moment epocal, care a marcat o cotitură radicală în destinele țării, a deschis calea infăptuirii celor mai înalte idealuri de libertate și dreptate socială spre care au aspirat și pentru care au luptat de-a lungul secolelor generații după generații, patrioții cei mai luminați, forțele cele mai înaintate ale poporului român.

AUGUST 1944 va rămîne, tocmai de aceea, veșnic întipărit în conștiința națională ca un viu și puternic simbol al eroismului clasei muncitoare și întregului popor român, al spiritului revoluționar și devotamentului față de patrie al comuniștilor. Victoria istorică din August 1944 poartă semnificații cu atât mai adinei cu cât a fost obținută împotriva celor mai tenebroase forțe ale timpului — fascismul și varianta sa cea mai exacerbată, hitlerismul, pe care Partidul Comunist Român și celelalte forțe patrioticе clarvăzătoare ale țării noastre le-au stigmatizat în mod continuu, cu toată energia.

„Fascismul nu este popular în România și nu are rădăcini în masele populare” — a considerat consecvent Partidul Comunist, în anii interbelici, în cuprinsul documentelor sale programatice, în întreaga-i activitate teoretică și practică. Și realitatea acelor ani a probat din plin justetea acestei aprecieri. Istoria a demonstrat — cu puterea de convingere a faptelor, a realității — că asemenea rădăcini cu atât mai puțin au putut exista în rîndurile clasei muncitoare — forța socială fundamentală a mișcării antifasciste din România.

Studiul stăruitor al imensului volum de material documentar al vremii — infățișând realitățile anilor primului deceniu ce a urmat întîiului război mondial — demonstrează că României nu i-a fost specifică o activi-

tate intensă a organizațiilor fasciste *, în afara cunoscutele agitații antisemite — în special din nordul Moldovei, pe care autorul acestei comuni cări nu le identifică cu fascismul și care, de altfel, au fost tot timpul străine mentalității muncitorimii române; în consecință, în toate aceste agitații, muncitorimea — înțelegindu-le cu exactitate sensurile — nu s-a antrenat, le-a ignorat, în unele cazuri, le-a condamnat energetic, în celealte cazuri **, dind un excelent exemplu și celorlalte clase și pături sociale. În general, de altfel, trebuie spus că în opinia publică din țara noastră influența unor asemenea grupări a fost slabă. Huliganismul, violența, ca principale metode politice stîrneau, în mod firesc, prin ele însele adversitatea maselor.

Este drept că presa muncitorească a vremii — conform anumitor obișnuințe ale timpului de a se căuta și-n viața noastră politică corespondențe cu ceea ce se petreceea pe plan internațional — a fost tentată, nu de puține ori, să considere că unele fenomene proprii vieții politice românești se asemănau cu ceea ce se petreceea în Italia — pe planul ascensiunii fascismului mussolinian — sau, mai tîrziu, în Germania sau în alte locuri. „Fascismul — scrisă de pildă „Socialismul” — caută să-și găsească imitatori și la noi. Muncitorimea are datoria să înăbușe aşa cum se cuvine încercările fasciste ale bandelor antisemite”¹.

Citind și cercetând cu atenție critică asemenea documente ale timpului, urmărind realitatea politică a acelor ani, ajungem la concluzia potrivit căreia abia în deceniul al patrulea avea să poată fi vorba în România de un tot mai evident pericol fascist; în acele împrejurări, de la poziția de prevenire a primejdiei fasciste — pe care se situaseră timp de un deceniu și mai bine după sfîrșitul primului război mondial —, clasa muncitoare din România, celealte clase și pături progresiste ale societății au trebuit să facă o adevărată cotitură, trecind la o luptă antifascistă deschisă, determinată de intrarea în ofensivă a grupărilor fasciste. Este de observat că, dacă pînă la venirea la cîrmă în Germania a lui Adolf Hitler, cuzismul sau Liga Apărării Național-Creștine era o organizație costelivă, încremenită în monoideismul antisemit, tot aşa de vetust ca și intemeietorul ei, A. C. Cuza, iar legionarismul era numai un nucleu de asasini, abia luat în seamă chiar de lumea politicienilor burghezi, după 1933, cele două organizații au intrat-

* Cu privire la apariția și evoluția grupărilor fasciste în viața politică a României interbelice, istoriografia noastră a înregistrat și înregistreză multiple încercări de analizare a fenomenului. Dintre cele mai reușite asemenea încercări amintim, în primul rînd, valoroasa lucrare *Sub trei dictaturi* (Forum, 1944, reeditată de Editura politică în 1970), scrisă de Lucrețiu Pătrășcanu — cu avantajul de a fi cunoscut pe viu evoluției și involuțiile acestor grupări fasciste — ca unul care, de pe pozițiile Partidului Comunist Român, s-a aflat continuu în rîndul celor mai combativi militanți antifasciști. Dintre realizările istoriografice mai noi, notăm în mod special ampla monografie *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist*, de Mihai Fătu, Ion Spălățelu (Edit. politică, 1971). Din variate unghiiuri de vedere, această problematică este surprinsă în culegerea de studii *Împotriva fascismului* (Editura politică, 1971). Din cuprinsul ei, retinem atenția în primul rînd asupra studiului Constanței Bogdan intitulat *Baza social-economică a fascismului în România* (p. 29—43) și al lui Aron Petric: *Cu privire la periodizarea fascismului în România* (p. 44—52).

** Aron Petric notează cu dreptate în studiul său intitulat *Cu privire la periodizarea fascismului în România* (*Împotriva fascismului*, Edit. politică, 1971, p. 45) că atîta timp cît încă din 1919 gruparea de extremă dreapta, cu tendințe profasciste, Garda conștiinței naționale, apărută la Iași în acel an, „a fost folosită din plin la spargerea grevelor muncitorești, deosebit de puternice în acea perioadă”, muncitorimea nu s-a putut ralia ei nici atunci și nici mai tîrziu la alte grupări fasciste, care, în mod obișnuit, procedau similar.

¹ „Socialismul” din 7 decembrie 1922.

brusc în actualitate și au început a umple spațiul cu o imensă gălăgie mesianică, cu terorism, cu o amplă demagogie socială și politică.

Prezintă mare însemnatate faptul că Partidul Comunist, clasa muncitoare din România avuseseră și pînă atunci printre preocupările lor prevenirea unei asemenea primejdii interne și sprijinirea internaționalistă a altor detașamente proletare, a altor țări și popoare căzute victimă sau amenințate de morbul fascist.

A fost totodată de mare însemnatate faptul că, istoricește, intensificarea activității organizațiilor fasciste — încurajate de instaurarea dictaturii fasciste în Germania în 1933 — a coincis cu începutul unei perioade calitativ-superioare în evoluția mișcării muncitorești din România. Suflul revoluționar al marilor bătălii proletare din anii crizei economice, singele muncitorești care a curs la Lupeni, pe străzile Capitalei — la „Grivița” — și-n alte locuri au produs adevărate zguduiri în conștiințele cele mai înalte ale țării, în toate straturile sociale și au generalizat spiritul de revoltă în rîndul clasei muncitoare. Începînd — mai ales cu acele zile eroice — în prim-planul activității revoluționare, al vieții partidului comunist s-au situat elementele cele mai destoinice din rîndul clasei muncitoare care au rămas consecvent pe baricadele luptei anticapitaliste și antifasciste. Cîteva nume — amintite în cele ce urmează în ordine alfabetică — simbolizează intrarea activă în dispozitivul revoluționar mai ales după 1933 a unor asemenea cadre revoluționare proletare : Constantin Agiu, Gheorghe Apostol, Marin Avramescu, Vasile Bîgu, Pavel Bojan, Nicolae Bucurescu, Costache Burcă, Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica, Constantin Cîmpeanu, Nicolae Cristea, Constantin David, Constantin Donecea, Emil Ghenghea, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Traian Hulubescu, Alexandru Iliescu, Vasile Leonte, Constantin Lepădatu, Constantin Mănescu, Ion Mețiu, Alexandru Moghioroș, Ion Niculi, Petre Gheorghe, Ilie Pintilie, Nica Pintilie, Scribnic Timotei, Filimon Sirbu, Sandru Ovidiu, Marin Răduțu, Constantin Trandafirescu, Vasile Tudose, Ion Turcu, Constantin Țiulescu, Gheorghe Vasilichi și mulți alții. A fost de mare importanță faptul că în mișcarea antifascistă generală a poporului român asemenea oameni s-au comportat nu numai ca niște excelenți practicieni revoluționari, dar în același timp și ca niște foarte talentați ideologi. A citi, de pildă, articolele publicate de Ilie Pintilie în presa antifascistă a vremii — ca să ne referim doar la un singur exemplu — constituie și astăzi o adevărată revelație ; erau dense, limpezi, pline de căldură patriotică, mobilizatoare, adînc pătrunse de patosul revoluționar al antifascistului aflat în prima linie a luptei. Așa, de pildă, în articolul *Trăiască Frontul Popular!*, publicat în „Valul” din 25 octombrie 1935, el denunță energetic dușmanul de moarte al națiunii române, fascismul, cu manifestările sale periculoase, dovedite a fi „fățîș în slujba hitlerismului”. Ilie Pintilie se adresa tuturor grupărilor politice și persoanelor democratice să dea la o parte orice neînțelegeri programatice și să treacă imediat la realizarea Frontului popular care „trebuie să fie format din toate elementele democratice și antifasciste, din toate organizațiile și partidele ce stau pe platforma luptei contra fascismului și războiului și care au aceleași revendicări imediate de realizat”.

Dacă mișcarea antifascistă a poporului român a beneficiat de activitatea unor asemenea virfuri și autorități proletare este semnificativ faptul că organizațiile fasciste nu au reușit să trăgească aibă printre mentorii

lor elemente din rîndurile clasei muncitoare, mulțumindu-se cu o serie de persoane neclasate sau declasate din rîndurile altor pături și categorii sociale.

Această situație reală a acelor ani s-a datorat faptului că muncitorii comuniști, oțeliți în greutățile immense ale timpului, învățaseră de mult să-și cunoască întotdeauna adversarii, să-și prețuiască tovarășii de drum. Disponibilitățile perverse ale legionarilor, cuziștilor și celorlalte nuanțe de fasciști s-au izbit de caracterul ferm și dur al clasei muncitoare, de experiența matură și de prudență ei justificată și de departe văzătoare.

Este bine cunoscut faptul că organizațiile fasciste din România au fost de la începuturile lor anticomuniste și, prin aceasta, antimuncitorăști. Prima titulatură pe care Corneliu Zelea Codreanu a voit să-o dea Legiunii Arhanghelului Mihail a fost aceea de „Falanga anticomunistă”. În cartea sa *Pentru legionari*, făcind istoricul legiunii, el sublinia în mod insistent acest lucru. De asemenea, în „Cărțicica șefului de cuib” se arăta: „Legionarul este împotriva comunismului și va lupta din toate puterile lui pentru ca, oriunde se va afla, acest communist să fie demascat și răpus”². Legionarii nu puteau ignora faptul că, după cum remarcă chiar presa burgheză reacționară, comunismul reprezenta în România un ideal „spre care se îndreaptă dorințele de trai mai omenesc ale unor plugari ajunși la sapă de lenin, este idealul ... unei muncitorimiexasperate de șomaj și mizerie”³.

În cunoscuta-i lucrare *Sub trei dictaturi*⁴, Lucrețiu Pătrășcanu socotește că tocmai de aceea, în primul rînd, izvoarele politice, ideologice și numerice ale grupărilor fasciste din România n-au putut fi alimentate încă de la începuturi de clasa muncitoare. În aceeași lucrare se găsește aprecierea potrivit căreia -- în anii premergători celui de-al doilea război mondial -- muncitorimea s-a aflat „pe primul plan ca forță dinamică, organizată, conștientă de sarcinile care-i stăteau înainte, în lupta contra gardisimului și a cuzismului”⁵.

Cit privește situația de mai tîrziu, din anii dictaturii militaro-fasciste, Lucrețiu Pătrășcanu consideră în însuși titlul unui paragraf al cărții sale că „Nu muncitorimea ci lumpenproletariatul a aderat la Gardă”⁶. Niciodată acolo unde „întîlnim elementul propriu-zis proletar -- aprecia el --, Garda n-a parvenit să pătrundă”⁷. A reușit să facă în rîndurile unor categorii de „muncitori necalificați și de oameni fără profesiune”⁸.

Extrem de interesantă este surprinderea de către Lucrețiu Pătrășcanu a modalităților de formare a lumpenproletariatului. Mai întîi, el avea în vedere „exodul rural spre orașe” al unei părți a „burgheziei satelor de a se strămuta la orașe”, precum și al „unei mari părți din țărăniminea lipsită de pămînt”. Dacă în ce privește prima categorie, în mod obiectiv, prezenta predispoziții spre ralierea la curente retrograde -- inclusiv, prin urmare, la grupările fasciste --, cea de a doua categorie, în cel mai mare procent,

² Cărțicica șefului de cuib, 1936, ed. a III-a, p. 55.

³ „Curentul” din 27 iunie 1931.

⁴ Vezi ediția a II-a, Forum, 1944, pag. 36–64.

⁵ Ibidem, p. 94.

⁶ Ibidem, p. 200–202.

⁷ Ibidem, p. 200.

⁸ Ibidem.

datorită lipsei de mijloace materiale corespunzătoare, a tins spre proletarizare, „oferind o mână de lucru ieftină, fără calificare și totdeauna în surplus față de posibilitățile de plasament”⁸.

Prea puține elemente provenite din rîndurile țărănimii sărace și-au putut găsi „încadrarea lor în rîndurile muncitorimii industriale, foarte multe formînd o populație mizeră la periferia Bucureștilor sau a altor mari orașe”⁹. De regulă, din aceste medii se recrutowau muncitorii cu ziua, pava-gii, salahorii, hamalii etc. Condițiile lor de viață erau mai mult decât proaste. Lucrețiu Pătrășcanu considera pe bună dreptate că „Aceste pătuți au fost cel mai puțin sau n-au fost deloc atinse de propaganda socialistă, iar contactul lor cu organizațiile muncitorești era nul. Ele oferea un mediu prielnic agitației legionare și cei care le formau erau gata la orișice fel de excese”¹⁰.

Strălucitei analize pe care o face Lucrețiu Pătrășcanu acestei atât de importante probleme social-politice îi asociază tot el următoarea concluzie cu totul legată de realitatea acelor timpuri : „Lipsiți de o conștiință de clasă, cu un nivel intelectual și moral scăzut, muncitorii fără calificare, servitorimea și, cu atât mai mult, lumpenproletariatul propriu-zis *nu reprezenta din nici un punct de vedere muncitorimea, ci, dimpotrivă, se deosebea fundamental de aceasta*”¹¹ (subl. ns.—Gh. I. I.).

Ca ideologie, ca mentalitate ca și din punctul de vedere al conștiinței, lumpenproletariatul a rămas străin muncitorimii, luptei ei, idealurilor nobile pe care aceasta le urmărea¹².

Cercetări făcute după decenii de la excepuționalele contribuții aduse de Lucrețiu Pătrășcanu în elucidarea acestei problematici au condus și conduc spre concluzii similare cu cele cuprinse în lucrarea „*Sub trei dictaturi*”. Răspunzând întrebării privitoare la izvoarele bazei sociale a grupărilor fasciste din România interbelică, Constanța Bogdan notează cu drep-tate în amintitul său studiu în ce privește aderența sau neaderența clasei

⁸ *Ibidem*, p. 200.

⁹ *Ibidem*, p. 201.

¹⁰ *Ibidem*, Acestui contingent—pe care legionarii s-au străduit să-l folosească din plin mai ales după 6 septembrie 1940 — în categoria de lumpenproletariat, Lucrețiu Pătrășcanu îi asocia „tot ce era declasat în mediul orașenesc : borfași, hoții de buzunare, întreținuți, spărgătorii, cartoforii de meserie, oameni care își făcuseră un demoralizant stagiul la Văcărești sau în alte închisori. Adică, marele categoria de delincvenților de profesie sau de ocazie și a tuturor acelora care, ca să întrebuiam o expresie a lui Marx, „trăiesc în rămășițele societății” (op. cit., p. 201). O mare parte din cadrele poliției legionare aveau să fie recrutate de altfel tocmai prin-tre aceste elemente. La prădăciuni și asasinate, în timpul rebeliunii, toți aceștia au luat parte foarte activă”.

În lumea servitoarelor și servitorilor, nota Lucrețiu Pătrășcanu, grupările fasciste și-au găsit alți fervenți susținători. „Este cunoscută mentalitatea acestei categorii de oameni, supusă unui regim de permanente umilințe și degradare personală. Bîntuită de toate prejudecățiile, lipsită de orice conștiință de clasă, ura ei îmbrăcind forme de unei opozitii în care predomină ran-chiura și invidia, despărțită de proletariat prin mediul în care se mișcă și felul de viață pe care îl duce, servitorimea oferă categorii apropiate lumpenproletariatului”. În aceste medii, organizațiile antisemite și reacționare au găsit totdeauna entuziaști aderenți. Prezența, în număr atât de mare, a servitorilor și servitoarelor în rîndurile legionarilor este tot atât de caracteristică pentru aceștia cit și pentru mișcare” (*Ibidem*).

¹¹ *Ibidem*, p. 202.

¹² Aceasta, poate mai întii de toate, pentru că „Lumpenproletariatul, de toate categoriile, de la delincvenții de profesie la pauperii cronici, la prostituate, cerșetori etc., are o ade-vărată oroare de orice răsturnări sociale, de socialism, de comunism” (Lucrețiu Pătrășcanu, Op. cit., p. 209).

muncitoare la activitatea acestor grupări : „În marea masă a muncitorilor, fascismul n-a avut succes. Influența sa a fost locală, sporadică și neprofundă. A înregistrat un număr redus de adepti în rîndurile unei părți a muncitorilor formate din cei care nu reușiseră să se califice încă, să aibă o profesiune clară, să se încadreze în adevărata clasă muncitoare și să-și formeze o conștiință de clasă (și aceasta numai în anumite întreprinderi)”¹³.

Antifascismul hotărît al clasei muncitoare a oferit un puternic și mobilizator exemplu altor pături și categorii sociale care s-au sustras, în mod conștient, contaminării cu idei fasciste sau profasciste. Pentru urmărirea „tăriei” grupărilor fasciste din România interbelică, a „influenței” lor în masele largi ale poporului considerăm expresive datele cuprinse în alăturatul tabel, reprezentând situația numărului de voturi și a procentelor corespunzătoare obținute de grupările fasciste în cadrul alegerilor parlamentare.

Alegerile parlamentare interbelice la care au participat și grupări fasciste

	Grupările fasciste mai importante din România	Liga Apărării Național Creștine (LANC)	Garda de fier
mai 1926	Nr. voturi % Nr. mandate	124.778 4,8 % 10	— — —
iulie 1927	Nr. voturi % Nr. mandate	52.481 1,9 % —	10.761 0,4 % —
dec. 1928	Nr. voturi % Nr. mandate	32.273 1,1 % —	— — —
iunie 1931	Nr. voturi % Nr. mandate	113.863 3 % 8	30.783 1,1 % —
iulie 1932	Nr. voturi % Nr. mandate	159.071 5,4 % 11	70.674 2,4 % 5
dec. 1933	Nr. voturi % Nr. mandate	133.205 4,5 % 9	— — —
dec. 1937	Nr. voturi % Nr. mandate	281.167 9,15 % 39	478.378 15,58 % 66

Urmărind datele cuprinse în acest tabel, remarcăm faptul că, în comparație cu alegerile din 1926, 1927, 1928, 1931, 1932 și 1933, grupările fasciste au reușit să obțină procente îngrijorător de mari din totalul voturilor exprimate în alegerile parlamentare din decembrie 1937. În isto-

¹³ *Impotriva fascismului*, Edit. politică, 1971, p. 39. În acest studiu baza socială a mișcării fasciste este analizată pe larg și femeinic.

riografia noastră au fost explicate pe larg împrejurările în care au avut loc acele alegeri, rezultatele și semnificațiile lor imediate și de perspectivă¹⁴. În consecință, socotindu-ne scuțiți de a mai relua analiza acestei problematici, ne rezumăm la sublinierea faptului că, la finele anului 1937, grupările fasciste au devenit mai primejdioase și aceasta tocmai într-o perioadă de accentuat declin pe plan intern, declin materializat vizibil în trecerea de la regimul parlamentar la regimul de dictatură personală al regelui Carol al II-lea.

În cursul alegerilor din decembrie 1937, de fapt se poate spune că primejdia fascistă — potențială pînă atunci — a devenit pe de-antregul reală. Acest lucru nu a fost scăpat din vedere nici un moment de organele dictatoriale carliste, care, după cum este cunoscut, au și adoptat o serie de măsuri de stăvîlire a tendințelor de ascensiune spre putere ale grupărilor fasciste¹⁵.

Clasa muncitoare și celealte forțe ale mișcării antifasciste s-au aflat în tot acel timp în gardă, ripostind vehement fascismului, acțiunilor sale teroriste. Oricîte eforturi au fost însă depuse de pe pozițiile antifasciste, complicațiile tot mai mari intervenite în viața politică generală a României — în măsură hotărîtoare influențate de agresivitatea diplomației hitleriste, vizînd tot mai deschis subordonarea României intereselor celui de al III-lea Reich — au grăbit mersul evenimentelor spre ceea ce istoria avea să consimneze cu litere negre la 6 septembrie 1940 — instaurarea dictaturii militare-fasciste și, odată cu aceasta, promovarea legionarismului la cîrma țării.

Măsura reală a fermității antifascismului clasei muncitoare din România rezultă pe deplin din cunoașterea căt mai cuprinzătoare a luptei dusă de aceasta în anii interbelici. Toamna de aceea considerăm potrivit să indemnăm pe cititorul interesat să consulte pentru detaliu un sir de lucrări care au adus în cîmpul istoriografic date multiple în legătură cu lupta antifascistă a clasei muncitoare din România*.

De pe pragul de tristă amintire — în mod dureros intervenit la 6 septembrie 1940 în calea ascensiunii mișcării antifasciste din România —,

¹⁴ A se vedea în acest sens Florea Nedelcu : *Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Cluj, Edit. Dacia, 1973 ; Al. Gh. Savu : *Dictatura regală*, București, Edit. politică, 1970, p. 5—120.

¹⁵ Mihai Fătu și Ion Spălătelu în *Garda de fier—organizație teroristă de tip fascist*, București Edit. politică, 1971, p. 192—255 au tratat pe larg problematica extrem de complexă a celor împrejurări.

* Vezi, de pildă, dintre lucrările privind anii de pînă la instaurarea dictaturii militare-fasciste în România : Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Forum, 1944 ; Petre Constantinescu-Îași, *Lupta pentru formarea Frontului popular în România*, Edit. Academiei R.S.R., 1968 ; Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare*, Edit. științifică, 1971 ; Gh. I. Ioniță, *Pentru Front popular antifascist în Româniak* Edit. politică, 1971 ; Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Edit. politică, 1970 ; A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Edit. Dacia, 1972 ; Ion Babici, *Solidaritate antifascistă militantă*, Edit. politică, 1972 ; O. Matichescu, E. Georgescu, *1 Mai în România*, București, 1970 ; *Tineretul comunist în acțiune*, Edit. științifică, 1972 ; *File din istoria U.T.C.*, Edit. politică, 1972 ; I. Iacoș, *Mișcarea sindicală din România între 1933—1938. Problema realizării unității sindicale în cadrul C.G.M.* (teză de doctorat 1970) ; Florea Nedelcu, *P.C.R. în viața politică a României (1934—1940)* în „Anale de istorie”, nr. 5/1973 ; I. M. Oprea, *Masele muncitoare, forță principală în lupta împotriva fascismului în perioada 1934—1938* în „*Studii*”, nr. 4/1964 ; Ștefan Voicu, *Pagini de luptă a Partidului Comunist Român împotriva fascismului, pentru independență și suveranitate națională (1934—1940)* în „*Lupta de clasă*” nr. 6 1966.

clasa muncitoare, celealte forțe progresiste ale societății puteau considera, la fel cum considerăm și noi astăzi că, pe deasupra tuturor concluziilor ce se desprind din analiza complexității evenimentelor social-politice ale României interbelice, a poziției diverselor clase și pături sociale față de fascism, următoarea concluzie este menită a fixa în timp și spațiu realități confirmate pe deplin de istorie : „Eroica luptă dusă în acei ani de partidul comunist în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste sub steagul democrației și independenței țării, atitudinea lucidă a unor grupări politice ale claselor conducătoare — au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei naziste”¹⁶.

Anii negri, inaugurați prin instaurarea dictaturii militare-fasciste în România, la 6 septembrie 1940, au fost martorii unor noi și puternice afirmări ale luptei antifasciste a clasei muncitoare, a întregului popor român *.

Insurecția națională antifascistă armată din august 1944 a jalonat în mod necesar și legic un nou drum pe care, avându-se cu încredere, poporul întreg și-a putut făuri viitorul ce pulsează sub soarele strălucitor

¹⁶ Nicolae Ceaușescu : *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, București, Edit. politică, 1968, p. 371.

* Cu privire la lupta antifascistă desfășurată în România în acei ani, cu participarea directă a clasei muncitoare. Vezi : Gh. Tuțui, A. Petric, *Frontul unic muncitoresc în România*, Edit. politică, 1971 ; A. Simion, M. Covaci, *Insurecția națională antifascistă armată din August 1944*, Edit. politică, 1973 ; V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, Tr. Udrea, *Din cronică unor zile istorice*, Edit. Academiei R.S.R., 1972 ; *August '44 — Culegere de studii*, București, 1971 ; Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, Biblioteca socialistă, 1944 ; O. Matichescu, *Apărarea patriotică*, Edit. științifică, 1971 ; L. Bányai : *Pe fâșașul tradițiilor frâștei*, Edit. politică, 1971 ; Pavel Bojan, *Vremurile mele*, București, 1971 ; Gh. Zaharia, A. Simion, *Poalica de alianțe a P.C.R. în pegălirea și înspătuirea insurecției din August 1944 în P.C.R. în viața social-politică a României (1921—1944)*, Edit. militară, 1971 ; A. Simion, *Clasa muncitoare, în frunte cu comuniști, principala forță social-politică a mișcării de rezistență din România (1940—1944)* în „Anale de istorie” nr. 4/1973 ; M. Covaci, *Din lupta muncitorilor din București în anii dictaturii militare-fasciste și ai războiului hitlerist (1940—1944)* în „Anale”, nr. 4/1965 ; N. G. Munteanu, „Acțiuni muncitoresti desfășurate în Galați și Brăila împotriva exploatarilor capitaliste și a dictaturii militare-fasciste (1941—1944)” în „Anale” nr. 4/1963 ; Gh. I. Ioniță, M. Valea, C. Enea, *Lupta muncitorilor mineri din Valea Jiului împotriva exploatarilor capitaliste și a dictaturii militare-fasciste* în „Studii”, nr. 1/1964 ; I. Iacobs, *Lupta oamenilor muncii din Dobrogea împotriva dictaturii militare-fasciste (1941—1944)* în „Anale”, nr. 6/1964 ; M. C. Stănescu, V. I. Mocanu, *Din lupta antifascistă a oamenilor muncii din regiunea Brașov sub conducerea P.C.R. între anii 1941 și 1944* în „Studii”, nr. 6/1963 ; I. Micu, A. Simion, Jósza Béla, Edit. Politică, 1971 ; M. Valea, *Greva muncitorilor mineri din Valea Jiului în aprilie 1941* în „Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România”, Edit. C.C.S., 1957 ; N. Grosu, Gh. Găinușe, B. Iani, *Acțiuni ale muncitorilor din industria metalurgică și de armament pentru sabotarea războiului hitlerist* în „Anale”, nr. 5/1964 ; Gh. Dumitrașeu, „Unele aspecte din viața și lupta muncitorilor societății Tîlan-Nadrag-Călan în anii 1943—1944” în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, Fasc. 2 1965 ; M. Covaci, *Contribuția muncitorilor din Valea Prahovei, sub conducerea P.C.R. la lupta pentru răsturnarea dictaturii fasciste și zdrobirea trupelor hitleriste* în „Anale” nr. 4/1959 ; V. Marin, V. Petrișor, *Lupta organizației P.C.R. din Banat în fruntea maselor populare împotriva dictaturii militaro-fasciste, pentru zdrobirea invadatorilor hitleristi* în „Anale” nr. 4/1962 ; S. Davicu, *Din lupta maselor populare din Iași împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist* în „Anale”, nr. 2/1964 ; M. Tălăngescu, T. Pintean, *Acțiuni ale muncitorilor ceferiști împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist (1941—1944)* în „Anale” nr. 4/1961 ; Gh. I. Bodea, *Din lupta de rezistență antifascistă a populației județului Satu Mare (1940—25 octombrie 1944)* în volumul *Satu Mare — studii și comunicări*, 1969 ; Gh. I. Ioniță, *O memorabilă acțiune patriotică a feroviariilor organizată în august 1944 în Valea Prahovei, în Prahova. Trepte în istorie*, Ploiești, 1971 ; I. Hagiu, *Rezistența antifascistă în Moldova, Iași, 1971*.

al zilelor pe care le trăim acum, un viitor ale cărui contururi mai îndepărțate le vom cunoaște odată cu făurirea societății sociale multilateral dezvoltate în patria noastră și cu trecerea treptată spre comunism.

Că muncitorimea din România nu a alimentat izvoarele sociale ale mișcării fasciste și cu atât mai puțin pe cele politice constituie un adevăr pe deplin demonstrat de realitatea vieții, de istorie. Garda de fier și celalte formațiuni fasciste, înstrăinate de la începuturile existenței lor de aspirațiile clasei muncitoare și ale poporului român, vinzindu-se unuia și altuia pentru a săvîrși crime și masacre la comandă, terorizînd și jefuind o țară întreagă în scurtul timp cit a figurat la guvern, dezertînd de la datoriile elementare față de patrie, au sfîrșit prin a trăda, săvîrșind acte de mișelie fără seamă în istoria țării și dintre acestea unul mai grav decît toate — deschiderea granițelor în fața ocupanților hitleriști la finele anului 1940. Pentru generațiile tinere asemenea momente grele sunt necunoscute sau cunoscute, cel mult, din auzite sau din lucrările de istorie. Timpul, se spune, aduce uitare. Fără îndoială, este adevărat acest lucru. Dar la fel de adevărat este că nu orice, nu totul poate și trebuie să fie uitat. Paginile de beznă și de singe pe care fascismul — în special legionarismul — le-a înscris în istoria României interbelice, nu pot fi uitate de poporul român, nu trebuie uitate. Ceea ce este important astăzi e ca toate reziduurile ideologice ale mișcărilor de extremă dreaptă — în ipostaza naționalismului burghez, a iraționalismului în toate formele sale și a misticismului și bigotismului — să fie combătute cu toată fermitatea și lichiditate.

În mod practic, doborârea dictaturii antonesciene a marcat sfîrșitul ultimei etape în evoluția mișcării fasciste din țara noastră¹⁷ și, totodată, încheierea celei mai negre file din istoria contemporană a României a cărei analiză îndeamnă și astăzi la reflecții și învățăminte.

Ce a urmat a constituit o afirmare plină de vigurozitate a dorinței de trecere desfășurată la făurirea unei vieți noi pe pămîntul României eliberate de către poporul însuși — de acest popor prea nedreptățit, hăituit și împilat sub toate regimurile bazate pe exploatarea omului de către om.

Legionarii fugari, împrăștiati pretutindeni, în vîltoarea evenimentelor memorabile al căror suflu patriotic nu meritau să-l trăiască pe pămînt românesc însingerat și de ei în cel de-al doilea război mondial, s-au oferit ca marfă pe piața politică internațională, oricăror cercuri politice reacționare care au avut vreun interes să lovească în România. Declasați și disponibili pentru orice fărădelege, ei nu s-au dat în lături de a se oferi gata de orice mișeie împotriva propriei lor patrii al cărui nume n-au meritat niciodată să-l pronunțe, ai cărei fii vrednici n-au meritat niciodată să fie.

În ce le privea pe rămășițele legionare din cuprinsul țării noastre, ele n-au ezitat — chiar în acele împrejurări cu total defavorabile lor — să încerce desperate provocări ale unor sabotaje economice și chiar politice. Agresivitatea lor nu prezenta însă decît infâțișarea încrîncenării celui invins.

Legionarii din țară și din străinătate, deși, ca întotdeauna, nu aveau nimic comun cu realitățile poporului român, trebuiau totuși să constate

¹⁷ În acest sens conchide și Aron Petric în studiul său *Cu privire la periodizarea fascismului în România (Împotriva fascismului)*, Edit. politică, 1971, p. 52).

că între planurile nebunești de sabotare și poate de reprimare a luptei revoluționare a poporului și posibilitățile de realizare ale acestor planuri se interpunea o realitate în fața căreia erau obligați, vrind, nevrind, să se supună.

Și, parcă, în chip cu totul simbolic, în timp ce ultimele speranțe și acțiuni nesăbuite ale elementelor fasciste se năruiau, dovedindu-și totalul anacronism, clasa muncitoare, masele largi de oameni ai muncii se adunau și mai strâns în jurul Partidului Comunist Român, luând parte — sub mobilizatoarea deviză : „Totul pentru front, totul pentru victorie” — la ofensiva generală a popoarelor pentru înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste, a fascismului.

Istoria — precum bine se știe — a judecat dintotdeauna fiecare generație după contribuția adusă la progresul societății ale cărei interese le-a slujit. Timpul curge neîncetat și generația luptătorilor antifasciști ai României interbelice se aşază, în chip firesc, în fața judecății drepte pe care o realizează istoria.

Toți cei care au binemeritat — și este din plin cazul întregii generații a luptătorilor antifasciști — sunt onorați de verdictul drept al istoriei, iar generațiile de azi și de mâine, înțelegindu-și cu exactitate rosturile și răspunzînd chemării de a duce mai departe tot ce a fost mai nobil și mai eroic în trecut, vor acționa hotărît și vor binemerita la rîndu-le.

ASCENSION, COMBATIVITÉ ET CONSÉQUENCE DANS L'ATTITUDE ANTIFASCISTE DE LA CLASSE OUVRIÈRE DE ROUMANIE.

RÉSUMÉ

Appartenant la première, parmi toutes les autres classes et couches sociales, sa contribution à la lutte antifasciste de Roumanie, la classe ouvrière de Roumanie s'est caractérisée constamment durant la période qui a précédé la deuxième guerre mondiale et au cours de son déroulement même par une combativité et une conséquence remarquables, par la résolution de riposter à tout coup porté par les groupements fascistes.

L'auteur de l'article examine les causes de l'évolution des sentiments antifascistes qui animaient la classe ouvrière de Roumanie, faisant toute une série d'appréciations quant à la position résolue du Parti Communiste dans les problèmes de la lutte antifasciste du peuple roumain.

Le succès de l'insurrection nationale antifasciste armée d'août 1944 a été dû précisément à la participation active de larges forces socio-politiques ayant à leur tête la classe ouvrière et le Parti Communiste Roumain.

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA ÎNFĂPTUIREA INSURECȚIEI NAȚIONALE ANTIFASCISTE

DE

DUMITRU TUȚU și ION FETCU

Între momentele de răscrucie din istoria poporului nostru, insurecția națională antifascistă din august 1944 — marea epopee a eliberării patriei de sub dominația fascistă — semnifică un eveniment de o mareție și însemnatate fără egal. Merite deosebite revin Partidului Comunist Român care a reușit, în acel an memorabil, să unească, pe baza unei platforme comune de luptă, toate forțele revoluționare, patriotice și democratice în vederea răsturnării dictaturii militare-fasciste, scoaterii României din războiul antisovietic și alăturării sale coaliției antihitleriste, dezvoltării democratice a țării. „*Insurecția... arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost rodul acțiunii unite a celor mai largi forțe politice naționale, armatei, formațiunilor patriotice, al adeziunii depline la lupta antifascistă a maselor populare. În înfăptuirea acestui act de importanță crucială pentru destinele României, rolul hotăritor l-au avut clasa muncitoare și avangarda sa revoluționară, Partidul Comunist Român*”¹.

În studiul de față vom aborda unul din multiplele aspecte ale insurecției naționale antifasciste și anume participarea armatei române la înfăptuirea acestui eveniment de cotitură din istoria de două ori milenară a poporului român pe baza unor noi surse documentare.

În vara anului 1944, starea de spirit antihitleristă s-a manifestat pregnant și în rândurile armatei române, care nu mai putea suporta jafurile și samavolnicile săvîrșite de naziști pe teritoriul României. Referindu-se la opoziția poporului român față de războiul hitlerist, un membru marcant al Legației germane din București nota, în vara anului 1944, că „...în România s-a accentuat năzuința de a pune capăt printr-un compromis războiului ce n-ar mai putea fi cîștigat de partea Germaniei”².

Sub influența opiniei publice din interior, precum și a evenimentelor politice și militare externe, ofițeri și generali din Marele stat major român au zădărnicit unele măsuri ale guvernului de dictatură militaro-fascistă de a disloca noi unități pe front în vara anului 1944. Conform ordinului nr. 285 din 24 iunie 1944, al Cabinetului militar al lui Ion Antonescu, unități de recruți care nu-și încheiaseră perioada de instrucție trebuiau să se deplaseze în zona de operații. La 11 august 1944, cînd aceste unități

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Editura politică, 1970, p. 249—250.

² Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), fond XIII, dosar 1736, telegrama 2456, 1944.

erau gata de plecare, Marele stat major a dispus ca dislocarea să se facă numai la ordin.

La 21 august, Marele stat major român a ordonat ca toate aceste unități să rămână în garnizoanele lor cu organizarea operativă.

Germania nazistă și guvernul antonescian au urmărit organizarea unor noi linii de rezistență și prelungirea duratei războiului pe teritoriul României. În acest scop, Ion Antonescu luase următoarele măsuri: în lucrările de pe linia fortificată — Focșani—Nămoloasa—Galați — au fost instalate 3 detașamente de fortificații (106, 115, 121) însuțind 9 batalioane; în zilele premergătoare declanșării insurecției începuse transportul Diviziei 8 cavalerie spre front, din care sosise un detașament la sud de Tecuci; se executa transportul diviziilor 6, 15, 21 infanterie recruți spre zona fortificată, din care ajunseseră la destinație numai trei batalioane; se proiectase trinitera pe zona fortificată a numeroase guri de foc din zonele București și Ploiești.

În articolul său intitulat *Victoria insurecției populare armate din 23 august 1944*, referindu-se la măsurile de pregătire a unei noi linii de apărare, istoricul sovietic col. I. Semireaga scrie: „Fiind informat despre începerea ofensivei sovietice, Ion Antonescu a plecat fără întîrziere la statul major și a ordonat trupelor care se retrăgeau să organizeze rezistență pe linia Focșani—Galați”³.

Răsturnarea dictaturii militare fasciste și trecerea României de partea puterilor aliate au spulberat planul lui Ion Antonescu de apărare pe Dunăre, pe linia Focșani—Nămoloasa—Galați și pe Carpații Orientali și mai apoi pe Carpații meridionali și eventual pe o linie ce urma să treacă prin depresiunea Deva—Hunedoara—Hațeg—Munții Apuseni.

Proclamația Regelui, difuzată de postul de radio București în seara zilei de 23 august 1944, a rupt oficial cu o alianță ce i-a fost impusă României de evenimentele din vara anului 1940 și cu un război în care fusese împins poporul român. „Alături de armatele aliate — se spune în proclamație — și cu ajutorul lor, mobilizând toate forțele națiunii vom trece hotările impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină”⁴.

Așadar, România a ieșit din războiul hitlerist și se angaja alături de puterile aliate împotriva Germaniei naziste. Ca atare, țara noastră se afla oficial în război cu Germania din seara zilei de 23 august 1944. Aceasta rezultă și din Declarația nouului guvern instalat în care se arată că „Recunoașterea de către guvernele din Moscova, Londra și Washington a nedreptății făcute României prin dictatul de la Viena deschide posibilitatea ca armatele românești, alături de armatele aliate, să elibereze Transilvania de nord de ocupația străină”⁵.

La 23 august 1944, România n-avea potențialul militar epuizat, ea dispunea încă de contingente tinere, aproape intacte, 1943, 1944, precum și de contingentul de recruți, care se afla în preajma încheierii perioadei de instrucție. În interior erau 29 de divizii de infanterie, cavalerie și munte și 20 de divizii pe front bine dotate cu armament și muniții la

³ „Novaia i noveișa istoria”, nr. 4 1958.

⁴ „România liberă” nr. 11 din 24 august 1944.

⁵ „România liberă”, nr. 11 din 24 august 1944.

care se adăugau forțele maritime și aeriene⁶, școlile militare de ofițeri și subofițeri, centrele de instrucție etc.

La aceeași dată se aflau pe teritoriul României 580.532 militari germani dintre care 381.023 pe front, 128.682 în zona etapelor și 70.832 în interiorul țării.

Pentru Marele stat major român s-a pus o problemă grea militară și anume, desprinderea trupelor române de pe front din dispozitivul german, concentrarea lor într-o anumită zonă de unde să pornească lupta contra trupelor germane din România.

În ziua de 23 august 1944, ora 23,30, Marele stat major a transmis armatelor 3 și 4, statului major al aerului, marinei, precum și Corpului 2 armată următorul ordin : „De la primirea prezentului ordin încețează orice subordonare a comandamentelor și unităților române față de comandamentul german. Cu începere de la primirea prezentului ordin forțele terestre, aeriene și navale române încețează lupta și orice act de agresiune contra forțelor sovietice”⁷. Armatele 3 și 4 aveau ordin să se retragă în interiorul țării. Desprinderea din dispozitivul german și retragerea în noile zone de concentrare au început imediat. În dimineața zilei de 24 august, Armata a 3-a a raportat Marelui stat major că unitățile și marile unități din compunerea sa erau în curs de retragere la sud de Dunăre.

În aceeași zi, Armata 4 raporta că era în curs de executare a ordinului Marelui stat major, retrăgindu-și o parte din forțe spre zona de concentrare ordonată. Tot atunci, cele două armate au primit ordinul nr. 678.601 ca de pe noile poziții să treacă „cît mai repede la dezarmarea și alungarea trupelor germane din România. Luarea dispozitivului pentru operațiile de desrobire a Ardealului de nord. Armatele se vor pune imediat în mars spre București și Ploiești”⁸.

Încercările comandamentului german din Moldova de a determina comandanții celor două armate române să continue războiul alături de Germania au fost zadarnice. „Nici un general român nu este dispus să continue lupta de partea germană — se arată în jurnalul de război al Grupului de armate «Ucraina de Sud» — nici măcar comandantul Diviziei blindate «România Mare», generalul Radu Korne în care sperasem”⁹.

Din documentele vremii rezultă că în noaptea de 23/24 august 1944, toate marile unități române aflate pe front au încetat ostilitățile împotriva armatei sovietice și au început desprinderea din dispozitivul german și retragerea spre noile zone de concentrare.

Tot în seara zilei de 23 august, la ore 23,45, Marele stat major transmitea telefonic Armatei 1, Corpurilor 1—7 teritoriale, munte, cavalerie și Comandamentului general al etapelor directiva Marelui stat major, care a fost transmisă în scris în ziua de 24 august 1944, ora 2,30.

Legația și comandamentele germane din România au fost surprinse de schimbările brusete care au avut loc în țara noastră. Prezența Partidului

⁶ Aeronautica dispunea de 243 avioane, 174 baterii a.a., 14 baterii-proiectoare, iar marina dispunea de 71 de nave diferite, 28 de baterii de artillerie de coastă, plus trupe care acționau terestrus.

⁷ Arhiva M.A.N., dosar 948/1128.

⁸ Ibidem, dosar 948 1128

⁹ Bundesarchiv — Militärarchiv Freiburg. Jurnalul de război al Grupului de armate „Ucraina de Sud”, p. 266.

Comunist Român în fruntea pregătirii și organizării insurecției a asigurat păstrarea secretului și realizarea surprinderii.

Şeful misiunii militare germane a aerului și Comandantul militar german al regiunii petroliere românești, generalul-locotenent Alfred Gerstenberg, la ora 20,50, n-a fost în măsură să dea alte relații Comandamentului Grupului de armate „Ucraina de Sud” decât numai că „Amîndoi (antonești, n.n.) au mers astăzi după amiază la rege fără să se fi întors pînă acum. Speră că după o jumătate de oră va fi în măsură să dea vești mai amănunțite”¹⁰. Considerăm că numai după ora 22 comandamentele germane din România au cunoscut situația exactă. La ora 22,15, șeful statului major al Flotei 4 aeriene germane, din ordinul generalului Gerstenberg, a raportat șefului statului major al Grupului de armate „Ucraina de Sud” că „mareșalul Antonescu a fost astăzi la rege și și-a dat demisia”¹¹. La ora 22,25, șeful statului major al Grupului de armate „Ucraina de Sud” a vorbit cu ministrul plenipotențiar Manfred von Killinger asupra situației de la București. Killinger i-a relatat că „în cursul după-amiezii a primit știrea că mareșalul Antonescu a fost arestat. Ca urmare, el s-a dus la rege. Aceasta i-a declarat că mareșalul și-a dat demisia și că el a constituit un guvern nou”. Killinger mai informa că „serviciile germane din București sunt încunjurate de trupe românești”. Șeful statului major a mai vorbit și cu generalul de cavalerie Hansen, șeful misiunii militare germane la București, care se afla în clădirea legației, căruia i-a comunicat că toate forțele militare germane din România intrau sub ordinele Comandamentului Grupului de armate „Ucraina de Sud”¹².

În jurnalul de război al Comandamentului suprem al armatei germane se arată că „evoluția lucrurilor din România s-a produs cu totul surprințător”¹³. După difuzarea prin radio a proclamației de ieșire a României din războiul hitlerist, Comandamentul suprem al Wehrmachtului a informat despre situația nou creată Comandamentul sud-est, la ora 23,30, pe șeful misiunii militare germane din Bulgaria la ora 23,55 și pe comandantul trupelor germane din Ungaria la ora 23,57¹⁴.

Prima reacție a comandamentului german împotriva forțelor insurecționale din România a fost investirea de către Hitler a comandantului Grupului de armate „Ucraina de Sud”, generalul de armată Hans Friessner, ca șef al tuturor trupelor germane din România — căruia îi ordona să „înăbușe puciul, să aresteze pe rege și camarila regală și să constituie un nou guvern sub un general germano-fil în cazul cînd mareșalul Antonescu nu ar mai fi la dispoziție”¹⁵. Cu executarea acestui ordin primit la ora 0,00, în seara zilei de 23 august, generalul de armată Hans Friessner a însărcinat pe generalul-locotenent Gerstenberg. La ora 1,05, cînd a comunicat ordinul prin telefon, șeful statului major al Grupului de armate află că generalul Gerstenberg era, împreună cu Killinger și generalul de cavalerie Hansen, blocat în sediul legației germane din București¹⁶. În situația

¹⁰ Ibidem, R.H. 19, V/36, 75 – 126/32a.

¹¹ Ibidem

¹² Ibidem

¹³ Jurnalul de război al Comandamentului suprem al armatei germane. Editura pentru probleme militare. Bernand și Graefe, Frankfurt am Main, vol. 4, p. 107.

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Bundesarchiv — Militärarchiv R.H. 19/V/30 75.126/31 a.

¹⁶ Ibidem

aceasta, comandamentul Grupului de armate a însărcinat cu pregătirea atacului asupra Bucureștiului pe SS Brigadeführer Hofmeyer, șeful de stat major al aviației germane în România.

În dimineața zilei de 24 august, ora 3,00, Hofmeyer raporta telefonic, din tabăra instalată în pădurea Băneasa, că pe la ora 4,30 era gata să pornească atacul asupra Bucureștiului.

În același timp, comandamentul suprem al marinei a ordonat amiralului Brikmann să ia sub ordine trupele aflate în România la sud de Dunăre și să ocupe portul Constanța.

Comandamentul sud-est a primit ordin să pregătească o grupare de forțe în zona Niș—Belgrad (Regimentul 4 Brandenburg, compania 468 recunoaștere blindate, Brigada 201 tunuri de asalt) pentru a le trimite împotriva României.

Comandamentul sud-est, în seara zilei de 23 august, ora 23,30 a mai primit ordin să concentreze toate forțele de specialitate din Serbia și Croația în zona Niș—Belgrad, iar forțele de specialitate ale Grupului de armate să fie concentrate în spațiul Skopje—Niș. Comandanțul trupelor germane din Ungaria a primit ordin să pregătească Divizia 8 cavalerie SS pentru marș. Ea urma să fie transferată în Transilvania. Comandamentul german a alarmat trupele germane din Bulgaria. Așadar s-au preconizat măsuri urgente de a înăbuși insurecția din România¹⁷.

În același timp, la București, încă în seara zilei de 23 august, unitățile militare au intrat în dispozitiv, blocînd obiectivele germane. La ora 23,30, în partea de nord a Moldovei, Regimentul 3 grăniceri, Batalionul 1 din Regimentul 6 grăniceri și Compania Fărcașa au întors armele împotriva unităților germane din zonă¹⁸.

Concomitent cu măsurile militare interne, mari unități și unități intrau în dispozitivul de acoperire pe linia de demarcare din Transilvania și pe frontieră din Crișana și Banat cu scopul de asigurare „contra oricăror încercări germano-ungare de a pătrunde în interiorul țării”¹⁹. Inițial au intrat în dispozitivul de acoperire diviziile 1 infanterie recruți, 19 infanterie, 20 infanterie, 3 munte, 1 cavalerie, trei regimenter ale centrelor de instrucție infanterie, cavalerie și geniu din Făgăraș, Sibiu și Rîmnicul Vilcea, șase batalioane regionale fixe din Crișana și altele.

Trupele române din București, Ploiești și alte părți ale țării continuau blocarea obiectivelor militare hitleriste; erau dezorganizate liniile de transmisiuni germane. Întreruperea liniilor telefonice a început în București, după cum relatează unii martori oculari, imediat după arestarea lui Ion și Mihai Antonescu. În ziua de 24 august, Comandamentul marinei germane din Dobrogea raporta că „la Băila, din 23 august seara, multe acțiuni împotriva liniilor telefonice germane”²⁰. Tot din același raport rezulta că la Osmanu a sosit în seara zilei de 23 august o companie de mitraliere ușoară și a instalat cuiburi de mitraliere pe căile de acces spie est.

¹⁷ Vezi jurnalul de operații al Comandamentului suprem al armatei germane, nota din zilele de 23 și 24 august 1944.

¹⁸ Arh. M.A.N., dosar 650/58, fila 12.

¹⁹ Idem, dosar 948 1128. Ordinul Marelui stat major din 24 august 1944, ora 3.

²⁰ Politisches Archiv Ausw. amt. Bonn, Handakten Riter (fotocopie Arh. I.S.I.S.P., fond. XIII, dosar 1352, vol. XII).

În București, acțiunile de dezarmare a trupelor germane au început în noaptea de 23/24 august. Inițial, Comandamentul militar al Capitalei a avut la dispoziție Regimentul de gardă călare, Regimentul 4 roșiori, cîte un batalion de recruti din regimentele 6 dorobanți de gardă „Mihai Viteazul” și 21 infanterie, un escadron din Regimentul 9 roșiori, escadronul de pionieri din Divizia 8 cavalerie, un divizion de aruncătoare de 120 mm, 3 companii de tancuri din Regimentul 2 tancuri, o companie de transmisiouni, o companie de pionieri. Ulterior, a mai primit 6 batalioane de jandarmi și Școala de subofițeri jandarmi. Efectivul trupelor germane din interiorul Capitalei se ridică la circa 500 ofițeri, 1500 subofițeri și 6.000 trupă ²¹.

În dimineața zilei de 24 august, a început atacul împotriva obiectivelor germane : Comandamentul aviației hitleriste (blocul fostei prefecturi a județului Ilfov), blocul Schenker, Grand hotel, Hotel Princiar, barăcile germane de lîngă arena Venus, Școala superioară de război.

În blocul fostei Prefecturi Ilfov era un însemnat efectiv de ofițeri și subofițeri din aeronațica germană, dotați cu armament și muniție. Ei au fost capturați și dezarmați de escadronul 3 din Regimentul 2 călărași-cercetare.

Lichidarea rezistenței germane din localul Școlii superioare de război s-a efectuat de către un batalion din Regimentul 21 infanterie, un escadron din Regimentul 2 călărași-cercetare, 1 escadron de pionieri și 3 tancuri ²². Luptele au început în după-amiaza zilei de 24 august și au durat pînă la mijlocul zilei de 25 august 1944. În cursul zilei de 25 august au fost lichidate rezistențele germane de la bariera Șerban Vodă și Hotel Ambassador, iar în dimineața de 26 august cele de la Crematoriu, Fabrica de avioane SET și bariera Colentina și o dată cu aceasta Bucureștiul era eliberat.

În ziua de 27 august, unitățile române, care operaseră în interiorul Capitalei, au fost regrupate în vederea întrebunțării lor în luptele de la Băneasa-Otopeni.

Din jurnalul de operații al Comandamentului Grupului de armate „Ucraina de Sud” rezultă că la ora 3,05 în ziua de 24 august, șeful de stat major al misiunii militare germane făcea cunoscut statului major al numitului comandament că „generalul Hansen este la ora actuală la noul ministru de război român... La ora 4,05 telefonează generalul de cavalerie Hansen personal și vorbește întii cu șeful statului major și după aceea cu comandantul Grupului de armate. El relatează că a fost la noul guvern român... Noul guvern român trebuie să fie luat în serios. Nu trebuie să se creeze iluzia că este vorba doar de o mică clică de trădători. El are în spate întregul popor român și, în special, întreg corpul de generali” ²³. Generalul Hansen mai declară că atât el cît și ministrul von Killinger, generalul de aviație Gerstenberg și ministrul plenipotențiar Clodius au insistat să se renunțe la măsurile de a ataca Bucureștiul cu forțele pregătite de Hofmeyer în pădurea Băneasa. La ora 4,35, s-a ordonat de către

²¹ Arhiva M.A.N., dosarul 242/2, fila 456.

²² Arhiva M.A.N., dosarul 242/2, fila 468. Din darea de seamă a Comandamentului militar al Capitalei.

²³ Bundesarchiv — Militärarchiv R.H. 19/V/30 75.126 31.a.

statul major al Grupului de armate „Ucraina de Sud” suspendarea măsurilor luate de Hofmeyer. La 4,45, șeful statului major al aceluiși comandament a raportat Comandamentului suprem al Wehrmachtului să decidă dacă ordinul lui Hitler dat la ora 24 mai rămînea în vigoare. La ora 5 s-a comunicat că ordinul rămînea valabil. Între timp, sosise la Băneasa și generalul Gerstenberg, luînd comanda grupării germane de aici.

O puternică grupare germană, circa 6.000 de militari, comandată de generalul Gerstenberg, a încercat să forțeze intrarea în București în dimineața zilei de 24 august. Dar s-a izbit de rezistență tenace a trupelor române, care intraseră în dispozitiv în cursul nopții de 23/24 august. În jurnalul de război al Comandamentului Grupului de armate „Ucraina de Sud” se consemnează că „Generalul de aviație Gerstenberg se izbește încă de la pornire de rezistență”; către orele 11,30, se arată în același jurnal, „rezistența este foarte dirză și că nu este chip să se pătrundă în oraș și că pînă acum a ocupat doar postul de emisie al radiodifuziunii”²⁴.

În jurnalul de operații al statului major al Comandamentului suprem al Wehrmachtului se nota următoarele despre acțiunea Grupării germane de la Băneasa. „La ora 11,30, generalul-locotenent Gerstenberg a cerut urgent 1 batalion. El ajunsese la maginea de nord a Bucureștiului și s-a împotmolit cu forțele sale”²⁵. În continuare se menționează că statul major al Comandamentului suprem al Wehrmachtului a ordonat, în ziua de 24 august, Comandamentului german sud-est să trimită pe calea aerului 3 batalioane la București.

În ziua de 25 august a sosit la Otopeni, pe calea aerului, un batalion de parașutiști al Diviziei Brandenburg. În cursul zilei de 26 august urma să mai sosească, tot pe calea aerului, 1 batalion din Regimentul 4 Brandenburg și 1 batalion de instrucție al școlii din Niș.

În sprijinul grupului german de la Băneasa au fost trimise, în cursul zilei de 24 august, două companii germane de la Focșani și una de la Constanța²⁶.

Încercările guvernului hitlerist de a înăbuși insurecția s-au izbit de hotărîrea unanimă a armatei și poporului român de a lupta împotriva ocupanților.

Împotriva grupului german din pădurea Băneasa, satul Băneasa, Pădurea Tunari, satul Otopeni, pădurea Dumitrescu, în afara trupelor din interiorul Bucureștiului, au mai acționat comandamentul trupelor motomecanizate, care dispunea de Centrul de instrucție motomecanizat Tîrgoviște, 3 batalioane de recruți din diviziile 6, 15, 21 infanterie. Comandamentul militar al Capitalei a mai dispus de Centrul de instrucție aeronautic, 2 companii de jandarmi, 1 batalion de parașutiști, o secție de tunuri anti-aeriene.

Acțiunile armatei române au fost ferme, grupul german de la Băneasa era imobilizat. În jurnalul de operații al Grupului de armate „Ucraina de

²⁴ Bundesarchiv — Militärarchiv, R.H. 19/V/30 75.126/31 a.

²⁵ Jurnalul de război al Comandamentului suprem al armatei germane 1940—1945. Citat.—

²⁶ Vezi jurnalul de operații al Grupului de armate „Ucraina de Sud” (24 august 1944). Confirma și comandanțul Corpului blindat, generalul de corp de armă Gh. Rozin, în darea de seamă asupra operațiilor executate de Comandamentul trupelor motomecanizate, între 23—29 august 1944.

Sud” se consemnează, în ziua de 25 august 1944, ora 21,30 : „la București nu s-a realizat nici un progres”²⁷.

În dimineața zilei de 26 august, șeful statului major al Comandamentului armatei de uscat (OKH) a sugerat retragerea trupelor din zona Bucureștiului și transportarea lor cu avionul la Focșani.

În urma pierderilor suferite, generalul Stahel, care devenise între timp comandanțul grupării germane de la Băneasa în locul generalului Gerstenberg, raporta, în ziua de 27 august ora 17,5, (prin radio), „că din cauza marilor pierderi (nu mai are decit 1900 de oameni) și a puternicelor forțe blindate românești (26 Pantere nord aeroportul Otopeni și în pădurea nord-vest Băneasa) s-ar putea impune încă din noaptea aceasta renunțarea la lupta pentru București”²⁸.

La ora 23,15 în seara aceleiași zile, generalul Stahel a primit ordin să se retragă la Ploiești.

În după-amiaza zilei de 28 august 1944 coloana germană ce se retrăgea spre Ploiești a fost dezarmată de trupele Corpului 6 armată română, în localitatea Gherghița.

În jurnalul de operații al Corpului 6 armată român cu privire la acțiunile din ziua de 28 august 1944, se consemnează că „între orele 18,00 și 20,00 a fost dezarmat la Gherghița detașamentul generalului Gerstenberg, capturindu-se de către Corpul 6 armată : 3 generali, 830 oameni, 8 tunuri antiaeriene grele de 88 mm, 2 tancuri grele, 20 autoturisme, 90 autocamioane”²⁹.

Pînă în dimineața zilei de 28 august 1944 au fost lichidate și rezistențele germane din jurul Capitalei. Astfel, forțele insurecționale din București erau victorioase, ele capturaseră 5 464 de prizonieri dintre care 7 generali, 358 ofițeri și 1 089 subofițeri³⁰.

În zona Ploiești și Valea Prahovei a operat inițial Detașamentul 18 pază cu 7 batalioane de infanterie și 1 batalion de jandarmi. Au mai acționat 1 batalion din Regimentul 32 infanterie, 1 divizion din Regimentul 3 Călărași, Școala de ofițeri rezervă infanterie nr. 1 Slănic, Școala ofițeri rezervă de cavalerie Tîrgoviște, Regimentul 10 roșiori, 2 batalioane de vînători munte și 2 regimete de artilerie a.a.³¹ și alte trupe, ulterior detașamentul Azur (Grupul 57 cercetare, batalionul 57 pionieri, batalioanele de recruți din regimetele 9 și 10 infanterie și 1 divizion de artilerie) și în ziua de 31 august, Divizia 18 munte și subunități din Divizia 5 infanterie, precum și subunități de tancuri. În seara zilei de 29 august 1944, orașul Ploiești era complet eliberat de orice rezistență germană. Rezistențele germane mai erau în zona pădurii Păulești—Mislea—Buda, pe aerodromul Tîrgșor și în pădurea Crîngul lui Bot. Comandamentul Grupului de armate german „Ucraina de Sud” recunoștea, în ziua de 29 august 1944, ora 14,30, că „orașul Ploiești a fost pierdut și că nu mai există decit cîteva puncte de sprijin la marginea orașului. Nici acestea nu vor rezista dacă nu primesc ajutorare”³². Rezistențele dușmane din diferite puncte

²⁷ Ibidem

²⁸ Ibidem

²⁹ Arhiva M.A.N., dosar 222 6.

³⁰ Arhiva M.A.N., dosar 9818/847.

³¹ Ibidem

³² Jurnalul de operații al Corpului de armate român — „Ucraina de Sud”.

aflate în jurul orașului Ploiești au fost nimicite de către Divizia 18 infanterie română și Brigada 6 infanterie moto sovietică, care veneau din Moldova. La 31 august, importanta arteră de comunicații București, Ploiești, Brașov a fost definitiv deschisă. În luptele de la Ploiești și Valea Prahovei, trupele române au capturat 9.076 militari, între care 6 generali germani. Naziștii au avut peste 1500 morți în lupte și 2300 răniți³³.

Insurecția națională antifascistă s-a declanșat pe teritoriul de la confluența Siretului cu Dunărea, Marea Neagră pînă la Timișoara și munții Apuseni. Victorioasa desfășurare a luptelor în București și Valea Prahovei a influențat acțiunile forțelor insurecționale din restul țării. Astfel, în porturile dunărene Orșova, Corabia, Calafat, Zimnicea, Turnu Măgurele, Giurgiu, Oltenița, între 23–29 august, au fost capturate mai multe nave de luptă, mari cantități de diferite materiale; unele din navele hitleriste, ce se retrăgeau pe Dunăre, au fost scufundate. La acțiunea de dezarmare au participat subunități din Regimentele 20, 94, 31 infanterie, subunități din regimentele 1 și 5 grăniceri pază și subunități de artillerie. Subunități ale marinei militare au dezarmat și capturat 5425 militari germani în zilele de 29 și 30 august. Prizonierii au fost predăți, la 2 septembrie 1944, primelor unități motomecanizate sovietice, care au intrat în orașul Călărași. Generalul Kolciuk, comandantul Corpului 37 armată sovietic, a felicitat pe comandantul garnizoanei Călărași „pentru frumoasa captură”³⁴.

Subunități din regimentele 95 infanterie, 3 și 7 cavalerie, ca urmare a luptelor purtate în zilele de 26 și 27 august 1944, în localitățile Șimian și Hinova din județul Mehedinți, au capturat 2756 de prizonieri și un avion. În ziua de 25 august, subunități din Divizia 3 infanterie au dezarmat, în localitățile Rucăr și Valea Mare din județul Muscel și Costești județul Argeș, 408 militari germani. De asemenea, subunități ale Diviziei 11 infanterie au dezarmat, în zilele de 26–28 august 1944, în orașul Slatina și împrejurimi, 702 militari germani. În Roșiori de Vede, județul Teleorman, subunități din regimentele 20 infanterie și 2 artillerie au capturat 842 prizonieri. În Banat, școlile militare și forțele sedentare ale Corpului 7 teritorial au dezarmat 3276 ofițeri și trupă. În localitatea Vințul de Jos, județul Alba, subunități din Divizia 20 infanterie au capturat 200 de prizonieri.

În localitățile Drăgăneștii din Deal, Chiajna, Domnești, Tîntava, Trestieni, Găișani, Florești din județul Ilfov au fost dezarmați și capturați 1287 militari germani. În zilele de 26–27 august 1944, Regimentul 2 grăniceri a dus lupte grele în zona Fetești – Cernavodă, reușind să captureze 3665 de prizonieri. De asemenea, unități ale Diviziei 9 infanterie au dezarmat și capturat, în zilele de 26–27 august, în orașul și județul Constanța, 4500 de militari germani.

În nordul Dobrogei, unități ale Armatei 3 române, retrase de pe front, au capturat, în zilele de 25–27 august 1944, un număr de 4 510 prizonieri. În estul Munteniei, subunități ale Armatei 4, retrase de pe front, au capturat o coloană germană. În porturile Cernavodă și Brăila, navele românești Ardealul, Lahovary, Bucovina au capturat, în zilele de 26 și 28 august 1944, 40 de nave germane. În sfîrșit, acțiunea de dezar-

³³ Arhiva M.A.N., dosar 948/847.

³⁴ Arhiva M.A.N., dosar 214/4 fila 417.

mare a avut loc și în alte localități din țară ca Segarcea jud. Dolj, Predeal, Ciocănești jud. Ialomița, Tîrgoviște, orașul Caransebeș etc.

La acțiunile de lichidare a rezistențelor germane a participat întreaga armată română, care, în noaptea de 23/24 august 1944, în totalitatea ei a întors armele împotriva trupelor germane. În zilele 23–31 august 1944, forțele insurecționale au luat 56 455 de prizonieri generali, ofițeri și soldați germani, iar în timpul luptelor au pierit 5 000 de militari germani. Trupele române au pierdut în timpul acestor acțiuni circa 8 500 de oameni (morti, răniți și dispăruți). Forțele insurecționale au eliberat partea de sud – sud-est și sud-vest, precum și centrul României, netezind, astfel, terenul în fața armatei sovietice, a cărei ofensivă începută la 20 august se încheiașe cu succes în ziua de 29 august 1944, lichidând o mare parte a trupelor germane de pe teritoriul României. Ofensiva sovietică de la Iași–Chișinău a impiedicat forțele germane din sudul Moldovei să intervină împotriva forțelor insurecționale din zona Bucureștiului și Văii Prahova.

În același timp, armata sovietică, pe o distanță de 700–1 000 km, adică de la Siret și Dunărea maritimă și pînă în podișul Transilvaniei, cîmpurile Banatului și Bulgariei n-a mai întîlnit nici o rezistență germană.

Generalul Zaharov, fost șef al statului major al Frontului 2 ucrainean, aprecia, într-un articol al său intitulat „Operație fulgerătoare” și publicat în anul 1964, că „pe timpul ofensivei ulterioare în interiorul României marile unități tactice mobile... înaintau cu mai mult de 50 km pe zi, iar cele de infanterie cu 35–38 km. Aceste ritmuri erau mult mai mari decât într-o serie de alte operații”³⁵. Iar generalul Biriuzov, fost șef de stat major al Frontului 3 ucrainean, într-o lucrare a sa, referindu-se la înaintarea trupelor sovietice în interiorul României, scrie că „în capul coloanei mergea fanfara și flutura steagul”³⁶.

Înaintarea armatei sovietice a fost asigurată de trupele române care au realizat acoperirea pe granița româno-iugoslavă și pe linia de demarcare româno-maghiară. Căile de acces ale Carpaților meridionali spre cîmpia Banatului și podișul Transilvaniei au fost deschise trupelor române și sovietice care afluau spre noua linie a frontului.

În jurnalul de operații al Comandamentului suprem al Wehrmachtului se consemnează la 28 august 1944 în legătură cu aceasta că „Nu s-a izbutit, însă, aşa cum se intenționase, ca forțele germane și ungare să ocupe trecătorile Carpaților mai înainte ca unitățile române să se fi concentrat”³⁷.

Tot la aceeași dată în jurnalul de operații al Grupului german „Ucraina de Sud” se nota că „Nu mai există nici o iluzie că trecătorile Carpaților vor putea fi păstrate în orice împrejurare”³⁸.

Insurecția victorioasă a poporului român a schimbat net situația politică și militară din sud-estul Europei în favoarea coaliției antihitleriste și a zdruncinat puternic dispozitivul german din această zonă. „Acum, cînd prin luarea prin surprindere a Grupului de armate „Ucraina de Sud” — se arată în jurnalul de război al Comandamentului suprem al Wehrmachtului — Armata 6-a a fost tăiată și izolată, și se contura amenința-

³⁵ Voenno-istoričeskii Žurnal nr. 8 din 1964.

³⁶ Sorovie gody 1941–1945, Izd. Nauka, Moskva, 1966, p. 426.

³⁷ Ibidem, p. 809.

³⁸ Ibidem, p. 6 329.

rea unei ofensive ruso-bulgare în spatele grupului de armate. E însă o breşă uriaşă în frontul pînă acum închegat"³⁹. În acelaşi document se mai arată că „Defecţiunea României a deschis porţile Balcanilor armatelor lui Stalin”⁴⁰, că „Declaraţia de război a României şi iminenta defecţiune a Bulgariei la sfîrşitul lunii august 1944 impun constituirea unui front răsăritean din neant”⁴¹.

În lucrarea *Der Zweite Weltkrieg – Militärhistorischer Abriss* – apărută în Republica Democrată Germană în cursul anului 1972 – referitor la insurecția din România se scrie: „Evenimentele din România au influențat în mod decisiv criza acută din Bulgaria care s-a amplificat, ajungînd pînă la revoluție”⁴².

Presă vremii din țările coaliției antihitleriste și din țările neutre aprecia că „drumul spre Bulgaria, Iugoslavia de est și Ungaria este deschis”, că „pierderea României înseamnă, probabil, dispariția rapidă a tuturor vestigiilor dominației Axei în Balcani”.

Ziarul „Pravda” din 27 august 1944 aprecia că „Ieșirea României din Axa fascistă este importantă nu numai pentru poporul român. Presă străină afirmă în mod just că s-a năruit întregul sistem de apărare german din Balcani... lovitura primită de întregul sistem al dominației germane în Balcani cu greu poate fi estimat”.

Înlăturînd dictatura militară fascistă, poporul român a devenit un participant activ, cu toate resursele sale umane și materiale, la războiul antihitlerist. Umăr la umăr cu glorioasa armată sovietică, armata română a luptat cu vitejie pentru izgonirea trupelor hitleriste și horthyste din partea de nord-vest a României și dincolo de granițele ei, pe teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfringerea totală a Germaniei naziste. Armata română – legată pentru totdeauna cu poporul – și-a adus contribuția de singe la obținerea victoriei, la scurtarea duratei celui de-al doilea război mondial.

Desfășurarea evenimentelor din august 1944 în România a confirmat în mod strălucit justițea liniei politice a Partidului Comunist Român de coalizare în jurul clasei muncitoare a forțelor interesate în răsturnarea dictaturii antonesciene și izgonirea hitleriștilor din țară, precum și alegerea momentului pentru reușita acțiunii întreprinse. De asemenea, a fost evidențiată competența în rezolvarea complexelor probleme militare ale insurecției: elaborarea strategiei și tacticii insurecționale în cadrul căror au fost stabilite obiectivele politico-militare, planul de dispunere și acțiune al forțelor (unitățile militare și formațiunile de luptă patriotice), cooperarea acestora, declanșarea atacului simultan și prin surprindere asupra inamicului concomitent cu deplasarea și regruparea unităților și marilor unități militare românești din Moldova în vederea acțiunilor viitoare din Transilvania, asigurarea acoperirii frontierei de stat și interzicerea pătrunderii dușmanului din partea de nord-vest a

³⁹ Ibidem, p. 837.

⁴⁰ Ibidem, p. 810.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Gerhard Förster, Heinz Helmut, Helmut Schnitter, *Der Zweite Weltkrieg – Militärhistorischer Abriss* (Al doilea război mondial – sinteza istorică militară) Militärverlag, D.D.R., Berlin, 1972, p. 352

României aflată sub jugul horthyst; conducerea luptelor în localități, consolidarea succeselor, întreținerea superiorității psihologice a insurgenților și.a. Toate au fost cuprinse într-o concepție unitară de acțiune insurecțională și ele dovedesc, totodată, marea capacitate de adaptare a comandamentului român la noile condiții ale luptei — acțiunile insurecționale cu particularitățile caracteristice. Concluziile și învățăminte desprinse din concepția și desfășurarea insurecției, din participarea armatei române la epopeea din zilele de foc ale acelui nemuritor august 1944 constituie un izvor prețios de învățăminte în pregătirea generațiilor pentru apărarea libertății și independenței României socialiste, pentru militarii armatei noastre în îndeplinirea misiunii de apărare a patriei.

LA PARTICIPATION DE L'ARMÉE ROUMAINE À L'ACCOMPLISSEMENT DE L'INSURRECTION NATIONALE ANTIFASCISTE

RÉSUMÉ

Les auteurs de la présente étude aborde l'un des multiples aspects de l'insurrection roumaine, à savoir la participation de l'armée à l'accomplissement de cet événement crucial de l'histoire du peuple roumain.

En même temps avec le renversement de la dictature militaire fasciste, la Roumanie est sortie de la guerre antisoviétique se joignant aux puissances alliées et tournant les armes contre l'Allemagne hitlérienne. Dans l'après-midi du 23 août 1944, la Roumanie était déjà en état de belligéance avec l'Allemagne.

La préparation, l'organisation et la direction par le Parti Communiste Roumain de l'insurrection du peuple roumain ont permis de prendre au dépourvu les nazis. Bien que l'Allemagne hitlérienne ait disposé d'un appareil d'espionnage bien instruit, le gouvernement nazi n'a pu connaître les préparatifs que l'on déployait en Roumanie. Quelques heures encore après l'arrestation des dirigeants du gouvernement d'Antonescu, les organes militaires et politiques de l'Allemagne en Roumanie ignoraient toujours la situation. Les hitlériens ont appris la nomination du nouveau gouvernement et les changements qui s'étaient opérés seulement par la proclamation radiodiffusée aux 22 heures dans la soirée du 23 août 1944.

L'armée roumaine tout entière a tourné les armes contre les troupes allemandes et a participé aux combats visant à les chasser du territoire de la Roumanie.

Dans un court laps de temps, les forces insurectionnelles de Roumanie ont liquidé les résistances allemandes de l'intérieur du pays. On a libéré les zones sud, sud-est, sud-ouest et centrale du pays. Le 31 août 1944, la Dobroudja, la Valachie, inclusivement l'Olténie, la Crișana et le sud de la Transylvanie étaient déjà libérées.

Les pertes de l'armée allemande se montaient à 61.000 hommes, dont 56.000 prisonniers et 5 000 morts.

L'armée soviétique qui a déclenché le 20 août 1944 l'offensive de Jassy-Kichinev a écrasé une bonne part des forces allemandes de Moldavie, les empêchant d'intervenir contre les forces insurrectionnelles roumaines. En liquidant jusqu'au 29 août 1944 les armées allemandes déjà cernées, l'armée soviétique a commencé sa marche sur le territoire libéré de la Roumanie. Le 30 août, les premières unités soviétiques faisaient leur entrée à Bucarest étant accueillies avec enthousiasme par la population.

L'insurrection roumaine a ouvert la voie à l'armée soviétique vers la plaine de la Tisza et le plateau de la Transylvanie, vers la Bulgarie et la Hongrie, détruisant le système de défense allemand du sud-est de l'Europe, l'armée allemande se voyant contrainte à se retirer de vastes territoires.

La victoire des forces insurrectionnelles de Roumanie a suscité l'enthousiasme général, provoquant la déroute au sein des dirigeants allemands.

Toute la presse publia pendant ces jours-là des informations sur les événements de Roumanie.

www.dacoromanica.ro

PERIODIZAREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL*

DE
FLORIN CONSTANTINIU

Cei șase ani — 1939—1945 — ai dramaticei și singeroasei încreștări care a devastat planeta noastră au generat alți treizeci — și nimic nu arată că cifra se va opri aici — de aprige controverse istoriografice în care inaccesibilitatea surselor, opiniile partizane, denaturările voite și speculațiile de istorie *contrafactuală* — care găsesc în istoria militară un teritoriu de eclecție — s-au asociat pentru a face obscure aspecte și momente fundamentale ale marii conflagrații. Oricât ar părea de paradoxal dar cel de al doilea război mondial — evenimentul istoric despre care s-a păstrat cea mai mare cantitate de informație și care a doborât toate recordurile bibliografice — ne este mai puțin inteligibil, decit de pildă, războiul peloponeziac. Si asta nu pentru că Thucydide ar fi creat un model ingalabil, ci pentru că ampioarea, fără precedent, a conflictului reclamă o investigație multilaterală și totală a izvoarelor, o cercetare pe numeroase planuri, pe scurt, o anchetă de proporții pe care istoriografia nu a cunoscut-o încă.

Între aceste foarte multe probleme litigioase, periodizarea războiului ocupă un loc singular. În chip evident, ea apare drept o problemă derivată, a cărei soluționare depinde de stadiul însuși al investigației: înainte de a putea fixa însemnatatea unui eveniment, el trebuie să fie bine cunoscut. Caracterul convențional al oricărei periodizări este evident pentru oricine, dar deopotrivă de evidentă este și necesitatea fixării marilor etape ale războiului cu trăsăturile lor distinctive, fără de care istoria marei conflict apare ca o succesiune confuză de bătălii și negocieri diplomatice.

Punctele de vedere exprimate în legătură cu momentele care constituie și pietre de hotar în desfășurarea evenimentelor au variat, firește, în funcție de progresul cunoașterii faptelor înseși. În genere, s-a admis că bătăliile de la Stalingrad, El-Alamein și Midway, încheiate toate cu victoria Aliaților, marchează punctul de cotitură al războiului, anul următor, 1943, aducind desăvârșirea acestei cotituri¹. Astfel, pentru vest-germanul Andreas Hillgruber bătăliile de la Stalingrad și El-Alamein, debarcarea anglo-americanilor în Africa de Nord francează și eșecul războiului submarin german constituie lanțul de evenimente care, în perioada octombrie-

* Comunicare prezentată în ședință publică din 20 februarie 1974 la Institutul de Istorie „N. Iorga”.

¹ Este și periodizarea adoptată de sinteza românească de istorie a celui de al doilea război mondial, *Marea conflagrație a secolului XX*, Buc., 1971, p. 233.

brie/noiembrie 1942—mai 1943 au adus cotitura în desfășurarea războiului². Compatriotul său W. Hubatsch vede în 1943, anul culminant al războiului³. Foarte cunoscutul istoric militar britanic B. H. Liddell-Hart stabilește trei faze în desfășurarea războiului: prima pînă la căderea Franței, a doua pînă la eșecurile germane și japoneze din 1942 (Stalingrad, El-Alamein, Oceanul Pacific), ultima pînă la terminarea războiului, subliniind că, în această din urmă perioadă, nu exista un punct de cotitură⁴. Henri Michel împarte, în recenta sa sinteză consacrată războiului, conflictul în două mari perioade: succesele Axei (1939—1942), victoria aliaților (1943—1945), dar admite și existența unei faze, la începutul lui 1943, în care „războiul pare a ezita să-și aleagă drumul”, adică un interval de echilibru⁵. În istoria celui de al doilea război mondial, pregătită în Uniunea Sovietică și din care a apărut recent, primul din cele 12 volume proiectate, periodizarea adoptată este următoarea: septembrie 1939—iunie 1941, războiul în Europa și pregătirea agresiunii împotriva U.R.S.S.; iunie 1941—noiembrie 1942 extinderea cadrului războiului prin agresiunea împotriva Uniunii Sovietice și atacul japonez împotriva S.U.A., eșecul războiului-fulger; noiembrie 1942 — decembrie 1943, perioada marii cotituri, ianuarie 1944 — mai 1945, distrugerea blocului fascist, și ultima pînă la capitularea Japoniei⁶.

Există, firește, și multe alte periodizări, dintre care semnalăm pentru singularitatea ei pe cea a lui M. Turlejska, care distinge trei faze: 1939—1941, superioritatea militară a Germaniei; 1941—1944, formarea blocului aliat și eșecurile germane; 1945, înfângerea Germaniei și a Japoniei și trecerea la perioada postbelică⁷. Enumerarea ar putea continua, dar ea nu ar face decît să pună în lumină diversitatea opiniilor formulate.

Periodizarea celui de al doilea război mondial trebuie să pornească de la constatarea că marea conflagrație din anii 1939—1945 a fost un război total care a afectat deci toate sferele vieții sociale. Firește că principalele criterii de periodizare rămîn cel militar și cel politic — întîlnim și aici cunoscuta pereche imaginată de R. Aron a militarului și diploma-tului⁸ — dar planurile economic și psihologic nu trebuie pierdute nici un moment din vedere. Dialectica desfășurării războiului — și cu atit mai mult a războiului modern — reclamă luarea în considerație a unei multitudini de factori, a căror pondere „istorică” variază în condițiile de loc și timp. Pentru a desprinde momentele decisive ale războiului, trebuie, deci, abandonat inventarul unor criterii rigide și folosită o schemă suplă, adaptată realităților dinamice ale conflictului, care să pună în lumină caracte-

² A. Hillgruber (ed.) *Probleme des Zweiten Weltkrieges*, Köln Berlin, 1967, p. 232; H. A. Jacobsen, H. Dollinger, *Der Zweite Weltkrieg in Bildern und Dokumenten*, vol. II, p. 222

³ W. Hubatsch, *Das Kulminationsjahr 1943 in Die deutsche militärische Führung in der Kriegswende*, Köln, 1964, p. 7—21.

⁴ B. H. Liddell-Hart, *History of the Second World War*, New York, 1971, p. 705—713.

⁵ Henri Michel, *La seconde guerre mondiale*, vol. II, Paris, 1969, p. V.

⁶ P. A. Jilin, *O problemah istorii vtoroi mirovoj voiny*, în „Novaia i noveišaia istorija”, 1973, nr. 2, p. 18—19. O discuție pătrunzătoare a criteriilor de periodizare și a periodizării însăși a războiului la V. P. Morozov, *O periodizacijs i nekotoryh problemah naučnoi razrabotki istorii Velikoi Otechestvennoi Voyny* în „Istoriya SSSR”, 1970, nr. 3, p. 46—59.

⁷ M. Turlejska, *O periodizacijs i haractere vtoroi mirovoi voiny*, în *Vtoraja mirovaja voina*, vol. I, Moscova, 1966, p. 347—348.

⁸ R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, 1962, passim.

rul unitar din punct de vedere politic și strategic al diverselor perioade și să evidențieze în cadrul lor acele momente care au avut consecințe decisive asupra desfășurării războiului⁹.

În lumina acestor considerente, încercăm o nouă periodizare a celui de al doilea război mondial. Ni se pare de prisos a mai stăru că într-o astfel de delimitare, datele alese au mai mult o valoare simbolică, pentru că oricine va înțelege că nu o zi poate schimba soarta anilor într-un război ca cel din anii 1939—45.

Prima perioadă, propusă de noi, îmbrățișează timpul scurs între 1 septembrie 1939 — invadarea Poloniei și lunile aprilie-mai 1942, cînd ia sfîrșit bătălia Moscovei (20 aprilie), mai exact faza de ofensivă a Armatei Roșii, iar în Oceanul Pacific, bătălia din Marea Coralilor (4—8 mai), încheiată nedecis, marchează apogeul ofensivei japoneze. Această perioadă am denumi-o drept perioada Blitzkriegului, în cele două variante ale sale: germană și japoneză. E perioada succeselor rapide ale puterilor Axei care adoptă formula războiului-fulger, singura care le poate asigura victoria în condițiile penuriei de resurse naturale necesare asigurării arsenalului lor (Liddell-Hart enumera nu mai puțin de 18 materii prime de importanță vitală pentru economia de război, de care puterile Axei nu dispuneau în cantitățile necesare¹⁰).

Din toamna lui '39 pînă în iarna lui '41, teatrele de război din Europa au înregistrat triumful deplin al Blitzkriegului, acest copil al gîndirii militare britanice, abandonat de părinți și adoptat de germani. Pe plan militar, este perioada cînd cuplul tanc-avion domină cîmpul de luptă asigurînd reușita succesivă a diverselor „Fâlle” și „Unternehmen”, prin care sunt rînd pe rînd ocupate Polonia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda, Franța, Iugoslavia, Grecia și o însemnată parte a teritoriilor europene ale Uniunii Sovietice. Este un război dus de germani cu tancuri și avioane mijlocii: astfel tancul P.III, 21,5 t., tun de 37 mm. sau 50 mm. mai tîrziu de 75 mm., blindaj 50/30 mm., P.IV, de 20—22 t., tun de 37 mm. mai tîrziu de 75 mm., blindaj 30/15 mm., avioanele utilizate au fost avionul de asalt Ju 87 (viteza 390 km/h, încărcătură de bombe 500, mai tîrziu 1 000 kg) și bombardierele He 111 (310 km/h, 2 000 kg.) și Ju 88 (480 km/h, și 2 000 kg)¹¹. Succesul lor nu se datorează deci unei superiorități tehnice și numerice¹², ci concepției lor de întrebunțare, rapidității de mișcare și legăturiilor radio.

În cuprinsul acestei perioade de victorii militare care caracterizează Blitzkriegul există însă un hotar care o subîmparte în alte două perioade: lunile mai—iulie 1940.

În cursul lor se petrec două evenimente care au urmări capitale asupra desfășurării războiului. Cel dintii este faimosul Haltbefehl (ordinul de oprire) de la 24 mai 1940, care salvează, la Dunkerque, corpul expediționar britanic, amenințat să fie strivit sub senilele blindatelor germane.

În istoriografia celui de al doilea război mondial, discuțiile asupra motivelor care l-au determinat pe Hitler să emite acest ordin sunt departe

⁹ Pentru definirea noțiunii de perioadă vezi și V. P. Morozov, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰ B. H. Liddell-Hart, *op.cit.*, p. 23.

¹¹ Ploetz — *Geschichte des Zweiten Weltkrieges*, vol. II, Würzburg, 1960, p. 136, 142.

¹² B. H. Liddell-Hart, *op. cit.*, p. 18—19.

de a fi încheiate. Dorința de a cruța Anglia de o înfrângere umilitoare care să o împingă la o rezistență „à outrance” și a crea astfel condițiile favorabile negocierilor de pace, păstrarea blindatelor pentru a doua fază a bătăliei Franței, echipa de terenurile mlăștinoase ale Flandrei, sfatul lui Goering de a lăsa distrugerea anglo-francezilor pe seama Luftwaffe-ului, creația regimului nazist, temerile de un contraatac din nord și sud, în sfîrșit, hotărîrea luată de Hitler de a ataca U.R.S.S. decizie care reclama economisirea unui cît mai mare număr de blindate sănătăți explicațiile date acestei stranii conduite¹³.

Indiferent însă de considerentele care au dictat faimosul ordin de la 24 mai 1940 — din parte-ne credem că orice explicație monocauzală este de respins în acest caz — este incontestabil că el reprezintă prima mare greșală strategică a lui Hitler¹⁴. Ea va permite Marii Britanii să păstreze nucleul unei armate terestre, care va face imposibilă cucerirea Angliei, în absența unei flote puternice și a controlului german asupra spațiului aerian britanic.

Al doilea eveniment important al acestor luni este hotărîrea lui Hitler de a ataca U.R.S.S. În imposibilitate de a stabili data precisă a acestei decizii — pînă în prezent 2 iunie pare a fi cea mai timpurie manifestare a intenției lui Hitler de a ataca U.R.S.S. (e vorba de con vorbirea dintre Führer și von Rundstedt relatată de generalul von Sonderstern)¹⁵ — trebuie să subliniem totuși că simburele originar al planului „Barbarossa” este anterior eșecului „Leului de mare” (planul de debarcare introduce rezerva „dacă este necesar”¹⁶). Fără a relua aici discuția — care merită o cercetare specială — a raportului dintre „Barbarossa” și „Seelöwe”, trebuie spus că din vara anului '40 Hitler a fost absorbit de pregătirile atacului împotriva U.R.S.S., pe care un moment îl crezuse posibil în chiar toamna lui '40 (sau chiar la sfîrșitul verii)¹⁷. Toate acțiunile sale au fost subordonate acestui țel, prin atingerea căruia el credea că va putea realiza mai multe obiective: distrugerea U.R.S.S., eliminarea singurului aliat posibil al Angliei de pe continent, a cărui existență explica — în concepția lui Hitler — dîrzenia rezistenței britanice, și, după înfrângerea U.R.S.S., posibilitatea unei dezvoltări rapide a aviației și flotei (ca urmare a reducerii forțelor terestre) necesare îngenunchierii Angliei, dacă ea ar mai fi manifestat veleități de a continua războiul¹⁸.

Bătălia Moscovei (5 decembrie 1941 — 20 aprilie 1942) a marcat falimentul Blitzkrieg-ului. Asupra acestui moment există o literatură bogată care ne dispensează de a zăbovi asupra lui¹⁹. Mai puțin au fost urmările însă consecințele acestei bătălii sub aspectul economiei de război a Reichului. Eșecul din fața Moscovei înseamnă nu numai o bătălie pier-

¹³ Vezi și discuția la V. I. Dașicev, *Bankroftvo strateghii ghermanskogo fașizma*, I. Moscova, 1973, p. 590—592.

¹⁴ E. Wanty, *L'art de la guerre*, vol. III, Verviers, 1968, p. 46.

¹⁵ D. M. Proektor, *Voina v Evrope 1939—1941 gg.* Moscovei, 1963, p. 346.

¹⁶ *Hittler Weisungen für die Kriegsführung*, ed. W. Hubatsch, München, 1965, p. 71.

¹⁷ W. Warlimont, *Inside Hitler's Headquarter 1939—1945*, New York, 1964, p. 113.

¹⁸ B. H. Liddell-Hart, *op. cit.*, p. 146.

¹⁹ Din ampla bibliografie consacrată bătăliei Moscovei, semnalăm studiul lui I. V. Fridman, *Sostojanie nemecko-fašistskoi armii posle porajenja pod Moskvoi — în Vtoraja mirovaja vojna*, vol. II, Moscova, 1966, p. 167—175 care relevă documentat și succint dimensiunile catastrofei germane în fața Moscovei și falimentul Blitzkriegului.

dută, ci pierderea unui tip de război, acel al războiului-fulger. După Moscova, Germania este constrinsă să-și reorganizeze industria în vederea unui război de uzură pentru care nu era deloc pregătită. Ceea ce s-a crezut a fi „miracolul Speer”, nu este altceva decât această reorganizare începută prin ordinul lui Hitler din 10 ianuarie 1942. Într-un memorandum către Führungstab der Wirtschaft, generalul Hanneken conchidea „Blitzkriegul s-a terminat”²⁰. A. S. Milward, căruia îi datorăm cea mai substanțială contribuție privind economia de război germană, constată că „studiu mașinei administrative a economiei de război germane confirmă părerea că eșecul primei campanii din Rusia, mai degrabă decât catastrofa de la Stalingrad, este aceea care a făcut ca Hitler să abandoneze Blitzkriegul”²¹.

Bătălia Moscovei, care — repetăm — înseamnă falimentul războiului-fulger, aduce cu sine instaurarea unui echilibru strategic care va dura, după opinia noastră pînă la bătălia de la Kursk.

În cuprinsul acestei perioade, Stalingradul desparte faza preponderenței germane de cea a preponderenței sovietice²². În cea dintîi, Wehrmacht-ul nu mai este în măsură să lanseze atacul — spre deosebire de vară anterioară — pe trei direcții strategice, ci doar pe una singură — sud — a cărei forță de soc a fost slăbită prin scindarea direcției de atac spre Stalingrad și spre Caucaz. Înfrângerea de la Stalingrad a avut o mare însemnatate din punct de vedere politic și psihologic, dar ea nu ni se pare a mai fi în lumina noilor cercetări acel „punct de cotitură” în desfășurarea războiului despre care s-a vorbit : Moscova înaintea ei și Kursk-ul după ea, sint, după opinia noastră, momentele decisive ale războiului din est și — ținînd seama că frontul sovieto-german a fost principalul front al războiului — și ale întregului război. Se cuvine amintit faptul că după Stalingrad, Wehrmacht-ul a fost totuși capabil să se redreseze și să declanșeze o contraofensivă la capătul căreia, după un adevărat „carusel strategic” — atacul german de la Novo-Moskovsk-Pavlograd-Lozovaya²³ — au fost recucerite orașele Harkov și Belgorod (20 februarie — 18 martie 1943)²⁴. Firește că din punct de vedere politic și psihologic, catastrofa de la Stalingrad (prima capitulare a unei armate germane și luarea unui feldmareșal în captivitate) a avut un răsunet uriaș și a fost mult mai spectaculoasă decât înfrângerea de la Moscova. În perspectiva desfășurării războiului, nu credem însă că în însemnatate, Stalingradul poate trece înaintea Moscovei. Bătălia Moscovei a pus capăt unui tip de război — Blitzkrieg-ul —, ceea ce a adus modificarea fundamentală a strategiei și economiei de război naziste, în timp ce Stalingradul a reprezentat un soc mai mult psihologic, dar cu un impact militar mai modest decât Moscova.

Anul 1943 aduce, credem noi, cotitura atât pe toate planurile războiului-terestru, aerian și naval — cât și în sfera politicului.

²⁰ A. S. Milward, *The End of the Blitzkrieg*, în „The Economic History Review”, XVI (1964), 3, p. 509.

²¹ *Ibidem*, p. 507.

²² Istoricul sovietic E. A. Boltin admite un echilibru între cei doi beligeranți între bătălia de la Stalingrad și mijlocul lui 1943. Vedi *Die Wesenztige der sowjetischen Strategie in der Endphase des Grossen Vaterländischen Krieges*, în *Befreiung und Neubeginn*, Berlin, 1968, p. 65.

²³ E. Bauer, *Histoire controversée de la deuxième guerre mondiale (1939—1945)*, vol. V, 1943, Monaco, 1966, p. 161.

²⁴ *Istoriya Velikoi Otechestvennoi voynы*, vol. III, Moscova, 1963, p. 141.

Războiul terestru. Marea bătălie de la Kursk — care cuprinde trei mari operații : luptele de apărare de la Kursk (5—23 iulie) și contraofensiva Armatei Roșii, realizată în cadrul operațiilor Orel (12 iulie—18 august) și Belgorod-Harkov (3—23 august) — a depășit prin efectivele angajate bătăliile de la Moscova și Stalingrad. Ea a marcat trecerea definitivă a inițiativei strategice în mîinile comandamentului sovietic și falimentul strategiei ofensive germane²⁵. Bătălia de la Kursk a pus capăt definitiv forței de soc a blindatelor germane, care, după criza din anul 1942 (numirea lui H. Guderian la 20 februarie 1943 ca inspector general al forțelor blindate se înscria în încercarea de a soluționa această criză), înregistraseră serioase îmbunătățiri prin introducerea tipurilor „Tigru” și „Pantera”. Sub unghiul războiului aerian, bătălia de la Kursk — la care au participat de ambele părți 5 000 aparate — a trecut pentru prima oară și definitiv superioritatea strategică de partea sovietică (în bătăliile de la Moscova și Stalingrad, aviația sovietică deținuse numai o superioritate operativă²⁶). Așadar, blindatele și aviația, binomul pe care se rezemase forța Wehrmacht-ului și-au pierdut capacitatea lor strategică și operativă. Bătălia de la Kursk a pus capăt totodată, opiniei larg răspândite că vara este anotimpul succeselor germane. S-a vădit atunci că indiferent de condițiile de timp, Wehrmacht-ul nu mai era capabil de a desfășura ca în verile 1941—1942, ofensive încununate de succes.

Războiul naval. Anul 1943 a adus o cotitură și în bătălia Atlanticului. În martie, succesele submarinelor germane căpătaseră asemenea proporții încit Amiralitatea britanică a putut să considere „că germanii n-au fost niciodată atât de aproape de a rupe comunicațiile între Lumea Veche și cea Nouă ca în primele 20 de zile ale lunii martie”²⁷. Folosirea unor noi procedee tehnice și metode de luptă a modificat însă radical situația. Numărul submarinelor germane scufundate este concluzient : 49 în al doilea semestrul anului 1942, 96 în primul semestrul anului 1943, 107 în al doilea. „Începînd din mai 1943, pierderile... ating uneori 40 % din submarinele care operează. În răstimp de cîteva luni, cursul luptei s-a schimbat. Aliatii au cîștigat bătălia Atlanticului la sfîrșitul primăverii lui 1943”²⁸. Si pe acest teatru de operații, se poate vorbi, deci, de sfîrșitul unei faze și începutul alteia.

Războiul aerian. Directiva din 21 ianuarie 1943 a statului major unit anglo-american prevedea intensificarea atacurilor aeriene asupra Germaniei în scopul dezorganizării și distrugerii progresive a sistemului militar, industrial și economic al Reich-ului și subminarea moralului populației. Cu punerea în aplicare a acestei directive, ofensiva aeriană aliată împotriva Germaniei a intrat într-o nouă etapă. Bombardamentele asupra Ruhr-ului (Essen, Düsseldorf, Dortmund, Duisburg) au fost masive și frecvente; Berlinul a suferit, de asemenea, numeroase și puternice bombardamente. În noaptea de 17—18 august, a fost bombardată baza de la

²⁵ G. A. Koltunov și B. G. Soloviov, *Kurskaia bitva*, Moscova, 1970.

²⁶ A. Novikov și M. Kojevnikov, *Borba za strategičeskoe gospodstvo v vozduhe*, în „Voenno-istoričeskiy žurnal”, 1972, nr. 3, p. 22—29.

²⁷ Ph. Masson, *La bataille de l'Atlantique*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale”, XVIII (1968), nr. 59, p. 17—18; numărul cuprinde și o bună bibliografie a acestei probleme.

²⁸ *Ibidem*, p. 18.

Peenemünde, întîrziindu-se astfel terminarea lucrărilor de construcție a armei-rachetă V₂. Între 24 iulie și 3 august, Hamburgul, a fost supus unor bombardamente de o violență neobișnuită, care au provocat mari distrugeri (61% din suprafața locativă)²⁹. În sfîrșit, se cuvine amintit că în același an, a avut loc și primul *mare* raid american asupra Ploieștiului³⁰. Deși bombardamentele strategice anglo-americane asupra Germaniei nu au jucat un rol decisiv în obținerea victoriei³¹, a devenit evident în 1943, că supremația aeriană asupra spațiului controlat de naziști a trecut de partea Aliaților.

În ceea ce privește evoluția relațiilor internaționale, se constată că anul 1943 a adus importante prefaceri atât în coaliția antihitleristă cât și în blocul Axei.

Coaliția antihitleristă înregistrează o remarcabilă consolidare. Ea a fost jalonață de conferința de la Casablanca (14–25 ianuarie 1943) cu participarea președintelui Roosevelt și a premierului Churchill, în cursul căreia a fost formulat principiul capitulării necondiționate, conferința de la Moscova a miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie (19–30 octombrie 1943), și, în sfîrșit, ca o încununare a strîngerii relațiilor dintre principalii parteneri ai coaliției antifasciste, conferința la cel mai înalt nivel de la Teheran, cu participarea șefilor de guvern (28 noiembrie–1 decembrie 1943), prima de acest fel de la începutul războiului.

Blocul Axei înregistrează, ca urmare a eșecurilor militare, o gravă criză politică. În Italia, lovitura de stat de la 25 iulie a dus la căderea lui Mussolini (eliberat de naziști, el a proclamat la Salo, Republica Socialistă Italiană, la 25 septembrie) și la încheierea armistițiului dintre Italia și Națiunile Unite (3 septembrie).

În celelalte state satelite ale Reichului criza politică a „vîrfurilor” se adințește. În România, Mihai Antonescu multiplică în primăvara și vară anului 1943, tentativele de a salva regimul prin demersuri repetate la Roma, în vederea formării unui bloc al statelor-satelite, condus de Italia fascistă, care să se desprindă de Reich, pentru a nu-l urma pe panta prăbușirii sale. La 1 iulie 1943, a avut loc la Rocca delle Caminate o întrevedere Mussolini–M. Antonescu, dar răspunsul „Ducelui” a fost evaziv și dilatoriu³². În Bulgaria, moartea — în condiții obscure, care provoacă versiuni și zvonuri contradictorii — a regelui Boris al III-lea, agravează criza politică din țară³³. La rîndul lor, relațiile germano-ungare intră într-o fază de tensiune, ca urmare a suspiciunilor trezite la Berlin de politica duplicitară a guvernului Kallay, care intra în legături cu anglo-americanii³⁴.

²⁹ Vezi pe larg D. Richards și H. Saunders, *Royal Air Force, 1939–1945*, Londra (trad. rusă, Moscova, 1963).

³⁰ J. Dugan și C. Stewart, *Ploiești*, New York, 1962. Primul raid american asupra Ploieștiului a avut loc la 12 iunie 1942 (12 bombardiere B–24), dar nu a fost anunțat oficial nici de atacatorii, nici de atațași.

³¹ *Strategia militară*, Buc. 1972, p. 336, unde se citează opinile generalului M. Taylor și a prof. B. Brodie.

³² Pe larg, prefața lui Gh. N. Cazan, la cartea lui Max Gallo, *Italia lui Mussolini*, Buc., 1969, p. 19–20.

³³ I. Dimitrov, *La mort du roi Boris III*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale”, XXI (1971), nr. 83, p. 30.

³⁴ A. I. Pușkaș, *Vengria v gody vtoroi mirovoi voiny*, Moscova, 1966, p. 318 și urm.

Întărirea coaliției antihitleriste și începuturile destrămării blocului fascist sănătatea procesele politice care caracterizează anul 1943, sub aspect politic.

În ultima fază a războiului (1943—1945) inițiativa strategică aparține coaliției antifasciste. Spre deosebire de B. Liddell-Hart, noi nu credem însă că în cuprinsul ei nu s-ar putea desprinde anumite subperioade. Linia de despărțire ar constitui-o, după opinia noastră, lunile iunie-august 1944, cînd Wehrmacht-ul cunoaște trei crize: debarcarea anglo-americană în Franță și deschiderea celui de al doilea front, prăbușirea grupului de armate „Centru” (23 iunie—31 iulie 1944) în Bielorusia, considerat drept „un dublu Stalingrad” sau începutul „agoniei conducerii de război germane în Răsărit”³⁵ și ieșirea României din războiul antisovietic (23 august).

Ne oprim asupra acestui ultim eveniment, a cărei importanță din punctul de vedere al întregului război, începe abia acum să fie recunoscută în istoriografia străină: vest-germanul Hans Kissel și britanicul Liddell-Hart apreciază evenimentele care au dus la trecerea României de partea Aliatilor, drept un nou Stalingrad pentru cel de al treilea Reich. Insurecția din August conjugată cu ofensiva Armatei Roșii a dus la dezaggregarea întregului sistem militar german din sud-estul Europei și a deschis — după opinia lui Liddell-Hart — cel mai larg flanc din istoria războiului modern³⁶. Or, este suficient să amintim că această parte a continentului furniza 50% din producția europeană de petrol și 60% din cea de bauxită. Generalul A. Jodl declara la 7 noiembrie 1943 „nici un succes al dușmanului acolo (în răsărit — n.n.) nu este atât de ucigător pentru noi ca ocuparea zăcămintelor românești de petrolier”³⁷. Recucerirea României a rămas pînă în toamna lui 1944, un obiectiv pentru Comandamentul hitlerist și în vederea realizării ei a fost organizată acțiunea „Fallschirmspringer” a cărei istorie începe abia acum să fie cunoscută mai amănuntit³⁸.

Pe frontul din Pacific, se pot distinge de asemenea trei faze: 7 dec. 1941 — mai—iunie 1942, perioada războiului fulger; de la bătălia de la Midway (4—6 iunie 1942) pînă la bătălia de la Leyta (23—25 octombrie 1944) inițiativa strategică trece la Aliati, cea din urmă bătălie — cea mai mare bătălie navală din istorie — marcând eliminarea flotei japoneze ca forță strategică și operativă.

Deoarece principiul „Germania, mai întîi” (prioritatea luptei împotriva Reich-ului nazist față de lupta împotriva Japoniei) era acceptat și de Aliati occidentali, teatrul european a rămas principalul teatru de operațiuni astfel că din punctul de vedere al periodizării, operațiile din Pacific au o însemnatate secundară.

³⁵ H. Gackenholz, in *Entscheidungsschlachten des Zweiten Weltkrieges*, Frankfurt am Main, 1960, p. 474. Pentru însemnatatea acestei „triade” catastrofale, vezi observațiile lui Hitler în conversația cu Ante Pavelić din 18 septembrie 1944 în *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, vol. II, ed. A. Hillgruber, Frankfurt am Main, 1971, p. 511.

³⁶ H. Kissel, *Die Katastrophe in Rumänien 1944*, Darmstadt, 1964, p. 9, B. H. Liddell-Hart, op. cit., p. 585.

³⁷ V. I. Dašićev, op. cit., vol. II, p. 490.

³⁸ Pentru intențiile lui Hitler v. și W. Warlimont, op. cit., p. 472; F. Herberth, *Neues um Rumäniens Frontwechsel am 23. August 1944*, München, 1970, p. 16.

Să amintim, în sfîrșit, că și din punctul de vedere al tehnicii militare, anii 1943–1945 prezintă o caracteristică: apariția unor tipuri perfectionate de armament sau a unor arme noi, care vor juca un rol deosebit în strategia postbelică. Din prima categorie amintim: tancurile sovietice IS–2 și IS–3 de 45 și 46 t., cel mai puternic tanăr utilizat în război, bombardierul american B–29, cel mai mare și mai greu bombardier din timpul războiului (încărcătură 8 000 kg. bombe); din cea de a doua: racheta balistică V₂ (lansate la 8 septembrie 1944) și bomba atomică.

Așadar, periodizarea propusă de noi este următoarea: 1) *septembrie 1939 – aprilie 1942*, inițiativa strategică aparține Axei; triumful și sfîrșitul războiului fulger; 2) *aprilie 1942 – iulie 1943*, perioada echilibrului strategic; 3) *iulie 1943 – septembrie 1945*, inițiativa strategică aparține Aliatilor. Fiecare din aceste perioade se subdivide la rîndu-i în altele două, evenimentele-hotar fiind pentru prima, greșeala strategică a Comandamentului hitlerist de la Dunkerque și hotărîrea de a ataca U.R.S.S. (mai – iunie 1940); pentru a doua, bătălia de la Stalingrad (noiembrie 1942 – februarie 1943); pentru ultima, cele trei crize din iunie – august 1944: debarcarea aliată în Franța, prăbușirea grupului „Centru” pe frontul de est și ieșirea României din războiul antisovietic.

LA DÉLIMITATION PAR PÉRIODES DE LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE.

RÉSUMÉ

Partant du principe selon lequel la délimitation par périodes de la deuxième guerre mondiale doit mettre en lumière le caractère unitaire au point de vue politique et stratégique des grandes périodes du conflit et relever dans leur cadre les moments qui ont eu des conséquences décisives pour le déroulement de la guerre, l'auteur propose le schéma suivant :

1) *septembre 1939 – avril 1942* : l'initiative stratégique appartient à l'Axe; le triomphe et la fin de la guerre- éclair. „L'erreur” de Dunkerque du Commandement hitlérien et la décision prise par Hitler d'attaquer l'U.R.S.S. font des mois mai – juin 1940 la délimitation entre deux sous-périodes.

2) *avril 1942 – juillet 1943* : la période de l'équilibre stratégique divisée par la bataille de Stalingrad en deux sous-périodes : celle de la prépondérance allemande et celle de la prépondérance soviétique.

3) *juillet 1943 – septembre 1945* : l'initiative stratégique appartient aux Alliés. Dans son cadre, l'été 1944, pendant lequel la Wermacht connaît trois catastrophes — le débarquement anglo-américain en France, l'écroulement du groupe „centre” en Biélorussie et le ralliement de la Roumanie à la coalition antihitlérienne — marque le début de la chute du troisième Reich.

www.dacoromanica.ro

FILOZOFIA ISTORIEI LA B.P. HASDEU

DE

VASILE VETIŞANU

Bogdan Petriceicu-Hasdeu reprezintă una din personalitățile de seamă care a dominat știința istoriei și cultura românească din a doua jumătate a secolului trecut. Spirit vulcanic, de forță renascentistă, enciclopedist și erudit neîntrecut în epocă, deschizător de drumuri în cele mai diverse sectoare ale activității umane — de la istorie la teoria dreptului și filologia comparată — Hasdeu a fost mai puțin cercetat ca filozof al istoriei și teoretician al culturii. Evident, dacă nu vom întilni la el studii sistematice și lucrări care să-i vizeze direct problemele de filozofia istoriei și teoria culturii, acestea ne apar totuși implicate în amplele investigații hasdeene, așteptind să fie date la lumină. Prin documentul istoric supus analizei, prin textul literar urmărit în geneza lui sau chiar prin bogăția de sensuri și semnificații pe care le descoperă în structura unui cuvînt, Hasdeu deschide calea unor dezbateri teoretice atotcuprinzătoare, elaborându-și treptat premisele unei filozofii proprii. Mediul familial a contribuit în bună măsură la formarea acelui care va păstra un cult aparte pentru vremurile de glorie ale trecutului istoric. B. P. Hasdeu s-a născut la 26 februarie 1838 în Cristinești Hotinului și moare la 25 august 1907 în castelul său enigmatic, de la Cimpina. De la tatăl său, Alexandru Hasdeu, care a fost și el preocupat direct de problemele de filozofie a istoriei, fiul va moșteni pasiunea cercetării trecutului, schițând încă de pe băncile facultății o mitologie a dacilor, un studiu asupra originii doinei, cîteva încercări filozofice asupra infinitului și a teoriei lui Cuvier¹. Activitatea științifică a lui Hasdeu își află începuturile între anii 1858—1863, la Iași, apoi la București, pînă spre sfîrșitul vieții, cînd se va retrage la Cîmpina, rătăcind în căutările sale spiritualiste.

În cele cîteva reviste pe care le scoate la Iași, ca : „România”, (1858), „Foia de istorie română”, (1859), „Foița de istorie și literatură”, (1860) „Din Moldova”, (1863), revitalizează problemele legate de valoarea istoriei naționale, de folclor, moravuri, tradiții, etnografie etc., mergînd pe urmele lui Cantemir, Kogălniceanu, Bălcescu și Ion Eliade Rădulescu. Acestor preocupări de început le urmează amplele dezbateri din *Archiva istorică a României*, (1864—1868), în care scoate la lumină documente istorice de mare valoare, însotite de subtile comentarii ce profilează pe

¹ cf. Iuliu Dragomirescu *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hașdeu*, București, 1913, p. 25.

savantul de mai tîrziu. Venit la Bucureşti, Hasdeu va fi numit director al Arhivelor Statului, continuîndu-şi activitatea știinţifică în revistele „*Traian*”, (1869—1870), şi apoi „*Columna lui Traian*”, (1870—1883). În paginile acesteia din urmă își publică fragmente din lucrările care îl vor consacra definitiv ca istoric şi gînditor. Dintre aceste lucrări amintim: *Istoria Critică a Românilor*, (1873), (Tom. I şi II.) *Cuvinte den Bâtrîni*, (1878—1881), (4 vol.), „*Etymologicum Magnum Romaniae*”, (1886—1888), (4 vol.), *Principii de filologie comparată*, (1875), şi altele. Din cuprinsul lucrărilor de mai sus poate fi desprinsă concepţia despre istorie a lui Hasdeu, legată de: a) metoda cercetării în cunoaşterea istoriei, b) raportul dintre *natură si desfăşurarea istoriei umane*, c) posibilitatea *determinării modalităţilor de acţiune a celor două domenii* în sfera cunoaşterii umane, în fine, d) problema *evoluţiei în natură si a progresului în societate*.

Aşa după cum vom vedea, Hasdeu nu se îndoieşte de existenţa obiectivă a naturii. El constată că, natura exercită o influenţă activă asupra istoriei şi că înțelegerea uneia fără cealaltă nu este posibilă. Astfel că, „în limbaj filozofic omul fiind *ego*, acţiunea naturii asupra-i înseamnă raportul activ al lui *non ego*”². Natura nu domină în mod fatal istoria, domeniul în care acţionează omul, făcînd posibilă conlucrarea lor. Dintr-o asemenea conlucrare „mai adesea pămîntul, (natura n.n.), şi poporul ajung la un fel de echilibru”³.

Hasdeu îşi numeşte concepţia sa despre istorie „pozitivism istoric”, dar în înțelesul că apreciază valoarea faptului pozitiv, a rezultatului experimental în cercetarea efectuată. Pentru a se delimita de pozitivismul lui Auguste Comte, el subliniază: „Sintem departe de a apartine aşa-numitei şcoale pozitivistice din Franţa”⁴. Doctrina lui Hasdeu are alte caracteristici. Ea îşi propune verificarea nemijlocită a realităţii, căci „probează materia prin experienţă, probează spiritul prin raţionament şi probează prin experiment şi prin raţionament ceea ce este materia şi spiritul totodată”⁵. Cunoaşterea materiei şi a spiritului presupune şi o metodă de cercetare. Cu deosebire, Hasdeu se fixează asupra metodei experimentale şi critice. Aceste metode cu aplicare la studiul istoriei şi culturii i-au oferit lui Hasdeu concluziile cele mai rodnice din gîndirea sa. Bazîndu-se pe valoarea lor obiectivă, a explorat şirul faptelor istorice, le-a comparat cu rezultatele de pînă la el, pentru a ne da o imagine cât mai exactă despre un domeniu sau altul. Pe acest temei consideră Hasdeu că „nu mai este iertat a călca sub picioare metoda știinţifică riguroasă, de a nesocoti legile constante ale normei lucrărilor, de a înlătura sau de a răsuci după plac faptele... Metoda experimentală constă în a aduna cu exactitate fenomene şi iarăşi fenomene, a le compara cu de-amănuntul unele cu altele, a le grupa după caracterele lor esenţiale, a trage apoi din ele o concluzie directă, firească, nesilită”⁶. Cu cît metoda folosită de noi va fi mai adecvată obiectului, cu atît va spori posibilitatea de a ne pronunţa asupra naturii acestuia.

² B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, studiul III, Buc., 1875, p. 172.

³ Ibidem , p. 174.

⁴ B. P. Haşdeu, *Materie, spirit, divinitate. Pozitivism istoric*, în „*Columna lui Traian*”, r. 8 1873, p. 144.

⁵ Ibidem.

⁶ Ion Câmpineanu, *Discurs de recepţiune la Academia Română*, de I. Ghica, şi răspunsul d-lui B. P. Haşdeu în „*Analele Academiei Române*”, Buc., 1880, p. 27.

În concepția sa filozofică, Hasdeu acordă un loc însemnat problemei cunoașterii istoriei. În evoluția ei, gîndirea omenească nu cunoaște nici o barieră de netrecut. Chiar atunci când Hasdeu se va referi la incognoscibilul lui Spencer, va sublinia că mintea omenească ajunge să-l sesizeze, căci drumul cunoașterii începe „pururea prin syllepsă, care este o percepție instinctivă a adevărului, întrînd apoi în eroare prin tipăririle analizei, pînă ce finește cu sinteza, adică o percepție rațională a adevărului”⁷. Lărgirea cîmpului cunoașterii nu are un caracter formal, ci vizează însăși esența fenomenului în determinările sale, întrucît ne arată că trebuie să „păsim întotdeauna de la cunoscut la necunoscut, fără a lăsa vreo dată îndărăt un punct nedefinit, o treaptă intermedieră sărită”⁸. Relevînd aceste funcții ale actului cognitiv, Hasdeu întrevede posibilitățile nelimitate pe care omul le are la îndemînă în explorarea fenomenelor naturii și faptelor istorice din cuprinsul vieții. Pretutindeni, gînditorul român cercetează sirul de cauze care determină o sferă sau alta a realității. Cauza și efectul sunt proprii oricărui fenomen, știința nefăcînd altceva decit să descopere existența lor „căci toate în limbă ca și în natură în genere, sunt efecte sau rezultante datorite unor cauze sau unor *complexuri de cauze*”⁹ (s.n.).

Hasdeu consideră că orice cunoaștere ajunge prin știință la legi, a căror manifestare poate fi urmărită în cele mai diverse domenii ale existenței. Adevărul însuși ne apare ca un rezultat dobîndit de știință, deoarece „se întemeiază pe multimea observațiunilor, din confruntarea căror, cumpănlindu-le, ea scoate legi”¹⁰. Legitatea o putem urmări în orice fenomen și ea întărește și mai mult concluziile oricărei cunoașteri. Admirata lui Hasdeu pentru cunoașterea bazată pe legi și cauze nu este una de circumstanță. Întreaga sa operă, cu excepția unor scrisori din ultimii ani de viață, este o dovedă a încrederei în descoperirea adevărului, pornind de la cauze. De aceea, „știința e știință”. A = A este deopotrivă adevărat pentru umanitatea întreagă, dîndu-ne doar veritatea¹¹. Există și o istorie a cunoașterii. Ea ne arată, spune Hasdeu, citîndu-l pe G. Curtius, că „misiunea științei nu este de a îndestula curiozitatea și de a dazbor unor presupuneri mai mult sau mai puțin spirituale, ci de a mări sfera adevărului și de a restringe pe cea a erorii”¹².

Pe temeiul celor de mai sus, Hasdeu pornește în elaborarea filozofiei istoriei de la ideea legăturii dintre științe. Întrucît acestea nu se pot limita numai la domeniul lor restrîns, dimpotrivă, sunt nevoie să recupereze și rezultatele altor științe. Hasdeu, cu simțul gînditorului modern, spune: „Istoricul și naturalistul, economistul și matematicianul, lingvistul și filozoful, nici o specialitate nu se mai poate baricada în propria sa sferă, fără a fi silită să ia mereu cîte ceva de la toate celelalte și să le dea, la rîndul său, lumină din lumină”¹³. În același spirit modern, Hasdeu consi-

⁷ „Columna lui Traian”, 1870, p. 4.

⁸ B. P. Hasdeu, *Principii de filologie comparată*, București, 1875, p. 10.

⁹ B. P. Hasdeu, *Istoria limbii române*, Buc., 1881, p. 159.

¹⁰ B. P. Hasdeu, *Principii de filologie comparată*, ed. cit., p. 50–51.

¹¹ Ibidem, p. 32.

¹² B. P. Hasdeu, *Cuvinte den Bâtrâni*, Buc. 1878, p. f.

¹³ Ion Câmpineanu, *Discurs de recepțione în Academia Română*, în op. cil. cu răspunsul lui B. P. Hasdeu, p. 279.

deră că dezvoltarea continuă a științelor este condiționată de ipotezele pe care acestea le susțin și care se verifică în decursul timpului. Acceptarea ipotezei în știință are rolul de a modifica tocmai concepțiile care se consideră absolute și valabile pentru totdeauna în cunoaștere, căci ipoteza „se cheamă o presupunere la mijloc între două observațiuni : prima observațiune accidentală, dă naștere presupunerii ; a doua observațiune intențională, verifică presupunerea. O presupunere odată verificată încetează de a fi ipoteză, devenind fapt”¹⁴.

Importantă îi apare lui Hasdeu problema evoluției în natură și a progresului în societate. Există chiar elemente de dialectică în conceperea acestora, ceea ce ne arată că gînditorul român n-a fost străin de filozofia hegeliană. El însuși mărturisește : „îmi este dat a putea studia întreaga evoluție a propriei mele idei într-un sens hegelian”¹⁵. De altfel, și în alte lucrări este apropiat de ideile filozofului german pe care le-a cunoscut în tinerețe.

Evoluția fenomenului naturii se explică prin continua modificare a lucrurilor, și în cadrul acestora „modificațiunilor din întru se deosebesc esențialmente de modificațiunile provocate din afară”¹⁶. Dezvoltarea și evoluția în natură nu apare ca întimplătoare, ci în mod necesar, printr-o relație directă cu toate etapele anterioare. Fiecare obiect al naturii trece prin transformări succesive, rezultate ale acțiunilor din exterior, dar și a celor interioare, presupunând diferențieri procesuale cantitative și calitative, fără a se pierde identitatea. Diferite transformări și ipostaze ale existenței au un substrat real, căci, după cum „un eu-bărbat diferă de eu-copil și va dифeri pe atîta de eu-bătrîn, dar totuși este „eu”, aceeași substanță, același *an-sich* după expresiunea lui Hegel, același conținut potențial de *für sich*, de toate dezvoltările ulterioare, precum frunzele și florile care nu s-au manifestat încă sănătățile cuprinse deja în sănătățile”¹⁷.

Așadar, ceea ce caracterizează natura este evoluția și mișcarea permanentă, ca ale unei manifestări dialectice ce duce la apariția nouului.

În același mod concepe Hasdeu progresul în societate, perioadele cele mai îndepărtate ale vieții omenești, cu factorii de natură materială și spirituală care întîrzie sau accelerează progresul social. Acestea din urmă nu se realizează de la sine, deoarece intervenția subiectivă a omului îi poate imprima o direcție diferită, uneori neașteptată, încit ne obligă să înțelegem că „greșelile tuturor acelora care se silesc a sparge o cale viitoare sau a îndrepta calea cea trecută, sănătățile sunt simptome ale transformațiunii succesive, sănătățile crize ale progresului”¹⁸.

Hasdeu vorbește și de aşa numita acțiune a progresului obiectiv în societate, denumit „progresul cel impersonal (s.n.), care nu se oprește niciodată în cursul timpului nedefinit”¹⁹.

Desigur, cele cîteva probleme de ordin general punctate mai sus lărgesc perspectiva teoretică din care a interpretat B. P. Hasdeu istoria

¹⁴ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Tom. I., Buc., 1887, p. XXVII.

¹⁵ *Ibidem*, tom. IV, p. IIc.

¹⁶ B. P. Hasdeu, *Principii de filologie comparată*, ed. cit. p. 72.

¹⁷ *Ibid.* p. 73.

¹⁸ B. P. Hasdeu, *Etymologicum...* tom. IV, p. II.

¹⁹ *Ibidem*, p. CCXVII.

în ampla ei desfășurare, folosind fiecare dat și eveniment concret în alcătuirea unei imagini de ansamblu asupra devenirii procesului istoric.

Concepția despre istorie al lui Hasdeu se constituie în mai multe etape și se consolidează treptat, pe măsură ce gînditorul acumulează noi date și documente privind dezvoltarea acestei științe.

Epoca de formare a lui Hasdeu, ca istoric și interpret al istoriei, are loc în condițiile unei ample dezvoltări a științelor naturii în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. După modul în care științele naturii își delimitau obiectul de studiu, avind fiecare legi proprii de dezvoltare, tot așa, în știința istorică, se conturau preocupări care-i fixau obiectul și legile proprii. Faza cercetării limitată la simpla însîruire a evenimentelor istorice, la acțiunile individuale, fără cunoașterea cauzelor generale care stau la baza procesului istoric, este depășită. Ea nu mai corespunde noilor cerințe ale cunoașterii care pornea de la existența unor factori obiectivi ce prezidează desfășurarea cursului istoric. Încercările de a ridica istoria la rangul de știință, alături de științele naturii, sunt tot mai frecvente.

Hasdeu s-a integrat, treptat, în aria preocupărilor de mai sus. Spunem — treptat — deoarece în activitatea sa de gînditor asupra istoriei putem distinge două perioade: una *romantică* și alta *criticistă* (s.n.), denumită și *naturalistă* de către unii autori²⁰.

Perioada romantică a activității istorice a lui Hasdeu se caracterizează prin credința nestrămutată a acestuia în „destinul istoric”, în forțele de acțiune a factorilor subiectivi în istorie. Istoricul spune Hasdeu, „este un uvrier și un artist totodată. Ca uvrier el adună; ca artist el dă brutei materii acea sublimă expresiune”²¹.

În această perioadă de început, concepția romantică este suverană în preocupările lui Hasdeu privind istoria. El caută să pună în discuție valoarea „oamenilor mari”, domniile și războaiele acestora, aventurile lor. Eroii populează întreaga istorie, fiind încadrați într-o aureolă grandioasă, precedind actul istoric și chiar determinîndu-l.

Perspectiva istoriei este înțeleasă și ea în directă legătură cu acești eroi, a căror figură „chiar în pulberea căderii, ea tot încă este mult mai mare, decît tremurînzii pigmei cari calcă sub picioare cadavrul”²². Procesul istoric nu este încă detasat de domnitor, în seama căruia sunt puse toate fenomenele și creațiile istorice. Hasdeu însuși arată că urmărește faptele de mărire, de victorie, de lupte ale domnitorului, însotite de „critica, perspectiva și coloritul”²³ acestora.

Tributar elementelor romantice în înțelegerea fenomenelor istorice, Hasdeu ignoră deseori adevărul obiectiv, încercînd să suprapună peste legile istorice faptele domnitorilor, forțînd sau atenuînd interpretările făcute asupra unei etape istorice în funcție de scopul propus. De fapt, aici rezidă neajunsul concepției romantice, care acordă prioritate biogra-

²⁰ Vezi, Cornelius Crăciun: *Ideologia naturalistă în concepția istorică la B. P. Hasdeu*, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 8/1941 p. 532—560.

²¹ B. P. Hasdeu, *Ion vodă cel Cumplit*, Buc., 1942, p. 7.

²² *Ibidem*, p. 9.

²³ *Ibidem*, p. 8.

fiei suveranilor, exagerînd cultul pentru trecutul istoric și punînd mai presus de faptul istoric acțiunea individuală.

Hasdeu, însă, a depășit fază romantică a activității sale, cu toate că rămășiștele acesteia le vom întîlni, sporadic, și în scările sale ulterioare, de după 1870.

Pe de altă parte, elemente criticiste întîlnim la Hasdeu chiar în perioada romantică. Pe la 1860 el spunea că „istoria este criteriul legilor nașterii, dezvoltării, slăbirii, pieirii și renașterii popoarelor în spațiu și timp... întru neconenitul progres”²⁴, înălțurînd părerile care delimităea ză în mod absolut pe Hasdeu de pînă la 1870 și după această dată²⁵. Este adevărat că pînă la apariția *Istoriei critice a românilor* referirile la „criteriul legilor” și la „progres” nu sunt cele dominante, dar ele nu lipsesc din concepția istorică a lui Hasdeu.

Cea de-a doua fază din activitatea pe tărîm istoric a lui Hasdeu, criticistă, marchează cu adevărat etapa superioară și pe deplin matură în elaborarea unei filozofii a istoriei. Problemele principale puse acum sunt cele privitoare la *obiectul istoriei*, la *condițiile preliminare ale istoriei ca știință*, la *legile care generează fenomenele istorice*, la *acțiunea naturii asupra omului*, respectiv asupra istoriei, și a *omului asupra naturii*, problema *liberului arbitru și a progresului*. În determinarea tuturor acestor aspecte și probleme ale istoriei ca știință, Hasdeu se oprește în lucrarea sa la secolul al XIV-lea. „Luînd drept ţintă secolul al XIV-lea — spune el — opera noastră va fi totuși pînă la un grad o prismă generală a Românătății și chiar a Europei Orientale, către istoria cărora vom aplica complexul științelor biosociologice”²⁶. În acest cadru, lărgit prin contribuția științelor biosociologice, istoria trebuie să se constituie ca una a naționalității studiind procesul „formaționii noastre naționale”.

Obiectivul istoriei îl constituie, după Hasdeu, viața unui popor, cu toate fazele dezvoltării sale sociale, în strînsă legătură cu factorii din interior și din exterior care au acționat asupră-i. Elementele de ordin material, teritorial, organizarea socială a unui popor, alcătuiesc la un loc obiectul de studiu al istoriei. Căci, deși „originea unui popor este cîteodată obscură, în orice caz cere o prealabilă cercetare, principii sau dinastiile, trec și se uită, tărîmul rămîne singur neclintit în mijlocul tuturor vicitudinilor, izbindu-ne de la cea dintîi ciocnire, nedezmințindu-ne niciodată”²⁷. Observăm aici distanța care-l desparte pe Hasdeu de concepția romantică. Conceperea obiectului istoriei ia o mai mare ampoare pe măsură ce pot fi stabiliți anumiți parametri în existența socială a unui popor, plecîndu-se de la ideea că „orice fracțiune a neamului românesc va fi aprofundată sub toate raporturile: teritorial, etnografic, dinastic, nobilitar, ostășesc, religios, juridic, economic, literar, artistic”²⁸. Sfera de cuprindere a istoriei devine tot mai mare. Ea trebuie să se transforme într-o știință atotcuprinzătoare, în care datul material, ontologic, este fundamental.

²⁴ „Foița de istorie și literatură”, 1860, p. 1.

²⁵ C. Crăciun, *op. cit.*

²⁶ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, Buc., 1875, p. VIIIC.

²⁷ *Ibidem*, p. 49.

²⁸ *Ibidem*, p. VIII.

De aici rezultă că misiunea istoriei ca știință „este nu numai de a clarifica o situațiune antică, a restabili o imagine trecută, dar încă mai cu seamă a prevesti și a prepara o posibilă regenerare viitoare a unei națiuni”²⁹. Pe de altă parte, în desfășurarea fazelor care se succed în viața popoarelor, Hasdeu face loc ideii periodicității și teoriei ciclice. După cum omul trece prin copilărie, tinerețe și bărbătie „tot așa sint și popoarele. Prinția lor se manifestă printr-o zgomotoasă dinamică, tinerețea prin veleități federative; bărbăția prin naționalism”³⁰. Influența filozofului italian G. Vico se simte din plin³¹. Totuși, această influență nu a fost hotărtoare pentru Hasdeu, mai târziu delimitindu-se categoric de Vico. Pe cît a fost posibil, gînditorul român a căutat temeiuri mai durabile științei istorice.

În direcția de mai sus, el a fixat o serie de condiții preliminare pentru orice cercetare istorică. Impunînd ca narațiunea faptelor „să se bazeze pe date sincrone evenimentelor, să ia mai multe considerațiuni, nu una, să nu se citeze niciodată dacă nu s-a citit, să se studieze o sorginte în text și context”³², Hasdeu vrea să evite subiectivismul ca și „provincialismul și fanatismul care ucid știința”³³. În intenția sa, el cenzurează concepțiile care interpretează istoria în afara faptului pozitiv, fără să aibă înainte „avuția de fontâne”³⁴.

În seria acestor „fontâne” se înscriu documentele vechi în care găsim o ochire sintetică asupra trecutului istoric. Exprimînd valoarea acestora, el spune : „Scrierea noastră se bazează pe patru specii de fontâne, fără care este imposibil ca cineva să poate fi istoric în secolul al XIX-lea : texturile, știința naturală, filologia și economia politică. La armonizarea acestor patru „fontâne” trebuie negreșit să preceadă o filozofie, adică un complex de veritate mai generală decit orice veritate de fapt”³⁵. Sursele devin la Hasdeu componente ce duc la stabilirea adevărului istoric, avind și o valoare metodologică, care direcționează cunoașterea. Abia după stabilirea obiectului istoriei, a condițiilor preliminare și a surselor care ajută la alcătuirea veridică, de ansamblu, Hasdeu caută să definească legitatea istorică, considerind că prin legi descoperim esența fenomenului istoric, iar la baza istoriei se află complexul legilor biosociologice, alături de care există legi fizice. Dar aceste legi, după cum vom vedea, concordă la Hasdeu și cu o supralege prin care el caută să se delimitizeze de alți gînditori care s-au referit la acțiunea legilor. El spune : „Vico, Kant și Buckle, considerați aici împreună, au probat existența unor *legi nestrămutate* (s.n.) în ale căror cercuri concentrice, din ce în ce mai largite, se mișcă omenirea”³⁶. Pentru Hasdeu, legea nu are un caracter imuabil, fatal, întrucât ea se manifestă prin raportul existent între întîmplător (hazard) și necesar.

²⁹ Ibidem, p. 170.

³⁰ Ibidem, p. VII.

³¹ Vezi, Magdalena Laszlo, B. P. Hasdeu și G. Vico, în „Revista de filozofie” nr. 3 1966, p. 363.

³² B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ed. cit., p. IX.

³³ Ibidem, p. IX.

³⁴ Ibidem, p. IX.

³⁵ Ibidem, vol. II, p. II.

³⁶ Ibidem, în „Columna lui Traian”, 1871, p. 144.

Astfel că, „hazardul cel aparent, este întotdeauna în fond o lege istorică”³⁷, și deci intermediază modul de manifestare a necesității.

Același procedeu îl folosește Hasdeu în interpretarea *determinismului* în istorie, în opoziție cu gînditorul englez Buckle. La acesta din urmă, istoria și complexul de factori care o dirijează se află sub dominatia absolută a necesității, dincolo de care nu mai există nimic. Pornindu-se de la unele date ale statisticii cu privire la desfășurarea evenimentelor și fenomenelor istorice s-a tras concluzia despre o înlănțuire rigidă și fixă a tuturor evenimentelor, deși cauzele care acționează în natură cu stringență maximă, acționează în același fel în istorie. Buckle nu lasă loc tocmai unor astfel de diferențieri, fie și numai graduale, în problema acțiunii legilor, evidențiind doar aspectul invariabilității acestora. Cu totul diferită este viziunea lui Hasdeu. În ciuda faptului mărturisit de el, că „ne place modernul Buckle cînd încearcă a stabili legile evoluției universale în cadrul civilizației engleze”³⁸, deosebirile dintre ei apar tocmai în înțelegerea modului de a acționa al legilor. În primul rînd, natura și istoria formează un tot unitar, ambele supuse acțiunii legilor. Constatarea de mai sus nu ne împiedică să distingem deosebirile de esență dintre natură și istorie. Tocmai legea impune aceste deosebiri. Legea acționează în natură în mod mecanic, fiind proprie fenomenului respectiv. Nu există aici o *mărginire* (s.n.) a legii. Acest lucru îl poate realiza abia istoria. Și în cadrul acesteia legile acționează obiectiv ca în natură, dar ele se găsesc în legătură cu conștiința istorică a subiectului care le cunoaște și le poate dirija acțiunea. Dîntr-o manifestare directă, legea trece prin seria de mijlociri susținute de activitatea subiectului. Concluzia prețioasă la care ajunge Hasdeu este aceea că „istoria umană e curat o „istorie naturală”, după expresia lui Herder, ea este atâtă și ceva mai mult decât atâtă, căci nu numai natura stăpînește pe om, ci încă și omul modifică natura, încît adesea e greu a decide în această perpetuă acțiune și reacțiune dintre materie și spirit, dacă un fenomen oarecare se datorește anume naturii sau anume omului ci, mai bine ambelor împreună”³⁹. În realitate, tocmai în această acțiune și reacțiune dintre natură și societate are loc desfășurarea procesului de folosire practică și de înțelegere a legilor istorice. Hasdeu a intuit acest proces activ care se desfășoară în istorie, deși, cum arătam n-a evitat să aducă în discuție o supralege, în dorința de a se distanța de o înțelegere absolută a legii. Acțiunea acesteia din urmă nu poate fi despărțită de condițiile concrete de viață, de fazele care pregătesc istoria viitoare. În cadrul unei istorii și a unei societăți date acționează forțe diverse. Unele din ele pot înfringe acțiunea legii sau o pot diminua, după cum o lege poate grăbi evoluția istorică. Principalul fenomen care trebuie constatat ar fi acela că „lumea morală și cea fizică se supune în evoluțiunile sale unor legi semi-eterne, fără care însăși istoria ar pierde orice caracter științific, însă de la aceasta este prea departe pînă la fatalismul geometric al unui Quetelet, care uită că dacă oamenii s-ar mișca cu preciziunea unui orologiu, ea ar fi perfectă, ceea ce nu este”⁴⁰. Ideea că legile acționează diferit de la

³⁷ Idem, *Istoria critică...*, vol. I, ed. cit., p. 61.

³⁸ Ibidem, p. VII.

³⁹ Ibidem, p. 144.

⁴⁰ Ibidem, p. 144.

o etapă la alta a istoriei umane, că tranziția de la o societate la alta anulează caracterul etern și invariabil al legilor istorice rămîne valabilă. Determinarea istoriei și societății prin legi nu înseamnă reducerea celor două domenii la acțiunea fatală și categorică a acestora. Dacă avem în vedere fazele de progres și regres din istorie, meandrele care intervin în desfășurarea acesteia, se poate aprecia că în determinarea științei istorice un loc deosebit îl au și factorii subiectivi. Dealtfel, Hasdeu a fost în permanență stăpînit de nevoia de a înțelege sfera și modul de acțiune al acestor factori. Explicația științifică a istoriei a văzut-o posibilă în unitatea tuturor factorilor — materiali sau spirituali, obiectivi sau subiectivi — care o determină. Efortul său se îndreaptă către clarificarea forței de acțiune și de interacțiune a tuturor legilor, prin care istoricul poate desprinde aspectele absolute și relative ale procesului istoric. Dealtfel, valoarea acestui raport sporește numai întrucât verificarea nemijlocită a realității „poate fi completă sau numai aproximativă. Aproximațiunea nu răpește faptului caracterul său științific pozitiv”⁴¹. Trăsătura distinctivă care explică relația dintre absolut și relativ dintre determinant și determinat, va fi pusă în lumină de către Hasdeu în referirile sale la acțiunea naturii asupra omului și a omului asupra naturii.

Problema de mai sus conturează un nou capitol în filozofia istoriei a lui Hasdeu, în care apar și mai nuanțate deosebirile dintre concepția sa și teoriile care circulau în epocă, în spătă cea a lui Buckle. Acesta din urmă a fost influențat în opera sa de ideile pozitiviste ale lui Auguste Comte, al cărui urmaș s-a considerat. Ca și la Comte, intîlnim în concepția lui Buckle ideea că intemeierea istoriei ca știință se supune unor legi inflexible, în măsură să intre în sirul faptelor verificabile. La Buckle, împrejurări mai favorabile ale naturii sau, dimpotrivă, mai ostile, sunt singurele care au determinat evoluția sau involuția diferitelor popoare în viața umanității.

Hasdeu a fost îndeaproape interesat de cunoașterea factorului determinant al istoriei, și multe din ideile lui Buckle au intrat definitiv în concepția sa. Dar, în același timp, a depășit cadrul limitat al concepției lui Buckle.

El consideră că în istorie acționează cu rol determinant, alături de natură, și alți factori, iar în ordinea și subordinea acestor factori intră o serie de elemente noi, care influențează procesul istoric.

Luind în discuție primul factor, — natura — Hasdeu notează sugerativ că trebuie să vedem „pînă la ce punct se poate subordona sau trebuie vrînd-nevrînd să se subordoneze un popor, în bine sau în rău, înrîuririi pămîntului”⁴². Se impune, aşadar, o anumită limită pînă la care natura poate fi acceptată ca factor determinant în analiza istoriei unui popor. Dinecolo de această limită orice mutație în procesul istoric se datorează altorii factori. Natura este un factor determinant al istoriei, dar nu unicul. Fenomenele ei își pot lăsa amprenta asupra mersului istoriei, deseori ducînd la situații neașteptate, încît orice acțiune distructivă a naturii poate avea consecințe nefavorabile pentru cursul istoriei. Relația eficientă dintre natură și istorie duce la alte concluzii. Încît, spune Hasdeu : „A

⁴¹ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. I, București, 1871, p. XXVII.

⁴² Idem, *Istoria critică a românilor*, vol. II, ed. cit. p. 171.

admitе fără cercetare și fără restricțiuni dictatura glebei (naturii – n.n.), a trece peste idiosincrasii individuale și de ginte, a uita principiul atavismului, a nu recunoaște Providența, a nu lăsa omului liberul său arbitru față de natură și Divinitate, este a nu înțelege istoria”⁴³. Vom vedea ce valoare îndeplinește fiecare principiu de mai sus.

Deocamdată se poate observa că Hasdeu lămurește sistemul de referință asupra istoriei, trecind la discutarea modalităților în care acționează complexul de factori în istorie.

Restricțiile pe care Hasdeu le impune dictaturii naturii vor să sublinieze relația acesteia cu istoria omenească. Natura nu este o forță oarbă și fatală pentru istorie. Relația *dinamică* (s.n.) dintre natură și istorie se datorează intervenției active a lui „ego”, care este omul. Dacă natura nu domină în totalitatea ei istoria umană, fi condiționează totuși anumite direcții acesteia. Cunoscând cauzele fenomenelor naturale, manifestarea legilor acestora, omul poate să dea curs diferit istoriei. Hasdeu reduce treptat rolul determinant al naturii în favoarea elementului activ care este subiectul istoric. Conceptiile naturaliste au trecut cu vederea valoarea funcțională a acestui factor, limitindu-se la acceptarea unilateră a dominației naturii asupra dezvoltării istoriei.

Factorii noi introdusi de Hasdeu în înțelegerea istoriei sunt : *gintea, instituțiunile, personalitățile* (oamenii mari), *accidente locale*, cu rol nu mai prejos de cel al naturii. Cercetarea riguroasă a procesului istoric ne-ar arăta că „oricât de cuprinzător ar fi înțelesul ipocratic al condițiilor climatice și oricât de simetrică teoria s-ar clădi pe dinsese, realitatea se va arăta rebelă concluziunilor celor mai legitime și istoricul va fi silit să exclame cu nedumerire : este ceva mai presus de materie”⁴⁴. (natură – n.n.) Acest „mai presus” nu este ceva imaterial, ci o realitate observabilă „chiar în sfera materială, izolându-se ca un element mai puțin brut, deși tot materie, un element nu numai organic, ci încă uman, a cărui rezistență contra tuturor presiunilor topice, dacă nu întotdeauna le învinge, încă ajunge de cele mai multe ori la o împăcare prin compromis. Acest viguros element, această aristocrație a materiei, este *gintea*, pe care Ippocrat și interpreții săi o uitaseră aproape cu desăvârsire”⁴⁵. Îndeplinind un rol de legătură între mediul material și cel social, *gintea* realizează și mai mult unitatea dintre natură și istorie.

Dacă natura a rămas de veacuri aproape în aceeași stare, odată cu intervenția omului, a giștilor, schimbările care survin în planul istoriei sunt tot mai evidente. Subliniind valoarea factorului uman, plasându-l în directă relație cu natura, Hasdeu se întrebă : „De unde provine această întîrziată rebeliune a omului contra naturei?”⁴⁶. Răspunsul îl va căuta în legătură reciprocă dintre toți factorii care condiționează istoria. Cu o anumită tendință polemică Hasdeu spune : „Unirea dintre pămînt și neam pe baza căreia se poate înălța o națiune este atât de strînsă, încit pămîntul răsfringe în toate ale sale, imaginea neamului și neamul ră-

⁴³ Ibidem, p. 171.

⁴⁴ Ibidem, p. 172.

⁴⁵ Ibidem, p. 173.

⁴⁶ Ibidem, p. 173.

fringe în toate ale sale imaginea pământului”⁴⁷. Ginta ca factor activ în istorie nu este concepută în sine, în mod izolat.

La dimensiunea filozofiei istoriei ginta este privită în evoluția ei firească, corelată tuturor influențelor care s-au exercitat asupra ei. Hasdeu se opune teoriei rasiale a lui Renan, vorbind de o „triplă înrîurire” dintre climă, ginte și națiuni. Un asemenea acord ne arată „că nu există nici o națiune sub soare să nu fi suferit multiple amestecuri cu alte gînți”⁴⁸, nici o gîntă care să nu fi trecut succesiv prin mai multe clime și nici o climă care să nu fi suferit modificării de la o națiune la alta. În această conlucrare dintre climă, națiune și ginte, este urmărită înrîurirea gîntii asupra climei, ca și, modul în care ea mărginește acțiunile acesteia, le direcționează către un scop. Ginta nu este singurul factor care atenuează și mărginește acțiunea naturii. Un rol tot atât de important îl au instituțiunile sociale. Cercetările care s-au îndreptat către istorie s-au izbit fie de exclusivismul lui Montesquieu, care explică totul „prin climă” și „iarăși prin climă”, fie de cel a lui Helvetius care, dimpotrivă, contestă acțiunea naturii asupra istoriei.

Hasdeu conchide că ambele conceptii sunt „generalizării pripite care întunecă veritatea”⁴⁹.

O serie de fapte de natură istorică probează că guvernele, instituțiunile, au avut o influență în mărginirea acțiunilor naturii asupra istoriei. Deseori „vițiu instituțiunilor care sunt o oarbă imitație din afară, un capriciu individual al celor de la cîrmă poate mișeli națiunile cele mai bine înzestrate din punct de vedere al pămîntului”⁵⁰. Prin această constatare, Hasdeu pune în evidență aspectul subiectiv al problemei. În realitate, el nu neagă influența pozitivă a instituțiunilor asupra naturii. Referirile sale îl vizează pe Helvetius care acordă un rol exagerat instituțiunilor în istorie, legînd progresul de formele de guvernămînt, de moravurile societății. Montesquieu și Helvetius, unul exagerînd rolul climei și al doilea al instituțiunilor, n-au avut dreptate. Potrivit celui dintii, popoarele insulare ar fi mai liberale decît cele continentale. Japonia ar fi despotică numai pentru că ar fi o insulă mai mare. Adevărul ar fi altul, după Hasdeu, și evoluția istorică a unor popoare ne arată contradicțiile în care intră afirmațiile de mai sus. Hasdeu se întrebă, în acest sens, ce-ar fi spus Montesquieu despre Statele Unite ale Americii, atât de liberale, deși foarte întinse ca teritoriu?

Aceluiași mod unilateral de a privi lucrurile i se substituie teoria despre instituțiuni a lui Helvetius, ajungînd la concluzia că „guvernele sunt răspunzătoare de firea popoarelor”⁵¹. Influența climei este din ce în ce mai mică. Dacă într-adevăr instituțiunilor nu li se poate contesta acțiunea pe care o exercită asupra istoriei, aceasta nu „autorizează că de puțin a nega radicalmente acțiunea climatică, ci numai a o restrînge, precum am mai restrîns-o noi cu principiul de gîntă”⁵². Hasdeu consideră că Helvetius se afla prins în cursa contradicțiilor, căci pe de o parte el admite

⁴⁷ B. P. Hasdeu, *Industria națională fafă cu principiul concurenței*, Buc., 1886, p. 17.

⁴⁸ Idem, *Istoria critică a românilor*, ed. cit., p. 175.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 176.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 178.

⁵¹ *Ibidea*, p. 177.

⁵² *Ibidem*, p. 178.

că evenimentele se leagă între ele, de exemplu tăierea unei păduri din nord va schimba cursul vînturilor, pe de altă parte, consideră că formele de guvernămînt săt acelea care determină o acțiune sau alta din societate. Gînditorul român acordă instituțiilor un loc important în relația natură-istorie, dar nu fundamental. Factorii instituționali se alătură celorlalți, intermediind o posibilitate în plus de mărginire a acțiunilor naturii asupra istoriei. În același plan se situează acțiunile oamenilor mari, a personalităților în istorie. Hasdeu a dat dovada unei înțelegeri obiective a rolului personalității în evoluția istoriei. Oamenii mari nu se ridică deasupra procesului istoric, deoarece ei se „nasc după măsura timpului și a locului”⁵³. Cu alte cuvinte, apariția personalității este determinată de condițiile concrete ale timpului istoric favorabil sau nu afirmării acesteia. Mai precis, Hasdeu va spune: „Un individ poate să poruncească societății numai întrucât societatea poruncește individului ca el să-i poruncească”⁵⁴. Personalitățile nu îndeplinesc un rol secundar în istorie și nu determină doar acțiuni singulare, ci ele pot ridica masele la conștiința istorică, căci, spune Hasdeu, „o idee mare poate să paralizeze acțiunea climei”⁵⁵. Desigur, Hasdeu nu a putut explica în mod obiectiv originea ideilor mari, și nici modul în care acestea sunt sau nu condiționate de situațiile concrete ale vieții sociale. Multe din aprecierile sale rămîn tributare unei înțelegeri pe terenul ideilor pure. Nu-i mai puțin adevărat că Hasdeu a exprimat un punct de vedere înaintat, fructificat ulterior de filozofia istoriei, acela al rolului activ al ideilor, respectiv a conștiinței sociale față de existența socială. Întotdeauna, însă, gînditorul român face referință la împrejurările și stările de fapt existente.

În orice caz, concluzia lui Hasdeu este pozitivă. Pentru el „gînteala, instituțiunile, ideile sau oamenii mari, accidentele locale pot învinge tirania pămîntului, dar nu-l distrug”⁵⁶. Există, potențial, chiar un activism în concepția lui Hasdeu despre istorie prin care pot fi prospectate căile viitoare ale dezvoltării. Mai presus de forța dominantă a naturii și elementelor exterioare istoriei, se află puterea activă a subiectului istoric, prin care „pădurile și bălăile ajung să fie cuiburi de civilizație”⁵⁷. Toți factorii care „mărginesc acțiunea naturii” sunt de natură socială, acționează prin om. De altfel, această problemă este strîns legată de cea a progresului necontenit în istorie. O concepție adecvată despre istorie va trebui să țină seama și de realitatea factorilor naturali, care își mențin pe mai departe deplina lor valoare. A acționa asupra naturii nu înseamnă încă decât să o modifica „superficialmente”, consideră Hasdeu, căci „natura nu ucide liberul arbitru, nu împiedică progresul, nu oprește realizarea celor mai frumoase tendințe ale unei națiuni, dar ea le imprimă o direcție, o direcție adesea întreruptă și apoi reînodată din interval în interval o direcție ce nu poate fi aceeași la Tamisa și Bosfor, în Urali și Anzi”⁵⁸. Procesul istoric se desfășoară în funcție de loc și timp.

⁵³ Ibidem, p. 178.

⁵⁴ „Columna lui Traian”, 1870, p. 1.

⁵⁵ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ed. cit., p. 178.

⁵⁶ Ibidem, p. 180.

⁵⁷ Ibidem, p. 180.

⁵⁸ Ibidem, p. 181.

Cu toate acestea, Hasdeu mai vede și o supradirecțiune care ar dirija întreaga evoluție a fenomenelor istorice. Această „supradirecțiune a tuturor direcțiunilor climaterice parțiale, precum și toate cîte rămîn nestrăbătute pentru cugetul omului, este în Providență⁵⁹, care este echivalentă cu supralegea la care ne-am referit.

În volumul II al *Istoriei critice*, urmărind reacția omului contra naturii, Hasdeu va face și mai mult loc concepției sale idealiste despre istorie, punînd-o sub semnul Providenței. Nu întîmplător acest volum este dedicat lui Herbert Spencer, filozoful care ar fi făcut distincția între cunoscut și necunoscut, între ceea ce aparține științei și ceea ce aparține religiei. În sprijinul teoriei despre acțiunea Providenței, Hasdeu recurge la unele teze de științele naturii, punînd în dezbatere teoria selecției naturale a lui Darwin și cea a selecției providențiale a lui Wallace. Pornind de la ideea că spiritul uman ar fi cunoscut o creștere continuă pe dimensiunea vieții istorice „omul fiind materie și spirit totodată legea lui Wallace este o demonstrație materială a creșterii umane sub conducerea Providenței”⁶⁰. Considerată ca temelie a întregului edificiu pe care se sprijină reacția omului contra naturii, Providența nu constituie totuși substanța care întreține această reacție. Cu toate că voința umană este determinată în mod absolut de Providență, Hasdeu se întreabă dacă „această Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, oare nu distrugе liberul arbitru uman”⁶¹. Completînd răspunsul la această întrebare, gînditorul român rămîne un deist în concepția despre istorie. Providența imprimă doar o anumită direcție istoriei, o dezvoltare oarecare, omului îi este dat să transforme în fapt o posibilitate existentă. Hasdeu face o conciliere între istorie și Providență. Dar tocmai această conciliere l-a dus pe Hasdeu la șirul contradicțiilor cu el însuși. El a fost nevoit să se întrebe dacă Providența nu distrugе liberul arbitru uman, dacă nu înlătură responsabilitatea individului, manifestarea progresului. Consecvent ideilor sale anterioare despre acțiunea naturii asupra omului Hasdeu consideră că Providența îndeplinește rolul funciar, de a grupa într-un tot unitar forțele disparate ale istoriei. Rațiunea îi spune că „selecția providențială nu distrugе liberul arbitru uman și nu înlătură responsabilitatea morală. Numai astfel poate fi stabilit progresul istoric, căci „sarcina individualității umane va rămîne în veci pe loc de nu va progrresa prin propriul său liber arbitru”⁶², conchide Hasdeu. Cu toată retușarea pe care o face Hasdeu concepției sale, el rămîne pe terenul deismului, lăsînd loc echivocului în ciuda încercărilor sale de a delimita forța de manifestare și acțiune a Providenței, care „nu impuneumanității, ginții, poporului sau individului vreo direcție necesară, ci-i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai iute, posibi-

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem, vol. II, p. 13.

⁶¹ Ibidem, p. 13.

⁶² Ibidem, p. 17.

litatea de a ajunge mai sus sau mai departe, posibilitatea de a lupta cu succes contra naturei, o simplă posibilitate, rămîne în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea sau a neglijia, a face mai mult sau mai puțin, a se ridica sau a cădea”⁶³. Așadar, Providența aproape că are o existență contingentă în raport cu realitatea istorică, în schimb întreaga răspundere pentru progresul istoric revine omului. Activitatea umană nu este tutelată de Providență, după cum nici progresul nu este legat de ea, căci, în cele din urmă, „progresul uman e numai posibil, nu necesar”⁶⁴.

Privită mai îndeaproape, teza de mai sus duce la concluzia că numai prin acțiunea omului în istorie poate fi înregistrată o evoluție progresivă în societate, întrucât potențialul uman este în măsură să acționeze în direcția progresului. În această situație, am spune că Providența este la Hasdeu o rămășiță a concepției sale romantice, silind, deseori, principiile să o ia înaintea realității. La aceasta se adaugă și faptul că Hasdeu n-a mai avut răgazul de a verifica multe din ideile sale după elaborarea volumului II din *Istoria Critică*. Cind a avut acest răgaz, a răspuns deschis mulțor comentatori și lui însuși, spunând: „Filozofia noastră nu se restrînge totuși nici la teoria unilaterală a lui Vico, nici la vederile episodice ale lui Wallace, nici în pura metafizică a lui Kant, nici în oricare combinație extremă sau necompletă. Ne-am ținut și ne vom ține cu stăruință de metoda experimentală, admitînd-o ca unica bază de a discuta realitatea și numai realitatea”⁶⁵. În ciuda unor teze despre selecțiunea providențială a unor gînți, despre icognoscibil în istorie, mergind pe linia lui Spencer, Hasdeu își îndreaptă atenția spre realitatea istorică. Pe terenul acesteia din urmă, forța argumentației sale a fost mai puternică și gînditorul Hasdeu a renunțat, treptat, la multe din ideile ce i se păreau neconcludente în fundamentarea concepției sale despre istorie.

LA PHILOSOPHIE DE L'HISTOIRE CHEZ B. P. HASDEU

RÉSUMÉ

Linguiste, historien et écrivain doué, Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838–1907) se situe comme un personnalité complexe dans l'histoire de la culture roumaine. Après avoir brièvement présenté l'activité historiographique du grand savant, l'étude examine les principales caractéristiques de la conception de celui-ci en ce qui concerne la philosophie de l'histoire.

L'auteur analyse quelques-uns des thèmes développés par Hasdeu dans ses ouvrage, à savoir : le rapport entre l'évolution dans la nature

⁶³ Ibidem, vol. II, p. 19–20.

⁶⁴ Ibidem, p. 11.

⁶⁵ Ibidem, p. II.

et le progrès social, le rôle de la nature dans l'histoire de la société, le rôle de la personnalité dans l'histoire, le rapport entre l'histoire et d'autres sciences de contact.

Il étudie également les étapes de la formation de Hasdeu en tant qu'historien (la phase romantique et la phase critique) et relève quelques limites de sa conception historique (l'accent mis sur certains éléments mystiques, la prépondérance de l'aspect idéaliste dans l'explication des phénomènes) dues à l'influence qu'exerçèrent sur lui des philosophes étrangers aussi bien que l'époque où il vécut et déploya son activité.

Au long de son activité d'historien et d'écrivain — fait remarquer l'auteur — Hasdeu a dépassé certaines de ces limites, aboutissant à certains égards à une compréhension supérieure des processus historiques.

www.dacoromanica.ro

INSURECTIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ DIN
ROMÂNIA ÎN JURNALUL DE RĂZBOI AL GRUPULUI
DE ARMATE GERMAN „UCRAINA DE SUD” (partea a II-a)

DE

General maior EUGEN BANTEA

2. „Soluția finală” adoptată de conducerea germană pe plan politic și militar față de actul de autodeterminare întreprins de România la 23 august a fost de multe ori amintită în literatura istorică străină și reprodusă în cea română. În documentul analizat elementele ei principale sunt astfel expuse : „La ora 0,00 șeful direcției operații <a OKH> transmite telefonic ofițerului 1 din statul major ordinul führerului, ulterior confirmat prin telegramă (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud Ia nr. 3245/44 secret de comandament), de a *doborî puciul* (niederschlagen) <subl. mea — E.B.>, a captura pe rege și camarila de la palat și de a constitui *un nou guvern în frunte cu un general filo german* <subl. mea — E.B.>, în caz că mareșalul Antonescu nu mai e de găsit”⁶³.

Desigur, termenul puci („putsch”), emis pare-se de Hitler personal pentru definirea evenimentelor începute în România la 23 august 1944, reflectă sub toate aspectele o viziune nazistă, ceea ce situează și cazurile în care îl utilizează lucrări istorice de interpretare apărute ulterior în străinătate. De remarcat însă că în felul răsturnat, deformat și restrictiv în care puteau percepe desfășurările potențații fasciști germani, definirea subînțelegea totuși măcar caracterul armat activ și temerar al acțiunii pornite atunci de poporul român și armata sa. De asemenea, implicit, era recunoscut că în România s-a inițiat o răsturnare a unei puteri constituite — a două, adăugăm noi : dictatura militară fascistă internă, ceea ce s-a realizat aproape instantaneu, și ocupația militară germană de fapt, exercitată de trupele, comandanțele și oficiile Wehrmachtului (inclusiv și SS) de pe teritoriul român ; acest al doilea obiectiv a necesitat, în aria unde se exercita autoritatea statală română, un interval cronologic, tocmai cel al insurecției.

Dar principala concluzie sugerată de ordinul lui Hitler și al comparișilor săi din OKW, OKH, SS etc. este aceea că ei își arogau dreptul de a interzice prin orice mijloace, inclusiv cele extreme, unei țări să iasă din

⁶³ KTBSU, p. 55, ZTp. În rezumatul din extrasele reproduse în „Magazin istoric” nr. 8 (64) august 1973 se afirmă că acest ordin ar fi fost dat de „un ofițer al OKW-ului” (p. 18). În fapt, aşa cum se vede din citat, era vorba de șeful direcției operații (*Operationsabteilung*), iar aceasta intra în compunerea Marelui stat major al OKH. Persoana în cauză era generalul de corp de armată Walther Wenck, în această calitate prim locuitor al șefului Marelui stat major german (cf. KTBOOKW, Zweiter Halbband, p. 1938).

coalitia militară înjghebată de Reich. Lăsăm aici la o parte aspectele de drept internațional, juridic — faptul că nici nu exista vreun tratat formal de alianță între România și Germania și că și fără aceasta orice angajamente pe care le-ar fi luat față de Reich dirigitorii fasciști de la noi ar fi fost oricum lovite de o nulitate de ordin politic și moral, ca unele care fusese să asume prin nesocotirea voinei poporului român și periclitindu-se interesele sale vitale, ființa statală și etnică românească, având în vedere ceea ce reprezenta hitlerismul. Reținem însă că o dată intrat în asociație cu Germania fascistă oricărui stat *nu i se mai permitea de Berlin să desfacă această asociere*. *Exemplul hitlerist este de fapt expresia cea mai concentrată și fățișă a unei practici și teoretizări tipice de-a lungul timpurilor marilor puteri imperialiste, hegemoniste, expansioniste, pentru care „alianțele” sunt acoperirea dominației exercită asupra partenerilor mai mici și mai slabii, incorsetați să acționeze pentru interese străine, dacă nu chiar potrivnice lor, și considerați perpetuu prizonieri ai coaliției date.*

Un al treilea considerent sugerat de directiva lui Hitler este de ordin militar, însă strîns legat de substratul său politic. După ce conducerea supremă de la Berlin a zăbovit circa 6 ore de la aflarea știrii asupra răsturnării din România pînă la emiterea dispoziției de „reprimare” de la miezul nopții de 23 spre 24 august⁶⁴, acest ordin viza măsuri militare exclusiv asupra capitalei țării noastre, șefii naziști de la Berlin imaginându-și să văd că o reușită la București ar fi suficientă ca să pună capăt actului de voineță al României. Sub acest aspect este interesant de urmărit evoluția directivelor ulterioare ale Berlinului, care, sub presiunea implacabilă a evenimentelor, a trebuit să tragă concluzia că răsturnarea din România nu este nici opera unor cercuri izolate și nici un act restrîns la aria capitalei țării. Astfel în partida zilei de 24 august găsim : „*... > la ora 9,55 se primește telegrafic încă un ordin al OKW, mai tîrziu confirmat telegrafic <așa e în original — probabil o eroare, prima comunicare trebuia înscrișă drept „fernündlich” — telefonică >* (vezi anexa Gr. de arm., „Ucraina de sud” Ia nr. 3248/44 secret de comandament) care *<... >* dispune ca puciul de la București să fie doborât, deplasind pentru aceasta divizia 5-a de artillerie antiaeriană ; se prescria ca misiune a ASM (Admiral Schwarzes Meer⁶⁵) de a pune stăpînire pe Constanța *<... >*”⁶⁶.

Iată deci că la circa 10 ore după primul ordin Hitler și acoliții săi începeau să aibă o imagine ceva mai cuprinzătoare — deși și ea de departe

⁶⁴ În jurnalul de război al grupului de armate „Ucraina de sud” se consemnează că pentru prima oară de la Slănic s-a raportat Berlinului, anume de generalul Friessner chiar lui Hitler, la 23 august ora 23,35 (cf. KTBSU, p. 50—51). Însă comandanțele germane de la București, îndeosebi cele de la legația Reichului, aveau canale de legături directe cu Berlinul. Îndeosebi existau transmisiuni cu OKL (comandanțul suprem al Luftwaffe), iar pe această cale au sosit informații asupra răsturnării de la București încă spre seara de 23 august, așa cum reiese din însemnările generalului Kreipe, șeful statului major general al OKL, citat de autorul vestgerman Hans Kissel. Pe această bază ultimul conchide : „La Cartierul general al führerului prima știre despre arestarea lui Antonescu nu poate să fi parvenit mult mai tîrziu de ora 18,00” (Hans Kissel, op. cit., p. 108, cf. și p. 109).

⁶⁵ Comandanțul naval care avea în subordine flota germană din Marea Neagră, atât cea având baze în România cit și în Bulgaria (cf. Jürg Meister, *Der Seekrieg in den osteuropäischen Gewässern 1941—1945*, J. V. Lehmanns Verlag, München, 1958, p. 230).

⁶⁶ KTBSU, p. 59.

de realitate — asupra sferei teritoriale a insurecției române. Într-adevăr, de această dată în afara Bucureștilor contramăsurile germane vizau încă două arii geografice române : Constanța (deci și litoralul) și Valea Prahovei, căci de acolo trebuia adusă divizia de artilerie antiaeriană⁶⁷ menită să constituie nucleul forțelor ce urmău să fie aruncate asupra capitalei române (facem aici abstracție ce s-a ales din aceste intenții ale conducerii politice și militare naziste — faptele sunt cunoscute și, parțial, vor fi reamintite în contextul altor aspecte ridicate de jurnalul de război).

La 48 ore (26 august) sosesc o nouă indicație, de data asta cu caracter strategic extins — denumită expres directivă : „La 9,05 se primește telegrafic o directivă a direcției operațiilor privind modul în care grupul de armate avea să procedeze mai departe la conducerea bătăliei (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 124/44 secret personal pentru șeful de stat major al comandamentului). Conținutul directivei, pe care ofițerul 1 din direcția operațiilor transmisesese telefonic ofițerului 1 din statul major <al grupului de armate> încă în cursul nopții la 3,05 (vezi anexa), prevede în esență că misiunea grupului de armate este de a constitui un nou front defensiv pe linia Galați—Focșani—contraforturile Carpaților și de a repune stăpînire pe linia Dunării între vărsare și Galați <...>⁶⁸. Totodată ansamblul forțelor germane aflate în spațiul român vor trebui intrunite în grupuri de luptă, care să curețe complet, prin forță, spațiul Galați—Dunăre (la sud de București) — București — Ploiești — Brașov — Focșani⁶⁹ <...>. Pe baza acestui ordin se emite la ora 5,10 prin telegraf, respectiv telefon (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de Sud, Ia nr. 3300/44 secret de comandament) un ordin de urgență către cele două armate <a 6-a și a 8-a germane> ș.a. <...> Apoi, la ora 4,30 armatei 6-a i se aduce la cunoștință directiva telegrafic, respectiv telefonic (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 125/44 secret personal pentru șeful de stat major al comandamentului) și i se ordonă în consecință <...> să intrunească în grupuri de împotrivire trupele germane din zona operațională de spate⁷⁰ și să degajeze cu ele spatele marilor unități germane dispuse pe Siret <...>. Comandantul principal al zonei operaționale de spate vrea să-și disponă trupele de asigurare materială în spațiul Brașov sau Sibiu. I se interzice aceasta printr-o telegramă emisă la ora 14,30 (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3302/44 secret de comandament), ținându-se seama de directiva menționată anterior și i se ordonă să-și intrunească în grupuri de împotrivire forțele, sub ordinele armatei 6-a, în spațiile unde se aflau pînă acum”⁷¹. Ca urmare grupul de armate, potrivit procedurilor militare consacrate, „și insușește misiunea” și elaborează la rîndu-i „concep-

⁶⁷ Cf. Hans Kissel, *op. cit.*, p. 204.

⁶⁸ Întreruperea aceasta, ca și altele, este operată pentru a departaja pasajele care vor fi citate ulterior, fiind puse în evidență la alte aspecte ale analizei.

⁶⁹ În original aproape toate localitățile românești din interiorul arcului carpatic sunt desemnate prin denumiri germane sau ungare. Pentru ușurința orientării am dat pretutindeni în citate denumirea românească.

⁷⁰ În mod obișnuit articularea unui front de anvergură prevede cîteva „straturi”: zona nemijlocită a frontului, de luptă, de operații; o zonă numită atunci la noi a etapelor, iar la germani „operațională de spate” (unde sunt dispuse formațiile și oficile mari de aprovizionare, asigurare materială și tehnică, evacuare, triere a comunicațiilor dintre front și spațiul neafectat de lupte); și zona de interior (pe atunci virtual aflată în afara efectului operațiilor terestre).

⁷¹ KTBSU, p. 70—72.

ția” bătăliei, pe care o raportează la 27 august eșalonului superior, după cum urmează: „Grupul de armate transmite direcției operații printr-o telegramă emisă la ora 1,30 că pentru ziua de azi are intenția să <...> întrunească trupele germane din zona operațională de spate în grupuri de împotrivire și să organizeze apărarea pe trecătorile Carpaților”⁷².

Directiva dată de OKH la 26 august și hotărîrea luată pe baza ei de grupul de armate „Ucraina de sud” comporta față de ce ordonase Berlinul înainte următoarele trăsături noi:

a) Se abandona ideea „anulării” politice a cotiturii făcute de România (tentativa de a restabili guvernul fascist) și se adopta o abordare exclusiv militară cu caracter teritorial, simptom al unei recunoașteri tacite a naziștilor că politicește cauza lor din România era definitiv compromisă.

b) În noua soluție militară preconizată de comandamentul suprem german se profila însă speranța de a „șterge” integral prezența română tocmai din aria insurecției, căci OKH „consimțea” să abandoneze doar Moldova (de unde, cu excepția bordurii vestice, trupele Wehrmachtului fuseseră respinse sau unde fuseseră încercuite de forțele sovietice). În schimb conducerea germană intenționa să restabilească controlul său asupra Dobrogei, Munteniei, Olteniei, sudului Transilvaniei⁷³.

c) Totodată, însă, ordinul de a „curăța” pentru germani ca spate al frontului lor partea sudică și centrală a României era o primă consecință oficială, spre deosebire de dispozițiile anterioare, că aria de desfășurare a insurecției române era mult mai largă decât sesizase Berlinul în primele ore sau în primele două zile, că practic insurecția avea loc pe întregul teritoriu românesc unde la 23 august se putea exercita autoritatea statală română.

d) Deși în aparență forțelor germane din aria insurecțională li se dădea o misiune ofensivă, atrage atenția denumirea acordată unităților de luptă germane ce trebuiau constituite în acest spațiu — „grupuri de împotrivire” (Widerstandsgruppen). Trebuie deci remarcată nu numai contradicția lăuntrică a directivei comandamentului suprem, ci și faptul că această inconsecvență vădea intuiția Berlinului și a grupului de armate că în fața acțiunii populare românești Wehrmachtul mai putea recurge doar la *defensivă*, că insurecția română își confirmase și intensificase pe plan militar caracterul ei *ofensiv general*.

Dar iată că și această directivă a fost înlocuită, după 3 zile, de una nouă — în acest sens la partida zilei de 29 august se arată: „La miezul nopții se primește prin telegramă (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 122/44 secret personal pentru șeful de stat major al comandamentului) un ordin al direcției operații privind modul în care va fi condusă bătălia în continuare. Misiunea grupului de armate este de a obține prin înaintare <subl. mea — E.B. > și a menține un front defensiv continuu

⁷² KTBSU, p. 77.

⁷³ Directiva, după cum s-a văzut, avea și o cotă de imprecizie prin faptul că specifica geografic ca acțiunea germană de „curățire” să se circumscrie aproximativ în patrulateral Mare — gurile Dunării — Focșani — Brașov — Ploiești — București — Giurgiu — Marea Neagră. Sunt însă motive să se presupună că aceasta era doar zona prioritată de înăbușire a insurecției, inamicul scontind că aici se afla grosul forțelor insurecționale române și dacă pune stăpînire pe acest spațiu, Oltenia și Banatul „cad” de la sine. Această concepție strategică mai putea fi în legătură și cu alte planuri militare hitleriste care „adjuudeau” zonele sud-vestice ale țării noastre unor grupări germane din alte spații, ceea ce se va analiza în partea a VI-a a studiului.

trecind de la frontiera româno-bulgară pe creasta Carpaților pînă la juncțiunea cu aripa dreaptă a corpului 17 de armată⁷⁴ <...>⁷⁵.

Ce semnificație avea această nouă directivă strategică — ultima lansată de comandamentul suprem german pe timpul insurecției — față de cea precedentă?

a) Conducerea hitleristă se resemna să abandoneze o parte din spațiul românesc de unde prezența Wehrmachtului fusese sau era în curs de a fi eliminată prin acțiunea forțelor armate române — anume comandamentul suprem german intenționa să părăsească tot spațiul extracarpatic român (Dobrogea, Muntenia, Oltenia), dar să păstreze interiorul arcului carpatic (sudul Transilvaniei, plus Banatul). Comparația între frontul preconizat de această nouă directivă și cel prescris de cea din 26 august este redată grafic în schițele anexe nr. 4 și 5.

b) Această nouă decizie strategică lăua acum în considerare factorul român, șefii Wehrmachtului sesizând că nu-l mai pot anihila total pe plan militar. Totuși, modificarea de apreciere era parțială ca realism. Desigur, intenția germană de a stabili un front pe întregul arc carpatic ar fi favorizat extrem planurile militare naziste, permitînd Reichului o prelungire considerabilă a războiului, de o durată incalculabilă, fapt remarcat atât de istoricii noștri cât și de analiști străini, printre care competențe de prim ordin⁷⁶.

Prinț-una din acele coincidențe care izbesc pe cercetător, în aceeași zi în care era lansată noua directivă germană comandamentul suprem sovietic emitea și el o nouă directivă valabilă și pentru trupele frontului 2 ucrainean, al cărui gros se deplasa acum prin cîmpia sudică a României, într-o arie unde forțele Wehrmachtului fuseseră zdrobite cu cîteva zile înainte de către insurecția română. Dispoziția superioară sovietică avea în esență și ea în vedere ca, deocamdată, în această parte a țării noastre frontul să se alinieze pe Carpații Meridionali, întrucît prevedea că punct terminus al progresiunii armatelor proprii Turnu Severin, care trebuia atins la cîteva zile după 7—8 septembrie⁷⁷.

Așa cum se cunoaște și se va analiza mai departe, intervenția factorului român a modificat considerabil și în această zonă peisajul militar al confruntării ce opunea în sud-estul Europei Wehrmachtul nazist adversarilor săi, în primul rînd forțelor armate ale URSS.

c) Avalanșa de directive strategice germane (4 în curs de 6 zile) — documentele de acest gen erau pe atunci emise pentru săptămîni sau luni — era în fond o expresie a degringoladei germane pe care ridicarea armată a poporului român a produs-o în spațiul sud-est-european.

⁷⁴ Corpul 17 de armată se afla dispus în vestul Moldovei (inclusiv Bucovina) pe munții Stinisoara și apoi pe fața răsăriteană a obcinelor. Sectorul său avea traseul din fața masivului Ceahlău spre nord. În cursul ofensivei sovietice începute la 20 august această grupare germană își menținuse coeziunea și operase doar replieri succesive de mică importanță (cf. KTBSU p. 54, 65, 82, 87, 94).

⁷⁵ KTBSU, p. 99.

⁷⁶ Cf. B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, Cassel, London, 1970, p. 573, Général Cochet — lieutenant-colonel Paquier, *La Roumanie aux côtés des Nations Unies*, în *Cahiers France-Roumanie*, n° 5, septembrie — octombrie 1946, p. 42—43; Hans Kissel, *op. cit.*, p. 159—160; Generaloberst a.D. Hans Friessner, *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*, Holsten Verlag, Hamburg, 1956, p. 107 și urm.

⁷⁷ Генерал-майор М. М. Минасян, *Освобождение народов Юго-Восточной Европы*, Военное Издательство Министерства Обороны СССР, Москва, 1967, p. 165.

d) După cum reiese din directiva OKH de la 29 august 1944, noul front dorit de naziști pe creasta Carpaților românești în întreaga lor întindere urma să rezulte nu numai din retragerea și regruparea unităților fasciste disociate aflate încă la sud de munți, ci și, pe alocuri din impingerea înainte a pozițiilor germane, din *cucerirea* unor zone neaflate în stăpînirea Wehrmachtului. Era vorba tocmai de spațiul din interiorul arcului carpatic stăpinit de la începutul insurecției de forțele române, deci de cucerirea sudului Transilvaniei, al Crișanei și a Banatului.

Lăsând pentru o analiză ulterioară semnificațiile de ordin militar ale acestui plan strategic, semnalăm că el avea totodată și o gravă implicație politico-teritorială. Într-adevăr, iată ce notații se mai găsesc în jurnalul de război al grupului de armate Ucraina de sud: „*27 VIII 1944 <...>* La ora 15,10 se primește un mesaj radio al obergruppenführerului SS ⁷⁸ Phleps (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3280/44 secret de comandament) în care acesta își anunță sosirea pentru azi și informează că a fost numit *general împăternicit* pentru *Transilvania* <subl. mea – E.B.> și roagă ca divizia 4 munte să fie ținută gata de a acționa în direcția trecătorii Predeal. La ora 15,50 ofițerul 1 din statul major <al grupului de armate Ucraina de sud> cere telefonic relații în această privință la ofițerul 1 din direcția operațiilor <a comandamentului suprem al armatei de uscat> întrebînd ce mai e și cu asta. Dar direcția operațiilor nu știe nimic despre chestiune. La orientarea de după-amiază de la ora 19,45 ofițerul 1 din direcția operațiilor transmite însă telefonic ofițerului 1 din statul major că numirea obergruppenführerului SS <Phleps> a fost făcută de führer <Hitler> la propunerea reichsführerului SS <Himmler>. Este însă de la sine înțeles că el <Phleps> va fi subordonat grupului de armate. Dar azin-a mai ieșit nimic în plus din sosirea obergruppenführerului SS Phleps <...> *28 VIII 1944 <...>* Obergruppenführerul SS Phleps, care se anunțase de ieri, ajunge azi la grupul de armate și se prezintă comandantului superior <al grupului de armate – generalul Friessner>. El a condus pînă acum un corp de armată SS în Iugoslavia și este un bun cunoșător al condițiilor din Transilvania ⁷⁹. După cum rezultă și dintr-o telegramă trimisă mai tîrziu de la direcția operațiilor (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3296/44 secret de comandament), el a fost numit de führer <Hitler> șef <führer> superior SS și de poliție al Transilvaniei (Höherer SS und Polizeiführer Siebenbürgen) și urmează să fie întrebuințat de grupul de armate ținindu-se seama de experiența lui. Comandantul superior <al grupului de armate Ucraina de sud> îi declară că vrea să-i încre-

⁷⁸ Din motive politice și psihologice în trupele SS ale Wehrmachtului hitlerist denumirile gradelor militare erau altele decât cele din trupele „tradiționale”, deși însemnele de la epoleti erau aceleași. Obergruppenführer era echivalentul gradului de general de corp de armată (cu trei stele).

⁷⁹ Numitul, originar din Transilvania, ofițer al armatei austro-ungare, care, după cum se știe, luase parte la agresiunea contra României în 1916–1918, fusese totuși primit după 1919 în cadrele armatei României întregite. Ajuns general de divizie, a trebuit în 1940 să plece din rîndurile oștirii române, deși era o perioadă când începeau să precumpănească în guvernarea țării noastre cercurile cele mai reacționare de orientare progermană. În 1943 i s-a retras cetățenia română, ca unul ce devenise cetățean al Germaniei hitleriste. Attitudinea sa contrastase cu cea a altor ofițeri de origine germană ai armatei române, care, inclusiv în războiul antihitlerist, s-au dovedit leali patriei, au condus cu bravură unele unități și mari unități în lupta contra Wehrmachtului nazist.

dințeze executarea acțiunii de recucerire a spațiului Brașov și a trecătorii Predeal <...> Pe la miezul nopții se primește o telegramă de la direcția operații (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3310/44 secret de comandament) prin care se face cunoscut că divizia 8-a de cavalerie SS este transferată din spațiul Budapesta în subordinea grupului de armate ca să fie angajată în acțiune sub conducerea obergruppenführerului SS Phleps <...>⁸⁰. O zi mai tîrziu, în cadrul amintitei directive emise la 29 august de comandamentul suprem german, se mai arăta: „Şeful superior SS și de poliție al Transilvaniei trebuie să capete misiunea de a chema la arme pe etnicii germani din Transilvania și cu ajutorul lor și al diviziei 8-a de cavalerie SS, care e în curs de afliere, să zdrobească rezistența românească din Transilvania <...> 30 VIII 1944 <...> Într-o con vorbire telefonică de la ora 18,05 obergruppenführerul SS Phleps informează pe ofițerul 1 din statul major că divizia 8-a de cavalerie SS este în curs de afliere pe roate și că ea urmează să fie adusă cu viteza categoria 12-a în spațiul Tîrgu Mureș. El mai indică printr-o telegramă (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 1022/44 — o —) că este necesar ca Brașovul să fie urgent ocupat”⁸¹. Cu 2 zile înainte, la partida zilei de 28 august, mai există o însemnare care vădește și o altă arie geografică a preocupărilor acestui intenționat guvernator nazist al Transilvaniei românești: „Ora 15,15 — Telegramă a obergruppenführerului SS Phleps către generalul <german> împoternicit pentru Ungaria referitoare la necesitatea de a se proceda rapid la cucerirea Aradului ca spațiu de debușare pentru ocuparea Banatului”⁸².

Aceste măsuri luate de conducerea nazistă implică următoarele considerații:

a) Dacă în noile directive ale Berlinului de după 26 august nu se mai clarifica ce statut politic urmau să capete ținuturile românești extracarpaticе în cazul reușitei planului german de reocupare, pentru interiorul arcului carpatice se pare că numirea unui guvernator nazist al *întregii* Transilvanii (indicată mereu în documentele citate prin denumirea germană — Siebenbürgen) vădea reluarea unor vechi planuri naziste de a „întregii” sui-generis această parte a României, pe atunci mutilată de dictatul de la Viena — anume de a o face direct provincie germană. Dacă această viziune anexionistă putea fi luată în considerație cînd cel de-al treilea Reich era în culmea forței sale brutale, acum, în perioada declinului său accelerat, tentativa Berlinului releva crescîndă lipsă de realism care caracteriza conducerea supremă germană fascistă tot mai dizlocată de avalanșa înfrîngerilor. În cazul în spetă această lovitură derutantă venea în primul rînd din partea poporului român, ca aport dat de el la lupta generală internațională antihitleristă.

b) Numirea unui guvernator SS al Transilvaniei avînd împoterniciri în zona de acțiune a grupului de armate „Ucraina de sud” a produs în comandamentul său o anumită nedumerire, neînțelegîndu-se relația dintre atribuțiile politice și polițienești ale obergruppenführerului SS Phleps și cele militare, mai ales că, așa cum s-a văzut, unele comunicări făcute de acesta către statul major al grupului de armate aveau aproape nuanță unor indi-

⁸⁰ KTBSU, p. 75, 84, 86, 91.

⁸¹ Ibid., p. 99, 100, 105.

⁸² Ibid., p. 92.

cații, deși se stabilise, în sfîrșit, că respectivul este subordonat grupului de armate „Ucraina de sud”. Aceste nedumeriri au îmbrăcat chiar caracterul unor animozități — o vădesc notațiile cu vizibil substrat ironic din jurnalul de război, lucru neobișnuit, știută fiind reținerea și pedanteria documentelor militare germane de acest gen. Iată deci încă un aspect al fricațiunilor produse de insurecția română la un anumit nivel ierarhic politico-militar nazist.

c) Semnalez foarte sumar că în sfera eșecului general pricinuit de insurecția română ocupanților fasciști misiunea lui Phleps avea să se încheie și ea cu cel mai deplin faliment — și politic și militar. Depășind intervalul cronologic al insurecției, remarcă în acest sens că pe la 19—20 septembrie 1944, după ce-și depusese atribuțiile militare, șeful SS în cauză avea să piară în Transilvania, acolo unde conducerea hitleristă îl mandatase cu nefasta sa însărcinare⁸³.

3 Suite reacțiilor politice, pe alocuridezorientate, adoptate de conducerea Germaniei fasciste față de insurecția română a cuprins și atitudinea luată de comandamentele germane față de armata română. și în această privință însemnările jurnalului de război al grupului de armate „Ucraina de sud” reflectă o evoluție interesantă pentru istoriografia noastră.

Astfel, încă în noaptea de 23 august, la 23,05, cînd grupul de armate german dăduse în pripă citorva eșaloane subordonate primele ordine ca să se facă față cotiturii săvîrsite de România, a indicat că „deocamdată nu trebuie să se întreprindă *nici un fel de măsuri active* <subl. mea — E.B.>”⁸⁴. Peste trei sferturi de oră, la 23,50, șeful de stat major al grupului de armate, vorbind prin telefon cu generalul Wöhler, comandantul subgrupului de armate german din podișul central al Moldovei și de pe contraforturile Carpațiilor Orientali, ii declara că generalul Friessner „nu crede că mareșalul <Antonescu> a demisionat de bună voie și el <Friessner> nu poate accepta gîndul că întregul corp ofițeresc român rupe legăturile de fidelitate cu Germania. și el <Wöhler> trebuie să constate dacă generalii români comandanți de mari unități și soldații lor vor lupta mai departe în rîndurile noastre”⁸⁵. La partida zilei de 24 august se notează: „Procedeele ce vor fi folosite împotriva regelui român și a noului guvern român nu trebuie să aibă nimic de-a face cu *atitudinea adoptată față de forțele armate ale României*. Trebuie ca față de acestea să fie suspendate orice măsuri comportînd violență, atît timp cît ele își mențin loialitatea. Această indicație este ordonată categoric de comandantul superior <al grupului de armate> într-o telegramă transmisă la ora 1,00 către armata 6-a și armata 8-a, către generalul german de pe lingă Înalțul comandament al forțelor armate române, către A.S.M.⁸⁶, către flota 4-a aeriană și alte instanțe militare germane (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3240/44 secret de comandament).

<...> La ora 6,30, printr-o telegramă transmisă către armatele 6-a și 8-a și celelalte instanțe de comandament <...> (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3242/44 secret de comandament), grupul de

⁸³ Cf. ibid., p. 116, 224.

⁸⁴ Ibid., p. 50. ZT.

⁸⁵ Ibid. ZT.

⁸⁶ Cf. nota 65.

armate le avertizează că trebuie să se sconteze că *parțial* <subl. mea — E.B. > români adoptă o atitudine inamică și că în acest caz va trebui să se procedeze de o manieră cît mai forte <...> Într-o telegramă transmisă la 13,40 către armatele 6-a și 8-a și celealte instanțe de comandament (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 3251/44 secret de comandament) <...> se prescrie că armamentul, vehiculele și materialul marilor unități române care se comportă loial trebuie numai preluat, pe cît posibil fără a se utiliza violența armată; în schimb unitățile de trupe române care săvîrșesc acțiuni ostile sau se dedau la acte de sabotaj urmează să fie dezarmate sau exterminate, recurgîndu-se fără menajamente la forță. În ordin se mai subliniază încă o dată că Wehrmachtul german nu luptă contra poporului român și a camarazilor de arme români, ci numai împotriva clicii de trădători care s-au înscăunat la guvern după arestarea mareșalului Antonescu⁸⁷. În con vorbirea (citată *parțial* mai sus), avută la 23 august ora 23,50 între generalul Grolman, șeful de stat major al grupului de armate, și generalul Wöhler, comandantul armatei 8-a, ultimul „obiectează că nu-și face mari speranțe în această privință <cf. mai sus: că se va reuși ca armata română să lupte în cooperare cu Wehrmachtul>. Poate că unii ofițeri vor colabora. Dar este exclus ca trupa să colaboreze. Așa că nu mai rămîne nimic altceva decit ca puținele trupe germane rămase să fie retrase pe Carpați și să se obtureze defileele carpatice”⁸⁸. În alt loc, la consemnările din 24 august, se arată că la orientarea de seară (ora 19,30) ofițerul 4 din statul major al armatei 8-a raportează că, „după cîte se pare”, la nord de Piatra Neamț „corful 7 de armată român vrea să se replieze și el în direcția vest. Armata 8-a trebuie să clarifice dacă corpul acceptă să ajungă în Ungaria <adică în teritoriul român ocupat de horthiști>”⁸⁹.

Ordonînd oarecum sistematic această succesiune — uneori contradictorie și încîlcită — a aprecierilor făcute de forurile militare germane din România în privința atitudinii armatei române, se poate schița următoarea evoluție :

a) Un prim moment, privind situația cu ochii ideologiei — fasciste —, ele au tras concluzia că armata română în totalitate nu va da curs răsturnării inițiate la București și va acționa alături de Wehrmachtul hitlerist. De aici caracterul unora din primele reacții militare adoptate de partea germană. Unii autori vestgermani consideră că această gravă eroare de percepere a realităților de la noi a cîntărit substanțial în inițiativa strategică și tactică cîștigată repede de partea română⁹⁰.

b) Apoi comandamentele naziste au fost treptat cuprinse de îndoieri, dar n-au abandonat total viziunea lor neconformă situației de la noi. Anume, ele au început să socotească că doar părți din armata română li se vor alătura, iar altele vor fițoarce armele contra Germaniei fasciste. Șefii militari germani întrevedeau deci, aşa cum se întîmplase și avea să se întîmple în alte țări, o fracționare, o scindare a armatei noastre. Această ruptură era considerată posibilă fie „pe orizontală” (unele mari unități

⁸⁷ KTBSU, p. 58, 59, 60—61.

⁸⁸ Ibid., p. 50. ZT.

⁸⁹ Ibid., p. 64.

⁹⁰ Cf., de exemplu, Hans Kissel, *op. cit.*, p. 116.

se vor alătura fasciștilor, altele nu), fie „pe verticală” (corpul ofițeresc va fi contra insurecției, în timp ce masele de soldați vor dovedi lealitate față de statul român), fie pe plan geografic (marile unități române din vestul Moldovei care fuseseră proiectate de ofensiva sovietică spre munți vor prefera să treacă Carpații împreună cu trupele Wehrmachtului).

De remarcat totuși că o apreciere ceva mai lucidă s-a dat din primul moment la un eșalon mai apropiat de unitățile de bază (armata 8-a), unde contactul mai îndelungat cu trupele române permisese să se perceapă mai lîmpede starea de spirit antihitleristă a militarilor români. Totodată, intuitiv măcar, zădărnicia tentativei de a păstra măcar parțial armata română în războiul dus de hitleriști își făcea loc printre erori de apreciere și atunci cînd se preconiza ca și acele părți ale armatei române care s-ar declara de partea germanilor să fie scoase din luptă, sub forma „preluării” neviolente a armamentului și materialului militar.

Intr-adevăr, pe toate planurile aceste supozitii și nădejdi ale șefilor militari germani au suferit un fiasco complet. După cum se știe armata română în *întregimea ei*, pretutindeni unde era, atât soldații cît și ofițerii, a dat curs chemării coaliției forțelor politice, dinamizate de Partidul Comunist Român, care pregătiseră și au condus înfăptuirea insurecției; știrea noastră a executat ordinele noii conduceri statale, a întors în totalitate armele contra Germaniei fasciste. Această constatare și-a găsit reflectarea în jurnalul de război al grupului de armate inamic de pe teritoriul patriei noastre oarecum paralel cu considerențele eronate. Astfel găsim următoarele însemnări încă din noaptea de 23 spre 24 august :

„Nici un general român nu este dispus să continue lupta de partea Germaniei <subl. mea — E.B.>, nici măcar comandantul diviziei blindate România Mare, generalul Corne, în care se pușseseră nădejdi în acest sens”⁹¹. Apoi se relatează că același răspuns negativ l-au dat lui Friessner și generalii P. Dumitrescu și I. Șteflea, comandanții celor două armate române (3-a și 4-a) care pînă atunci fuseseră încadrate în grupul de armate „Ucraina de sud,”⁹². După aceasta textul jurnalului de război continuă astfel :

„Este analizată chestiunea dezarmării trupelor române <subl. mea — E.B.>. Șeful de stat major <al grupului de armate> vorbește despre aceasta cu șeful direcției operații prin telegraful special la ora 1,15 ; primul afirmă că în momentul de față lucrul nu e posibil, deoarece nu se dispune de forțele necesare <...> intr-o convorbire efectuată prin telegraful special la ora 2,50 șeful statului major ordonă generalului însărcinat cu misiuni speciale⁹³ aflat la Galați să creeze o linie de baraj între Galați și Focșani și să determine acolo pe români să-și cedeze armamentul. La ora 8,45 generalul însărcinat cu misiuni speciale transmite telefonic din Galați șefului de stat major că trupele române nu-și vor preda de bunăvoie armele și că el nu este în măsură să procedeze la o dezarmare efectuată pe cale violentă din cauza insuficienței forțelor la dispoziție ; într-o comunicare

⁹¹ KTSBU, p. 59.

⁹² Cf. ibid., p. 59–60.

⁹³ Această funcție era ocupată de generalul-major von Roden (cf. Hans Kissel *op. cit.* p. 193). În această calitate el conducea unități speciale de represiune și poliția militară ale grupului de armate (cf. Burkhardt Müller-Hillebrand, *Das Heer 1933–1945*, Band III, E. S. Mittler & Sohn, Frankfurt am Main, 1969, p. 38–39).

telefonică de la ora 13,20 primită de la detașamentul german de legătură nr. 3⁹⁴ (vezi anexa) se arată că Marele stat major român a ordonat *ca să se zădărnicească cu forța armelor orice încercare de dezarmare venită din partea germanilor* <subl. mea — E.B.>. Într-o telegramă trimisă la ora 13,40 către armatele 6-a și 8-a și celelalte instanțe de comandament se ia în considerație faptul că nu dispunem de forțe suficiente ca să procedăm la dezarmarea marilor unități române <...>⁹⁵. În zorii zilei de 24 august șeful statului major al grupului de armate „Ucraina de sud”, generalul Grolman, semnalase la OKW că din cîte a aflat „trupele române au dispoziția de a se retrage peste linia Focșani — Brăila păstrîndu-și armamentul”⁹⁶. Cîteva ore mai tîrziu la grupul de armate se ia la cunoștință că „Armatele 3-a și 4-a române se retrag pe linia Focșani—Brăila și în Dobrogea în zona de la sud de gurile Dunării. *Retragerea se face păstrînd armamentul.* Orice încercare de dezarmare urmează să fie contracarată <subl. mea — E.B.>”⁹⁷. În directiva OKH din 26 august, citată anterior, acolo unde se arăta că se intenționa să se constituie un nou front german pe gurile Dunării și mai departe pe Siretul inferior se adaugă că aceasta se făcea și „<...> pentru a zădărnici ca trupele române să treacă în orice chip de acest front defensiv”⁹⁸. Ordinul grupului de armate întocmit pe baza acestei directive a comandamentului suprem conținea și el o precizare, lăsată de mine deliberat la o parte atunci cînd am citat extrasul în cauză, și anume că misiunea trupelor grupului de armate „Ucraina de sud” era și aceea „de a interzice trupelor române prin forța armelor să depășească linia Brăila—Focșani”⁹⁹. În sfîrșit, într-o însemnare de la partida zilei de 25 august se menționa: „În cursul noptii armata 6-a transmite telegrafic (vezi anexa) că din cauza lipsei de forțe nu este în situația de a confisa materialele *formăriunilor de servicii române* <subl. mea—E.B.>”¹⁰⁰.

Acest grup de extrase ridică încă două precizări :

Întîi, că intenția de adezarma armata română era modul german de a reacționa la refuzul ei total de a mai da curs injoncțiunilor Wehrmachtului, la totala întoarcere de arme operată de forțele armate române.

În al doilea rînd, ceea ce documentul german numește repetat „insuficiență de forțe” este ceva foarte relativ. Desigur, un factor de importanță uriașă a fost faptul că o mare parte a trupelor germane din nord-estul României erau angajate și sfirtecate de ampla ofensivă sovietică. Dar în alte cazuri Wehrmachtul (incluzînd și trupele SS) a izbutit cu absolut sau relativ tot atîtea sau mai puține disponibilități de efective și material să anihileze instantaneu, dizolve sau alinieze întregi armate ale unor state care au încercat să se desprindă din funesta alianță de subordonare contractată cu cel de-al treilea Reich. Prin urmare, în fond „insuficiență” trupelor și mijloacelor repetat reclamată de jurnalul de război al grupului de armate „Ucraina de sud” reflectă în fond un raport de forțe, faptul că armata română și-a adjudecat pe parcurs superioritatea — și nu pretu-

⁹⁴ Delegația germană folosită pînă atunci pentru supravegherea armatei 3-a române.

⁹⁵ KTBSU, p. 60.

⁹⁶ Ibid., p. 56.

⁹⁷ Ibid., p. 61.

⁹⁸ Ibid., p. 71.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid., p. 67.

tindeni numerică — în confruntarea care a opus-o Wehrmachtului nazist, începînd cu 23 august 1944. În acest sens este simptomatică semnalarea că forțele germane n-au putut înfîrpinge nici formații de servicii române (adică ceea ce în războiul „clasic” constituie partea „necombatantă”). În documentele noastre avem consemnate episoade de acest fel, anume o ciocnire în forță petrecută între formații de servicii ale armatei 4-a române care se retrăgea din Moldova, luptă ce a avut loc pe la sud de Tecuci, și alte încîntări de același gen în Bărăgan¹⁰¹.

De remarcat că au refuzat să se alăture germanilor sau să-i urmeze în spațiul ocupat de fasciști în nordul Transilvaniei, suportînd toate consecințele, pînă și marile unități române din Moldova aflate în cele mai dramatice condiții după 23 august 1944, în virtutea faptului că juridicește țara noastră avea o situație paradoxală: deși efectiv intrase în acțiune împotriva puterilor fasciste europene — Germania și Ungaria — România era încă tratată ca inamică și de Națiunile Unite, astfel că *formal* se afla în stare de război cu toate puterile din ambele coaliții (în treacăt fie spus, această situație sui-generis a și creat, în vîltoarea uriașei confruntări sovieto-germane din Moldova, piedici forțelor române de a acționa și acolo pe loc și imediat în forță împotriva trupelor Wehrmachtului).

În al treilea rînd, apare pregnant că nu numai retrospectiv, ci și imediat, partea germană a sesizat sensul sforțărilor făcute de trupele române de la nord de linia cotul Carpaților — gurile Dunării de a ajunge pe cât posibil înarmate și compacte în Muntenia și Dobrogea: aceste sfotări au avut o incontestabilă finalitate antinazistă. Așadar, sint inspirate de mobiluri extraștiințifice interpretările abuzive care atribuie alt sens acestor încercări române. Mai mult, cînd Marele stat major român indica în noaptea de 23 spre 24 august armatelor 3-a și 4-a că „trupele se vor retrage cu tot armamentul de care dispun în acest moment asupra lor, opunîndu-se oricărora încercări de dezarmare”¹⁰², aceasta decurgea în fond dintr-un principiu fundamental al *strategiei politice* a insurecției române, căci numai păstrîndu-se organizate și înarmate forțele armate române puteau participa efectiv la războiul antihitlerist, numai astfel insurecția putea fi realmente un act de autodeterminare românească, numai astfel țara noastră putea fi un factor distinct și real în coaliția statelor și popoarelor care combăteau pe agresorii fasciști.

De altfel, însemnările jurnalului de război german supus analizei relevă suficient un aspect pînă acum neremarcat — faptul că *barajul pe care Wehrmachtul încerca să-l realizeze între cotul Carpaților și gurile Dunării* nu era îndreptat numai împotriva înaintării masivelor trupe sovietice, ci și împotriva forțelor armate române aflate la nord de linia amintită: comandanțele germane preferau, paradoxal, ca marile unități române dintre Carpații Orientali și Marea Neagră să suporte consecințele situației lor specifice decît să le aibă ca inamice în Muntenia și Dobrogea.

Acest comentariu se poate încheia cu precizarea că după 27 august nu mai găsim reluată în jurnalul de război al grupului de armate german

¹⁰¹ Cf. *România în războiul antihitlerist*, p. 135; AMAN, dos. 326/9, f. 170; dos. 325/17, f. 151; dos. 327/9, f. 15.

¹⁰² PEP, p. 211.

din țara noastră ideea „dezarmării” armatei române — doavadă indirectă a totalului eșec al acestei intenții naziste.

Ce-i drept, la partida zilei de 28 august mai găsim o însemnare de acest gen, numai că era un ordin emanat de la comandamentul suprem german la *26 august* și parvenit grupului de armate cu *două zile întârziere* (ceea ce, în treacăt fie spus, releva în plus gravitatea derutei ce intervenise la nivelele superioare militare de conducere ale Germaniei). Iată textul respectiv : „Printr-o telegramă a OKW din 26 VIII (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 9606/44 secret), care totuși este primită abia azi, se aduc completări sub diverse aspecte ordinului führerului din 24 VIII (vezi anexa nr. 6770), în virtutea faptului că guvernul român se consideră în stare de război cu Germania ; se indică îndeosebi ca soldații români să fie obligați să declare fără echivoc dacă vor sau nu să mai lupte de partea Germaniei, respectiv să sprijine lupta comună ca soldați întrebuințați pentru diverse lucrări. În primul caz ei sănt puși la dispoziția reichsführerului SS care va forma detașamente <de muncă>, în ultima alternativă trebuie tratați ca prizonieri de război. La ora 20,15 se aduce pe cale telegrafică (vezi anexa Gr. de arm. Ucraina de sud, Ia nr. 9606/44 secret) la cunoștința ambelor armate și celorlalte comandanamente subordonate că ordinul în cauză <al lui Hitler> este completat ca atare”¹⁰³.

Chiar dacă facem abstracție de întârzierea cu care a ajuns la destinatari, noua directivă a comandamentului suprem german apărea nu numai irealistă, ci chiar burlescă : de ce „declarății” mai era nevoie din partea militarilor români de toate gradele, din partea armatei române în întregimea ei, atunci cind opțiunea română era „declarată” cu prisosință prin cele mai „contondente” mijloace ? — acțiunile militare desfășurate în forță, fără fisuri, de armatele române pe plan strategic, operativ și tactic împotriva ocupanților fasciști germani și unguri.

Merită însă remarcat că pînă și în presupunerea — iluzorie — că fracțiuni din trupele române vor trece de partea germanilor se întrevedeau ca și acestea să fie în fond dezarmate și utilizate doar ca formațiuni de corvoadă, și încă sub ștrașnica supraveghere a SS-ului german.

Față de situația reală din România, alături de constatăriile eronate, în jurnalul de război al grupului de armate „Ucraina de sud” și-au făcut loc treptat și semnalări de sens opus : „Faptul că România a intrat în război împotriva Germaniei a determinat o și mai mare agravare a condițiilor în care sunt conduse operațiile din spațiul român”¹⁰⁴. Mai departe, la data de 25 august : „La ora 21,30, pe cale telefonică, comandantul superior face un tablou al situației pentru șeful Marelui stat major al armatei de uscat <...> Declarația de război a României a creat o situație grea pentru serviciile din spatele frontului și pentru unitățile germane dispuse în zona de spate și nu se întrevede care din ele vor putea fi evacuate din România și recuperate”¹⁰⁵. La data de 26 august, în cadrul ordinului, citat anterior, emis de grupul de armate ca urmare a directivei primite în acea zi de la comandamentul suprem, se prescrie că „<...> toate trupele germane angajate pe teritoriul român trebuie să respingă toate somăurile <subl.

¹⁰³ KTBSU, p. 91—92.

¹⁰⁴ Ibid., p. 65.

¹⁰⁵ Ibid., p. 68, ZT.

mea E.B. > românilor și să-și croiască drum cu forța armelor oricare ar fi consecințele <...>¹⁰⁶. La 27 august, aşa cum s-a văzut, trupelor germane din zonele sudice și centrale ale țării noastre li se ordona să se transforme în „grupuri de împotrivire”¹⁰⁷. În aceeași zi comandamentul unei divizii germane de la Ploiești, atacată în forță de trupele noastre, raportează „că va rezista <subl. mea — E.B. > pînă la ultimul om”¹⁰⁸.

Deci, în locul „dezarmării” armatei române, forurile militare naziste trebuiau tot mai mult să ia măsuri ca să-și scape propriile trupe de a fi dezarmate de români. După cum se știe, această încercare a Wehrmachtului a eşuat, dacă nu total, în orice caz într-o mare măsură: o parte considerabilă a marilor unități, unităților, comandamentelor și oficiilor germane din spațiul insurecției române nu au putut scăpa doar cu fuga, ci au capitulat în fața forțelor noastre, fiind luate în captivitate¹⁰⁹.

În lumina tuturor acestor constatări, apare și mai evidentă eroarea care se comite cînd cotitura inițiată de România la 23 august este denumită „capitulare”, „ieșire din război” sau, cum se face într-un pasaj citat din jurnalul de război analizat, „depunere a armelor”, omitîndu-se că începutul imediată a ostilităților contra armatei sovietice s-a contopit cu intrarea României în războiul antihitlerist. Desigur, ne putem explica o notație din jurnalul de război analizat, respectiv comunicarea făcută la 23 august ora 18,50 (cînd la Slănic nu se aflase de declanșarea insurecției) șefului statului major al armatei a 8-a germane de omologul său superior de la grupul de armate, anume că „<...> practic românii trebuie scoși din calcul sub aspectul continuării luptei”¹¹⁰. Dar nu-și găsește fundațială caracterizarea atitudinii armatei române dată în diverse lucrări istoriografice ca o simplă ieșire din calcule de vreme ce se cunosc reacțiile ei începînd din seara și noaptea de 23 august. Dealtfel, un autor vestgerman — deși defavorabil actului insurecțional — rezuma astfel situația: „Pentru grupul de armate „Ucraina de sud” 23 august 1944 înseamnă nu numai și nu atît pierderea unui aliat, cît mai ales adăugarea unui nou adversar”¹¹¹.

Un ultim considerent din categoria reacțiilor politice germane adoptate față de actul insurecțional român nu comportă citate, extrase anumite, ci o constatare de ansamblu: în întregul jurnal de război specificațiile teritoriale sunt făcute cu obstinație în spiritul recunoașterii dictatului fascist de la Viena, teritoriul nord-vestic al țării noastre este denumit „Ungaria de est”, linia de demarcație arbitrară este mereu indicată drept „frontiera româno-ungară”¹¹². De unde concluzia că lucrările care folosesc formulări sau abordări similare se plasează, indiferent de motive, în această optică nazistă.

★

Celealte capitoale ale studiului — intitulate „Considerații pe marginea unor detalii”; „Insurecția în ansamblul desfășurărilor militare de pe

¹⁰⁶ Ibid., p. 71.

¹⁰⁷ Ibid., p. 77.

¹⁰⁸ Ibid., p. 80—81.

¹⁰⁹ Cf. AMAN, dos. 456/23, f. 54—55; dos. 457/21, f. 256.

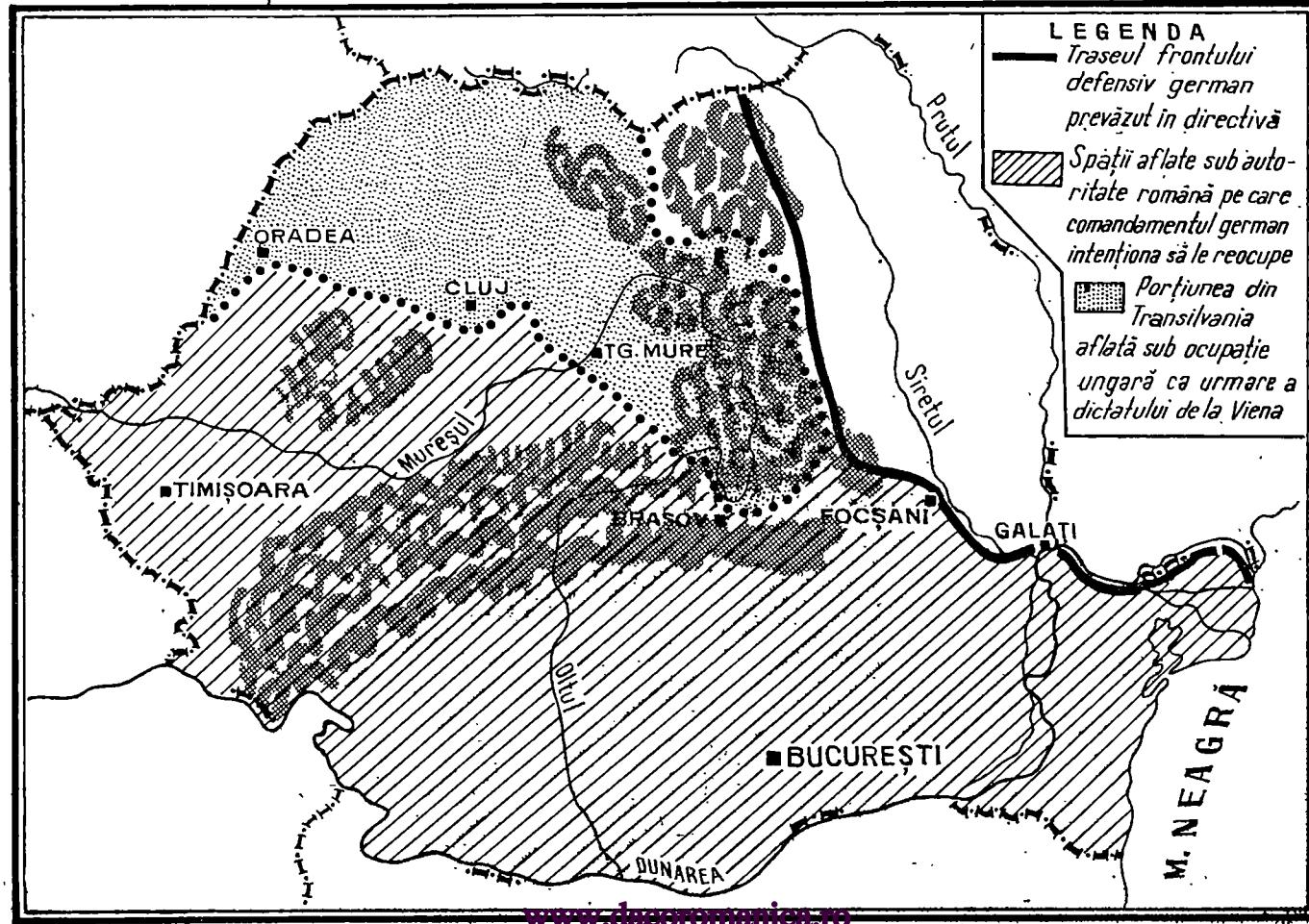
¹¹⁰ KTBSU, p. 47.

¹¹¹ Hans Kissel, *op. cit.*, p. 115.

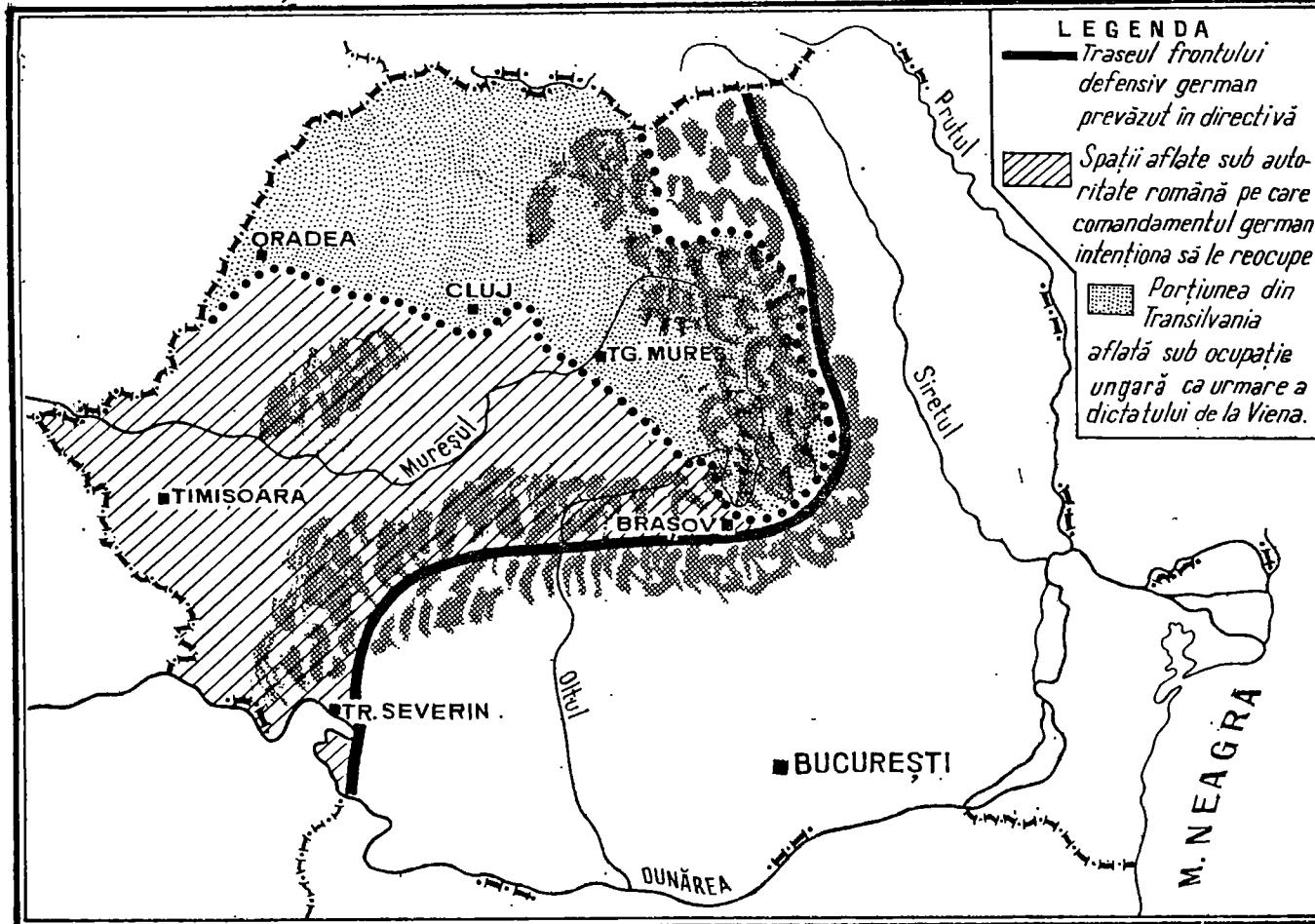
¹¹² Cf. KTBSU, p. 68, 73, 75, 81 etc.

teritoriul României"; „Consecințe ale întoarcerii de arme a României asupra articulărilor de comandament germane"; „Întoarcerea de front a României și situația politico-militară din unele teritorii vecine" — dezbat, pe un spațiu tipografic îndeajuns de întins pentru a se constitui într-o monografie specială, alte probleme componente ale istoriei insurecției române cărora sursa germană le oferă o deschidere sau verifică încheierii interpretative la care știința istoriografică din țara noastră a ajuns pe alte căi. Semnalăm ca mai importante: stabilirea orei declanșării atacului german din zorii zilei de 24 august lansat asupra capitalei din nord și volumul efectivelor inamice participante; faptul că în 27–28 august în spațiul București nu se mai găseau trupe hitleriste; interdependentă dintre bătăliile din zonele București și Ploiești purtate în august 1944 de trupele române împotriva celor ale Wehrmachtului; reliefarea întrepătrunderii și interdependentei dintre insurecția română și celelalte înfruntări militare desfășurate pe teritoriul țării noastre și în jur; demonstrarea faptului că la sfîrșitul lunii august 1944, cînd se găsea încă singură în zonă, armata română a trecut la ofensivă în Transilvania; serioasa afectare pe care au suferit-o structurile de comandament hitlerist din spațiul românesc odată cu declanșarea insurecției; influența desfășurărilor insurecționale asupra situației politice și militare din Ungaria și Bulgaria.

SCHITA PREVEDERILOR PRINCIPALE ALE DIRECTIVEI OKH DIN 26 AUGUST 1944

ŞCHITĂ PREVEDERILOR PRINCIPALE ĂLE DIRECTIVEI OKH DIN 29 AUGUST 1944

DEZBATERE PE TEMA „MATEMATICĂ, CALCULATOR ELECTRONIC, ȘTIINȚE SOCIALE”

În cadrul ședințelor de comunicări ale Institutului de Istorie „N. Iorga” din București, în ziua de 20 martie 1974 a fost susținută comunicarea : *Matematică, calculator electronic, științe sociale* de către matematician Irina Gavrilă, cercetătoare a Institutului.

De la început autoarea comunicării evidențiază necesitatea impletirii cercetărilor în științele sociale cu metode matematice, deși în prezent posibilitățile de analiză matematică a fenomenelor sociale au un caracter limitat. Aceste limite vor putea fi depășite în viitor prin elaborarea unui aparat matematic specific pentru studierea acestor fenomene cu caracter complex. În ultimul timp, în cercetarea vieții sociale se utilizează din ce în ce mai mult aparatul matematic oferit de teoria probabilităților, statistica matematică și calculatorul electronic.

Eșantionarea, analiza corelației și regresiei, stabilirea legii de distribuție a variabilelor, estimarea parametrilor statisticici, clasificarea după criterii matematice sunt cîteva din direcțiile de aplicare ale matematicii în științele sociale, un pas înainte constituindu-l construirea de modele ale sistemelor sociale.

Există mai multe tipuri de modele statistice folosite în științele sociale : modele de distribuție, modele corelaționale, modele statistice ale formării diverselor fenomene sociale și modele statistice de simulare.

Metodele matematice au fost aplicate cu succes în domeniul psihologiei, demografiei și lingvistică ceea ce a constituit un imbold și un exemplu pentru extinderea ariei de aplicabilitate și în domeniul istoriei.

Prin cîteva exemple de cercetări întreprinse de istorici din diferite țări se ilustrează posibilitățile ce se deschid științei istorice prin folosirea diverselor metode matematice și a calculatorului electronic.

Cercetătorul sovietic J. Kakh de la Institutul de Istorie al Academiei de științe din Estonia folosește analiza corelațiilor și a regresiei pentru studierea dezvoltării socio-economice a Estoniei în prima jumătate a sec. XIX punând în evidență aspecte interesante ale pătrunderii sistemului capitalist în agricultura acestei regiuni, cum sunt : corelația între părăsirea gospodăriilor țărănești și înăsprirea exploatației, corelațiile dintre prețuri ca expresie a tendinței de formare a unei piețe unitare. Studierea coeficienților de corelație a pus în lumină și o puternică legătură între extinderea moșilor și clacă precum și existența unei corelații între mărimea obligațiilor feudale și numărul de animale de tracțiune din gospodăriile țărănești. Această din urmă corelație s-a stabilit prin metode matematice, în Estonia neexistând ca în Țările române reglementări prin lege a îndatoririlor țărănilor în funcție de numărul de vite.

Cercetătorii sovietici I. D. Kovalchenko și L. V. Milov studiază în lucrarea *Principii de cercetare în procesul de formare a piețelor agrare rusești* crearea acestor piețe în perioada 1744-1913. Utilizându-se ca indice fundamental pentru analiza corelațională fluctuația prețurilor cerealelor, sunt puși în lumină factorii social-economici care influențează formarea piețelor agrare.

Un exemplu din țara noastră, menționat de C. Moineagu în lucrarea *Modelarea corelațiilor în economie*, îl constituie studierea raportului dintre nupțialitate și producția de gru și porumb în anii 1899-1912 prin aplicarea corelației cu decalaje de timp (asincronă). Economiștii și statisticenii români Leonida Colescu și I. M. Angelescu remarcaseră încă de la începutul sec. XX legătura între producția de gru și porumb și indicele de nupțialitate și ajunseseră la concluzia că nupțialitatea este determinată în exclusivitate de cei doi factori. Această concluzie este infirmată de studiul coeficienților de corelație multiplă care arată o influență de numai 47% a recoltei asupra nupțialității.

Cercetătorul maghiar Gy. Granasztoi în colaborare cu matematicianul Ustinov de la Institutul de istorie din Moscova, analizează cu ajutorul statisticii matematice și a calculato-

rului electronic, un registru de taxe al orașului Brașov, pentru anul 1475 (de reținut folosirea unui izvor românesc). Calculul coeficienților de corelație arată o legătură strânsă între așezarea topografică pe de o parte și categoria de gospodărie completă sau incompletă, nivelul finanțier și branșa ocupației pe de altă parte. De asemenea se constată absența oricărui legături între condiția de proprietar sau chiriaș și branșa ocupației sau categoria de gospodărie completă sau incompletă.

În S.U.A. profesorul Richard Sinkin de la Departamentul de Istorie al Universității din Texas, conduce tema de cercetare, *Congresul constituțional mexican (1856–1857)*. Se utilizează tabelarea datelor biografice ale delegaților, analiza factorială a votării prin apel nominal și clasificarea automată în vederea stabilirii relației între apartenența socială și comportarea electorală. W. Aydelotte abordează probleme asemănătoare în privința parlamentului britanic.

La Institutul de Istorie „N. Iorga” este inclusă în planul de cercetare o temă ce își propune să utilizeze metode matematice în vederea studierii alegerilor parlamentare între cele 2 războaie mondiale.

Un alt domeniu de aplicare a metodelor matematice la cercetarea istorică îl constituie stabilirea filiației manuscriselor și a colacționării automate. Se pune problema găsirii unui algoritm care să stabilească riguros legătura între exemplarele dintr-o familie de manuscrise. Deși metoda prezintă anumite scăderi, algoritmul odată perfectionat va fi util pentru verificarea concluziilor dobândite prin procedee tradiționale de analiză a textelor.

La laboratorul de statistică al Universității din Cambridge, David G. Kendall folosește metode matematice și calculatorul electronic pentru reconstituirea hărților. Procedeul a fost aplicat pentru reconstituirea repartizării pe harta Angliei a 8 sate din regiunea Oxfordshire precum și pentru reconstituirea hărții Franței. Hărțile construite prin utilizarea calculatorului sunt asemănătoare cu cele reale.

Tot la Cambridge matematicienii Mark Skolnik (Italia) și Christopher Cannings (Anglia) au elaborat proiectul intitulat *Principiile și practica construirii pedigreeurilor (genealogiilor) cu calculatorul*. Se studiază interacțiunea între factorii sociali și structura genetică a populației. O mare importanță în cadrul acestui proiect o are problema simulării populațiilor, problemă rezolvată prin construirea unui program capabil să simuleze o mare varietate de populații atât primitive cât și moderne.

Metodele matematice pot fi aplicate și la studierea războaielor. D. Winger și M. Small în lucrarea intitulată *Fluctuațiile războiului* analizează războaiele internaționale din perioada 1816–1965. Sunt luate în considerare 93 de războaie, folosindu-se în prelucrarea datelor metoda corelației rangurilor între cei 3 parametri ce caracterizează în principal războaiele (magnitudinea, severitatea și intensitatea). Cu ajutorul analizei spectrale se testează ipoteza de perioodicitate a războaielor.

La Institutul de Istorie „N. Iorga”, colectivul condus de Vasile Liveanu aplică metodele matematice la cercetarea factorilor determinanți ai variației arenzii țărănești la începutul secolului XX în România, folosindu-se calculul coeficienților de corelație; pentru unii ani se calculează coeficienții de corelație ai rangurilor avându-se în vedere specificul informațiilor (date lacunare, necunoașterea legii de repartiție a variabilelor). Pentru anul 1870 (pentru 23 județe) au fost construite 65 de variabile și pentru anul 1906 (pentru 32 județe) 92 variabile, ca indicatori ai situației economice, sociale, demografice și culturale. O primă etapă a studiului a constituit-o cercetarea sincronă pentru anii 1870 și 1906, calculindu-se coeficienții de corelație între arena medie pe județ și indicatorii stabiliți. S-a pus astfel în evidență factorii care influențau variația arenzii medii pe județ. O nouă etapă a lucrării o constituie studierea variației în timp (1870–1906) a arenzii și a factorilor care o determină. Se calculează și coeficienții de corelație pentru perioada ulterioară, inclusiv pentru anul 1940.

În continuarea comunicării se descrie pe scurt procesul programării.

Comunicarea a urmărit să pună în evidență varietatea problemelor istorice care își pot găsi rezolvarea cu ajutorul metodelor matematice. Aceste metode trebuie să fie ca un instrument de lucru ce să permită prelucrarea datelor și dă posibilitatea de a trage concluzii generale pe baza unor eșantioane. Ele pun în lumină legături nesenzibile la o primă observație, permitând în același timp, verificarea ipotezelor bazate pe metode clasice.

Această nouă orientare a cercetării istorice, implică o colaborare între istorici și matematicieni.

Răspunzind la întrebările puse de participanți, Irina Gavrilă arată că pe lîngă metodele amintite în comunicare, se mai utilizează în cercetarea istorică, clasificarea automată, scrierea automată, teoria jocurilor. Documentele cifrate se pot dezlega cu ajutorul metodelor matematice cu condiția ca cel ce le aplică să fie și specialist în cifru.

Dr. Eliza Campus apreciază pozitiv calitatea expunerii dar exprimă în același timp îndoieala asupra posibilității aplicării pe scară largă a metodelor matematice, deoarece elementele subiective care stau la baza datelor ce sunt introduse în calculator, pot duce la concluzii eronate. Susține că metodele matematice se pot aplica numai la cercetări pe sectoare foarte mici. În orice caz, cercetările și experiențele în această direcție, nu trebuie abandonate, ele putind ajunge la rezultate care să înălțe scepticismul unor istorici.

Traian Ionescu. Metodele matematice în cercetarea istorică, sunt folosite pe o scară tot mai largă în diferite țări. În U.R.S.S. există o școală de matematicieni care colaborează cu cercetătorii din domeniul științelor sociale. În vederea elaborării de studii istorice bazate pe metode matematice, nu trebuie să acuzăm lipsa de documente din arhivele interne. Există suficiente documente, chiar și pentru epoca feudală, care se pretează acestui fel de cercetare. Cazul Brașovului este elocvent. Lucrarea publicată de cercetătorul maghiar și matematicianul sovietic care au folosit registrele acestui oraș, constituie cea mai bună dovdă în acest sens. De altfel, pentru aplicarea metodelor matematice, nu este neapărat necesar să dispunem de serii complete de date. Există metode care se pot folosi și atunci cînd materialul documentar nu este suficient de bogat și prezintă lacune. În prezent persistă încă îndoieala asupra eficacității aplicării metodelor matematice la istorie, dar în viitor tot mai multe probleme de istorie vor putea fi rezolvate cu ajutorul matematicii, ceea ce impune însă o colaborare mai strînsă între istorici și matematicieni.

Ileana Chivu-Seuly (matematician). În afara metodelor enumerate în comunicare mai există și alte metode matematice care se pot aplica în cercetarea istorică, cum sunt teoria deciziei și teoria conflictelor.

În privința obiectivității sau subiectivității criteriilor de selecționare a datelor ce vor fi prelucrate de calculator, problema este aceeași ca și pentru selecționarea datelor în vederea unei cercetări istorice cu metode tradiționale.

Constanța Moței. Calculul coeficienților de corelație dintre factorii care au determinat variația arenzii țărănești la începutul sec. XX, a pus în lumină diverse alte aspecte interesante ale relațiilor din lumea rurală. Astfel, proporția știutorilor de carte la sate, proporție care exerce influență asupra variației arenzii, nu depindea în mare măsură, așa cum se crezuse, de numărul școlilor rurale existente, ci mai mult de starea materială a țărănimii. Știutorii de carte țărani, erau mai numeroși acolo unde proprietatea mijlocie era mai răspîndită și deci țărani erau mai înstăriți. Acolo unde erau mai mulți țărani săraci sau lipsiți complet de pămînt, numărul știutorilor de carte tinea să scadă. Un rol important în răspîndirea științei de carte la sate îl are și gradul de urbanizare al județului.

Exemplul variației numărului știutorilor de carte, demonstrează în ce chip aplicarea unei metode matematice poate confirma sau infirma ipotezele istoricilor.

Dr. László Demény. Este de părere că metodele matematice nu se pot substitui metodelor specifice cercetării istorice, dar sunt domenii în care ele pot fi folosite. În viitor, sfera acestor domenii se va lărgi iar metodele matematice vor contribui la perfecționarea cercetării istorice. Clasificarea incunabulelor constituie un domeniu în care metodele matematice pot fi aplicate cu succes. De asemenea tot prin metode matematice se poate stabili paternitatea unor manuscrise controversate.

Serban Rădulescu-Zoner. Aplicarea metodelor matematice în domeniul cercetării istorice, trebuie să cîștige tot mai mult teren, totuși există obiecții privind obiectivitatea criteriilor de selecționare a datelor ce vor fi prelucrate cu calculatorul. Metodele matematice pot fi aplicate mai ales în domeniul istoriei materiale și economice dar vor putea pătrunde mult mai greu în acele sectoare în care aportul elementului uman este preponderent. Vorbitul vrea să cunoască ce criterii s-au folosit în alegerea datelor privind alegerile parlamentare din România în perioada interbelică dat fiind că în acea perioadă multe rezultate ale scrutinelor erau falsificate de autorități. Se știe că întotdeauna era mai întîi adus nouă guvern la putere, după care urmău alegerile și că întotdeauna acestea aveau drept rezultat asigurarea unei majorități guvernamentale.

Dr. Florin Constantiniu. Retinența multor istorici față de posibilitățile aplicării metodelor matematice, provine și din profilul spiritual al istoricului. În orice caz, introducerea acestor metode trebuie privită ca o posibilitate de reinnoire a cercetării. Printre foloasele pe care această reinnoire o aduce științei istorice, este și obiectivizarea anchetei istoriografice, aprofundarea realităților istorice precum și — contrar aparențelor — o umanizare a istoriei prin posibilitatea cunoașterii structurii mulțimilor care au luat parte la diferite evenimente istorice.

Pe de altă parte istoricul trebuie să fie foarte circumspect în folosirea datelor de care dispune, date care trebuie totdeauna puse în corelație cu celelalte categorii de izvoare. Spre exemplificare, citează cazul instituției românești în prima jumătate a sec. XVIII, care, după numărul redus al vinzărilor, pare să fie pe cale de dispariție, în timp ce din alte izvoare narrative și documentare, reiese persistența româniei pînă la reforma lui Constantin Mavrocordat.

Vorbitorul mai remarcă că în unele cazuri, prin metodele matematice, nu s-a ajuns la alte concluzii decit acelea obținute prin metode istorice clasice.

Dan Lăzărescu. Privită din punctul de vedere al științelor sociale, matematica poate fi considerată știință auxiliară a acestora. Domeniile de aplicare ale metodelor matematice nu sunt numai cel demografic și economic, dar și cel cultural și politic. De pildă, aplicarea calculului matematic la studierea componenței Camerei Comunelor în sec. XVIII, întreprinsă de istoricul englez Lewis Namier, a pus în lumină structura socială a acestui corp legislativ. Aplicarea calculatorului nu trebuia să îndepărteze pe istoric de specificul cercetării în științele sociale, ci să-i furnizeze un instrument în plus pentru apărofundarea acestei cercetări.

Istoria folosește de asemenea modele instituționale cercetate de școala sociologică difuzionistă un exemplu fiind modelul Magnei Charta din 1215, regăsit în Bulla aurea maghiară din 1222.

Vasile Liveanu evidențiază meritele comunicării, care a reușit să prezinte direcții principale de aplicare a metodelor matematice în cercetarea istorică. Aplicarea acestor metode se impune, atât în cazuri în care numărul mare de date face imposibilă folosirea informațiilor existente prin mijloace tradiționale, cît și în cazuri în care numărul prea mic de date nu permite a se stabili prin metode obișnuite măsura în care acele date puțin numeroase au valabilitate.

În privința obiectivității datelor prelucrate la calculator, problema care se pune este aceeași ca și în cercetările istorice bazate pe metode tradiționale. Metodele matematice permit un control suplimentar al veridicității izvoarelor istorice. Pentru studierea aleggerilor parlamentare la care s-a referit Șerban Rădulescu-Zoner, s-au înregistrat numărul contestațiilor prezentate în parlament cu ocazia validării aleggerilor, curba acestor contestații constituind un indiciu al presiunilor electorale.

Ignorarea metodelor matematice impiedică uneori valorificarea completă a izvoarelor și mărește riscul unor concluzii eronate. Dă exemplul unei astfel de concluzii greșite trase de G. D. Creangă, în perioada în care nu se utiliza încă la noi calculul coeficienților de corelație.

Un domeniu în care metodele matematice pot fi utilizate cu succes este acela al istoriei preșurilor, în vederea periodizării evoluției preșurilor și a verificării semnificației — generale sau nu — a preșurilor consemnate în documentele răzlețe de vînzări păstrate astăzi.

S-au studiat prin metode matematice și paternitatea epistolelor zise ale Apostolului Pavel ajungindu-se la concluzia că numai o parte din ele aparțin aceluiași autor.

Dacă în unele cazuri, prin aplicarea unor metode matematice, s-a ajuns la concluziile deja cunoscute prin utilizarea metodelor tradiționale — aceasta înseamnă în cel mai rău caz că trebuie să abandonăm numai acele metode matematice care nu aduc lucruri noi, ci nu *toate* metodele matematice. De altfel, și în cazul folosirii metodelor tradiționale, se ajunge deseori la repetarea unor concluzii cunoscute. Există însă metode matematice — unele destul de simple — care permit descoperirea unor relații și aspecte nesenzabilă prin metodele tradiționale și tocmai spre aplicarea acestor metode s-a orientat colectivul de la Institutul de Istorie „N. Iorga”. Trebuie însă subliniat că interpretarea corectă a rezultatelor obținute prin calcule matematice, prin folosirea mașinii electronice, este posibilă numai în lumina ansamblului informațiilor istorice existente, în lumina teoriei istorice.

Irina Gavriliă. În replica la discuții, susține că matematica și calculatorul electronic poate rezolva cu o mai mare rapiditate și precizie o serie de probleme ale cercetării istorice și ca atare, utilizarea în astfel de cazuri, se impune.

Prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga”, relevă calitățile comunicării, care a prezentat metode matematice ce pot fi aplicate în cercetarea istorică. Opoziția față de utilizarea acestor metode amintește pe un plan mai general împotrívirea care se manifestă uneori față de încercările de depășire a tiparelor tradiționale.

Folosirea statisticii în cercetarea istorică datează mai bine de un veac, dar în prezent se încearcă introducerea și a altor metode matematice. Aceste metode nu vor aduce poate singure, soluții în problemele controversate, dar se așteaptă de la ele o reinnoire a cercetării istorice, un progres al cunoașterii noastre.

Constanța Moșoi

V I A T A S T I I N T I F I C A

30 ANI DE LA FĂURIREA FRONTULUI UNIC MUNCITOARESC

Cu prilejul înmplinirii a 30 de ani de la făurirea Frontului Unic Muncitoresc, în ziua de 16 aprilie 1974 la București a avut loc o adunare festivă organizată de Comitetul municipal București al P.C.R. La adunare au participat numeroși oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile bucureștene, vechi militanți ai partidului și ai mișcării muncitoresc din România, reprezentanți ai unor instituții centrale și organizații obștești, oameni de știință, cultură și artă, militari.

În prezidiul adunării au luat loc : Ștefan Voitec, vicepreședinte al Consiliului de Stat, Ion Traian Ștefănescu, prim-secretar al C.C. al U.T.C., ministru pentru problemele tineretului, Constantin Pirvulescu, Constanța Crăciun, Vasile Bligu, Vasile Ionescu, Stela Moghioroș, Panait Bogătoiu și Nicolae Cioroiu.

Adunarea festivă a fost deschisă de Nicolae Matei, secretar al Comitetului municipal București al P.C.R.

Despre semnificația evenimentului a vorbit Ion Popescu-Puțuri, membru al C.C. al P.C.R., directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.

În zilele de 25—27 aprilie 1974 s-au desfășurat în incinta Muzeului de istorie a partidului comunista, a mișcării revoluționare și democratice din România, lucrările sesiunii științifice cu participare internațională consacrată aniversării a „30 ani de la făurirea Frontului Unic Muncitoresc”. Sesiunea a fost organizată de Academia de Științe Sociale și Politice, Academia „Ștefan Gheorghiu” și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. În prezidiul ședinței inauguraile au participat Ștefan Voitec, vicepreședinte al Consiliului de Stat al R.S.R., Constantin Pirvulescu, Constanța Crăciun, Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voicu, Leonte Răduțu — vechi militanți ai partidului și mișcării muncitoresc din România, Miron Nicolescu, președintele Academiei R.S.R. precum și o serie de reprezentanți ai unor organe de partid și instituții cultură-științifice din capitală. La lucrările seziunii au participat oameni de știință, cercetători științifici, cadre didactice, lucrători din domeniul presei, publicațiilor și propagandanți, invitați străini de la o serie de școli superioare de partid și reviste teoretice de peste hotare etc.

În deschiderea lucrărilor sesiunii, Leonte Răduțu, președintele consiliului de conducere și rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu” a vorbit despre semnificația istorică a evenimentului aniversat, despre rolul hotăritor pe care l-a jucat acțiunea în front unit a întregii clase muncitoare, a partidelor și organizațiilor ei politice în pregătirea și însăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, în desfășurarea victorioasă a revoluției populare în țara noastră.

În continuare, în ședință plenară, Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de studii istorice și social-politice a prezentat comunicarea : *Traditiile unității mișcării muncitoresc și ale partidului politic al clasei muncitoare din România*, oglindite atât prin prezența permanentă în toate programele și statutele mișcării muncitoresc și socialiste, încă de la apariția și afirmarea politică a proletariatului din țara noastră cît și în principalele bătălii politice și de clasă, (au fost evocate în acest sens, îndeosebi, creaarea P.S.D.M.R., transformarea Partidului socialist unit în partid comunista în mai 1921, activitatea B.M.T., eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933, manifestațiile de 1 mai 1939, făurirea F.U.M., insurecția națională antifascistă din august 1944, conferința națională P.C.R. din octombrie 1945, făurirea partidului unic muncitoresc, marxist-leninist al clasei muncitoare). Grigore Comartin, prorector și Nicolae Petreanu, profesor șef de catedră la Academia „Ștefan Gheorghiu” în comunicarea : *Experiența Partidului Comunist Român în realizarea alianței mișcării muncitoresc cu forțele democratice și progresiste în lupta pentru independență națională, progres economic și social au scos în evidență modul creator în care P.C.R. a știut să aplice, să dezvolte și să îmbogățească cu noi elemente specifice (înainte*

de 23 August 1944, dar mai ales în lupta pentru instaurarea și consolidarea regimului democrat popular, pentru triumful socialismului în România) tezele fundamentale ale marxism-leninismului în problema aliaților într-o etapă sau alta a luptei revoluționare pentru progres și socialism.

Ion Ceterchi, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice și Elena Florea cercetătoare științifică principală la Institutul de științe politice și de studiere a problemei naționale au prezentat comunicarea : *Națiunea socialistă și rolul ei în dezvoltarea societății românești contemporane*, relevind trăsăturile noi, calitativ îmbogățite, ale națiunilor socialiste, ponderea excepțională pe care o joacă statul socialist ca patrie a tuturor, și națiunea socialistă — comuniune de interese și aspirații fundamentale a întregului popor fărăitor al socialismului, în rezolvarea dezvoltării multilaterale a societății sociale, a făuririi treptate a bazelor viitoarei societăți comuniste. Prezentind pe larg momentele consolidării și întăririi continue a națiunii socialiste române, stadiile și modalitățile de perfecționare a statului socialist, autori s-au referit în ultima parte a comunicării la activitatea și sarcinile de viitor ale Frontului Unității Socialiste ca cel mai larg și reprezentativ organism politic permanent revoluționar, democratic, cadrul organizatoric de unire a tuturor forțelor politice și sociale ale națiunii noastre socialiste, sub conducerea P.C.R., pentru elaborarea și însăptuirea politiciei interne și externe a României socialiste, a tuturor domeniilor de activitate publică.

Pe marginea acestor comunicări în zilele de 26 și 27 aprilie, în ședință plenară, numeroși invitați români și străini au prezentat o serie de referate și intervenții.

Prof. univ. *Damian Hurezeanu* a făcut o expunere retrospectivă asupra evoluției și dezvoltării conceptului unității de luptă în mișcarea muncitorească și socialistă din România subliniind saltul calitativ marcat de acest concept în urma creării P.C.R.

Nicolae Copoiu, secretar științific la I.S.I.S.P., s-a referit în intervenția sa, între altele, la aspectele pregătirii organizatorice și politice a congresului de constituire a P.S.D.M.R., la împrejurările în care s-a produs în 1910 refacerea organizatorică și politică a partidului socialist.

Boris S. Popov, profesor șef de catedră la Școala superioară de partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., a prezentat referatul „V.I. Lenin și unele probleme privind unitatea mișcării muncitorești mondiale”, referindu-se în special la împrejurările istorice ale constituirii Cominternului și a semnificației celei de 21-a condiții de primire în Comintern adoptate de cel de al doilea congres al acestuia în 1920.

Florea Dragne, șef de secție la I.S.I.S.P. s-a ocupat în intervenția sa de lupta dusă între 1921—1944 pentru refacerea unității mișcării muncitorești, referindu-se în special la acțiunile de front unic muncitorești duse în cadrul organizațiilor sindicale în cursul unor greve, a luptei împotriva pericolului fascist etc.

Dr. *Stefan Radulov*, conf. univ. la Academia de științe sociale și conducere socială de pe lîngă C.C. al P.C. Bulgar a prezentat referatul „Experiența Partidului Comunist Bulgar în crearea Frontului unic” exprimându-se la cîteva momente principale : Frontul unic al muncii (1923), Blocul Muncii (1925), Frontul popular antifascist și antimilitar (1935), Frontul patriei (1941).

Gh. *Unc*, șef de secție la I.S.I.S.P. a făcut o expunere cu tema „Frontul comun al clasei muncitoare din România în acțiunile de solidaritate cu proletariatul internațional”, subliniind ideea că de la primele începături de activitate politică și pînă în zilele noastre, internaționalismul proletar a constituit o trăsătură permanentă și caracteristică a mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră.

Max Schäffer, redactor șef la Editura „Marxistische Blätter” din R.F.G. a făcut o trecere în revistă a tradițiilor de luptă unitară a clasei muncitoare germane în anii avîntului revoluționar și ai republiei la Weimar, în lupta împotriva hitlerismului, apreciind dificultățile sporite ale realizării acestei unități, în condițiile actuale ale participării P.S.D.G. la activitatea guvernamentală din R.F.G.

Julio Torres Rubio, membru al C.C. al P.C. Spaniol după ce a evocat acțiunile de front unic muncitorești din perioada frontului popular și a luptei împotriva intervenției franchiste, a subliniat actualitatea realizării unității de luptă a clasei muncitoare, relevind rolul sporit pe care-l joacă în lupta contra franchismului „comisiile muncitorești” în rîndul căror P.C. Spaniol desfășoară o susținută activitate de influențare ideologică și politică.

Prof. univ. *Teodor Bugnariu* a prezentat o serie de considerații personale privind unele aspecte ale raportului dintre național și internațional.

Dr. *Vaclav Brabec*, cercetător științific principal la Institutul de marxism-leninism al C.C. al P.C. din Cehoslovacia, a comunicat despre „Experiența istorică în aplicarea politiciei frontului național în revoluția național-democratică din Cehoslovacia”, referindu-se la confruntarea dintre linia burgheză și cea proletară între martie 1939—februarie 1948.

Dr. Emil Bors, conf. la Institutul de științe politice de pe lîngă P.M.S. Ungar a prezentat o comunicare despre „Ecurile privind pregătirea și înfăptuirea partidului unic marxist-leninist al clasei muncitoare din România în presa și opinia publică din Ungaria (octombrie 1947—martie 1948)“.

Aron Petric, prof. univ. și decan al Facultății de Istorie din București s-a referit în intervenția sa la succesul luptei pentru unitate în preajma și în timpul conferinței naționale a P.C.R. din octombrie 1945.

Luca Stepanovici Graponenko, prof. șef de catedră la Academia de științe sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. s-a ocupat în intervenția sa de lupta dusă de P.C.U.S. pentru traducerea în viață a principiilor leniniste ale unității proletare, dedicând o parte a comunicării comparării schimbărilor calitative produse în structura și formarea clasei muncitoare contemporane din U.R.S.S., în raport cu perioada revoluționară.

Vasile Liveanu, șef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga” a făcut o serie de considerații privind „Activitatea P.C.R. pentru coalițarea clasei muncitoare cu celelalte forțe progresiste în perioada 23 August 1944 — 6 martie 1945“.

Josef Bobok, conf. la Școala superioară politică de pe lîngă C.C. al P.C. Cehoslovac, s-a referit în cuvîntul său, între altele, la problema raporturilor reciproce dintre național și internațional în strategia și tactica de luptă a mișcării revoluționare pentru progres social-politic asupra particularităților de natură social-economică sau rezultate din specificul național diferit de la o țară la alta.

Vasile Nichila, profesor la Academia „Ștefan Gheorghiu” s-a referit la rolul sporit al partidului clasei muncitoare în desăvîrșirea construcției socialismului și în afirmarea națiunii sociale ca factor al progresului social-politic în epoca contemporană.

Tadeusz Godlewskij de la Școala superioară de partid de pe lîngă C.C. al P.M.U. polonez a expus unele considerații generale privind „Rolul partidelor comuniste în dezvoltarea unității clasei muncitoare“.

Petru Pânzaru, profesor la Academia „Ștefan Gheorghiu” a dezbatut și argumentat problema : „Naționalul și internaționalul — o unitate dialectică“. Vorbitoarul a subliniat ideea că așa cum generalul nu există decât ca o insumare sintetică a unor fenomene și realități particulare și specifice, tot astfel internaționalul nu există în fapt decât prin existența și manifestarea plenară a unor raporturi între entitățile naționale independente și suverane.

Kiril K. Șirineea, șef de sector la Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. s-a referit la interdependența și raporturile dintre lupta și experiența de front unic muncitoresc din fiecare țară și cea a mișcării muncitorești și comuniste internaționale. Vorbitoarul a ilustrat opiniile sale cu exemple privind raporturile dintre Comintern și P.C.R. în anii 1935—1940.

Dr. Hans Joachim Krusch, șef de sector la Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.S.U.G. a prezentat un scurt istoric al condițiilor istorice care au dus la constituirea partidului socialist unit german, la congresul din 21—22 aprilie 1946.

Dr. Maria Covaci, cercetător științific principal la I.S.I.S.P. a comunicat despre „Coaliția tuturor forțelor antihitleriste, factor hotăritor al luptei de eliberare a României de sub dominația fascistă“.

În încheierea discuțiilor în plenară, *Dr. Gh. Zaharia*, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice, în comunicarea sa „P.C.R., promotorul luptei unite a maselor împotriva pericolului fascist“ a făcut o trecere în revistă a luptei pentru front unic muncitoresc pentru făurirea unui larg front popular antifascist în anii 1933—1940.

În afara comunicărilor și discuțiilor în plenară, programul simpozionului a cuprins și dezbaterea în cadrul a două „mese rotunde“ a temelor : I. *Rolul partidului marxist-leninist în făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare*; II. *General și particular în lupta forțelor democratice-progresiste împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru independență națională și progres*.

În cadrul primei mese rotunde, au prezentat referate : *Ion Iacoși*, șef de secție la I.S.I.S.P. despre „Elemente semnificative în lupta pentru crearea partidului politic unic al clasei muncitoare din România și din activitatea acestuia (1886—1900)“; *Augustin Deac*, cercetător științific principal la I.S.I.S.P. : „Lupta pentru asigurarea unității organizatorice și de acțiune în anii de pregătire a transformării partidului socialist în partid comunist (1918—1921)“; *Gh. Moldoveanu*, conferențiar la Academia „Ștefan Gheorghiu“ despre „Trăsături ale unității mișcării sindicale din România în perioada anilor 1918—1922“; *Marin C. Stănescu*, cercetător științific la I.S.I.S.P. : „Succesul tacticilor aplicate de P.C.R. de colaborare cu organizațiile sociale și social-democrațe în timpul alegerilor comunale din 1926“; *Gh. Sbârna*, lector la Academia „Ștefan Gheorghiu“ : „Rolul P.C.R. în îndrumarea luptei U.T.C. pentru făurirea unității de acțiune a tineretului muncitor“ (1933—1944); *N. Gurgu Munteanu*, cercetător științific la

I.S.I.S.P. : „Sindicalele unitare, factor important în înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare” ; *Strassenreiter Elisabeta*, cercetător științific la Institutul de istoria P.M.S. Ungar : „Unele aspecte ale înfăptuirii și dezvoltării frontului unic al clasei muncitoare din Ungaria după Eliberare” ; *I. Babici*, cercetător științific principal la I.S.I.S.P. : „Prezența activă a mișcării muncitoarești și democratice din România la manifestările antifasciste pe plan internațional (1932–1939)” ; *I. Felea* : „Amintiri din activitatea publicistică la Cuget liber, Adevărul etc. în anii 1933–1936” ; *Livia Dandara*, cercetător științific la I.S.I.S.P. : „Considerații cu privire la evoluția luptei pentru F.U.M., oglindită în presa muncitorească din România 1933–1939” ; *T. Udrea* : „Preliminariile făuririi Frontului Unic muncitoresc, (septembrie 1940–aprilie 1944)” ; *Venera Teodorescu*, cercetător științific principal la Institutul „N. Iorga” : „Unele probleme privind unificarea mișcării de femei (1944–1947)” ; *Gh. Tuțui*, cercetător științific principal la I.S.I.S.P. : „Dezvoltarea formelor și metodelor de colaborare dintre P.C.R. și P.S.D. în lupta pentru făurirea unității depline a clasei muncitoare din România” ; *Mihai Fătu*, cercetător științific principal la I.S.I.S.P. : „Procesul constituiri organizațiilor partidului unic al clasei muncitoare”, (noiembrie 1947 – februarie 1948)” ; *Șl. Lache*, conf. univ. la Academia „Ștefan Gheorghiu” : „Unitatea de acțiune a clasei muncitoare și lupta pentru instaurarea regimului democrat popular din România” ; *O. Mătăchescu*, cercetător științific la I.S.I.S.P. : „Activitatea U.T.C. pentru făurirea frontului de luptă a tineretului oglindită în coloanele revistei „Tinerul leninist”.

În cadrul celei de a doua mese rotunde au prezentat referate : *Traian Caraciuc*, conf. univ. la Academia „Ștefan Gheorghiu” despre „Mutățiile social-politice contemporane și unele aspecte ale strategiei revoluționare” ; *C. Mecu*, conf. univ., la Academia „Ștefan Gheorghiu” : „Lupta pentru cîștigarea independenței economice și pentru dezvoltarea economică de sine stătătoare a țărilor în curs de dezvoltare – componentă a progresului istoriei contemporane” ; *Ionel Nicolae*, cercetător științific principal la Institutul de științe politice și de studiere a problemei naționale : „Raportul dintre interesele naționale și cele internaționale” ; *Mihai Cernea*, șef de secție la Institutul de Filozofie al Academiei de Științe Sociale și Politice : „Diversificarea și multiplicarea tipurilor de organizații cooperatiste rurale în diferite țări socialiste și în curs de dezvoltare în procesul general al dezvoltării social-economice – trăsătură caracteristică în transformările structurilor agrare contemporane” ; *Marin Badea*, cercetător științific la I.S.I.S.P. : „Clasa muncitoare din țările capitaliste dezvoltate și unele aspecte ale politiciei de dezvoltare a frontului antiimperialist contemporan” ; *Dumitru Popescu*, cercetător științific principal la Institutul de cercetări juridice : „Politica P.C.R. de dezvoltare a relațiilor internaționale ale României, expresie a îmbinării intereselor naționale cu cele internaționale” ; *C. Botoran*, cercetător științific principal la I.S.I.S.P. : „Politica de alianțe și dinamica acesteia în procesul luptei popoarelor din Asia și Africa pentru cucerirea și consolidarea independenței naționale” ; *Gh. Surpaș*, șef de secție la I.S.I.S.P. : „General-particular în lupta clasei muncitoare din România pentru cucerirea deplină a puterii politice” ; *Pamfil Nichiflea*, cercetător științific la I.S.I.S.P. : „Patriotismul socialist – factor propulsor al înfloririi națiunii sociale, al întăririi coeziunii sale” ; *Sofia Popescu*, șef de sector la Institutul de cercetări juridice : „Unele aspecte ale raportului națiune-staț în procesul construirii societății sociale multilateral dezvoltate” ; *Radu Pantazi*, director adjuncț la Institutul de Filozofie al Academiei de Științe Sociale și Politice : „Unitatea de gindire, premergătoare a unității de acțiune”.

În încheierea discuțiilor din plenară și a debaterilor din cadrul celor două mese rotunde, în cînvîntul de închidere rostit de Ștefan Voitec, membru al Comitetului executiv al C.C. al P.C.R. și vicepreședinte al Consiliului de Stat, s-a subliniat utilitatea schimbului larg de opinii în problemele tradițiilor de unitate a mișcării muncitoarești și socialiste din România, a rolului conducător al P.C.R. a frontului unic muncitoresc în lupta pentru cucerirea puterii politice, pentru făurirea și dezvoltarea multilaterală a societății sociale în țara noastră.

Simpozionul a părțijuit confruntarea și o serie de schimburi de vederi privind experiența luptei pentru front unic muncitoresc, pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare în diverse țări ale lumii.

Desfășurarea simpozionului „30 de ani de la făurirea Frontului Unic Muncitoresc din România” a relevat odată în plus experiența, tradițiile și aplicarea creatoare de către partid a luptei pentru unitate organizatorică și politică a clasei muncitoare, rolul hotăritor al acestei unități în victoria definitivă a socialismului, în dezvoltarea multilaterală a societății sociale din țara noastră.

A VIII-A CONSFÂTUIRE NAȚIONALĂ DE ARHEOLOGIE

În zilele de 18—21 mai a.c., s-a desfășurat la Suceava consfâtuirea anuală a arheologilor având ca obiect „Istoria poporului român în secolele X—XIV în lumina izvoarelor arheologice”.

Au luat parte : prof. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, prof. D. Pippidi, directorul Institutului de arheologie din București, prof. M. Petrescu-Dimbovița, directorul Institutului de istorie și arheologie din Iași, prof. Ion Nestor, precum și numeroși arheologi, istorici și muzeografi.

Consfâtuirea a fost deschisă de prof. D. Pippidi care a prezentat progresele înregistrate în ultima vreme de arheologia medievală, precum și sarcinile ce-i stau în față, printre care cercetarea atență a perioadei sec. X—XIV, perioadă deosebit de importantă pentru istoria patriei noastre în care s-au consolidat relațiile feudale și s-au format cele două state independente românești. D-sa a adus calde mulțumiri Academiei de Științe Sociale și Politice pentru sprijinul acordat consfâtuirii, precum și organelor locale de partid și de stat care au oferit condițiile cele mai prielnice pentru desfășurarea lucrărilor.

Participanții la consfâtuire au fost salutați apoi de I. Panaitiu din partea Comitetului județean de partid și de prof. Ștefan Ștefănescu din partea Academiei.

Primul raport a fost prezentat de I. Donat avind ca subiect *Populația autohtonă dintre Carpați și Dunăre în secolele X—XIII*. Folosind datele oferite de catagrafile mai noi, corroborate cu informațiile istorice și arheologice privind epoca respectivă, precum și cu toponimia, d-sa a arătat că populația era mai numeroasă în regiunile de deal și munte decât în cele de șes, că autohtonii din regiunile de deal și munte — mai liberi față de popoarele migratoare care locuiau în cîmpie — au creat statul feudal care s-a întins apoi spre șes. Prezența autohtonilor în cîmpie este dovedită de numeroasele toponime de origine tiurcică din această regiune care nu se puteau păstra decât dacă erau preluate de o populație de continuitate.

Utilizînd datele toponimiei, vorbitorul a precizat care au fost zonele locuite de pecenegi și cumanii și a făcut o serie de sugestii cu privire la localizarea formațiunilor politice amintite la 1247, problemă îndelung dezbatută în literatura noastră istorică.

Totdeodată, d-sa a arătat că — dat fiind faptul că organizarea eclesiastică urmează îndeaproape pe cea politică, episcopii sau pseudo-episcopii trebuind să-și aibă reședința pe lingă o căpetenie politică — apariția primelor formațiuni politice și localizarea acestora pot fi mai bine înțelese dacă cele două procese sunt urmărîte paralel.

Participanții la discuții (prof. Ștefan Ștefănescu, Șerban Papacostea, N. Stoicescu, etc.) au apreciat în mod deosebit conținutul acestui referat ale cărui concluzii au fost considerate în general juste. Cîțiva vorbitori (prof. Ion Nestor, prof. Petrescu-Dimbovița etc.) și-au exprimat unele rezerve cu privire la metoda de reconstituire a unor realități mai vechi folosind date mai noi. O serie de arheologi au susținut că cercetările arheologice au dus la descoperirea unui număr mai mare de așezări din sec. X—XIII în regiunea de șes. La aceasta I. Donat a replicat că în regiunea de deal și munte locuințele de lemn construite la suprafață nu au lăsat urme, așa cum s-a petrecut cu locuințele semi-ingropate de la șes. S-a evidențiat, de asemenea, necesitatea de a se avea în vedere ilucreazăile de populație, ca și aceea de a se cerceta din punct de vedere arheologic și regiunea submontană și de deal, care a fost în general neglijată (N. Stoicescu).

Cu deosebit interes a fost așteptat referatul lui N. Constantinescu, *Etapele constituuirii și consolidării statului feudal Tara Românească (sec. XIII—XIV). Cerințele cercetării arheologice*, aceasta datorită descoperirilor arheologice din ultimii ani făcute de d-sa la Curtea de Argeș. Vorbitorul nu a infățișat însă rezultatele acestor descoperiri (ce vor apărea în curând într-o monografie), ci a făcut o prezentare sintetică a istoriografiei problemei și o nouă analiză a documentelor cunoscute care atestă existența unor formațiuni politice românești în sec. XIII.

În încheiere referentul consideră pe bună dreptate că trebuie să întreprinse neapărat cercetări arheologice în zonele dens populate unde sunt amintite formațiunile politice din sec. XIII : țara Loviștei, Vilcea și Gorj, precum și în zona Buzău-Vrancea, zone rămase în mod inexplicabil în afara cercetării arheologice, care ar putea aduce aici rezultate deosebit de importante pentru cunoașterea societății românești de la mijlocul sec. XIII.

În intervențiile lor, Ștefan Ștefănescu, Șerban Papacostea și N. Stoicescu au subliniat importanța problemei apariției statului feudal, ca și necesitatea colaborării între istorici și arheologi pentru cunoașterea mai deplină a acestui proces complex. Șerban Papacostea a vorbit apoi despre datoria cercetătorilor de a studia situația din cele trei provincii în corelație și a adus o serie de precizări cu privire la sedentarizarea cumanilor și la relațiile cu regatul maghiar pe baza unui document necunoscut din anul 1366. N. Stoicescu a arătat că perioada ultimilor migratori a

constituit o adeverătă școală a conducerii pentru mai marii formațiunilor locale și că, în studierea alcăturii acestor formațiuni, nu trebuie neglijat factorul extern ca și atitudinea autohtonilor față de migratori, cu care puteau să coabiteze, din fața cărora se puteau retrage în regiuni ferite sau cu care puteau lupta; fiecare din aceste trei situații li corespundeau alcăturiri politice cu trăsături diferite.

După opinia cercetătoarei Eugenia Zaharia, întărzierea apariției statelor feudale ar trebui legală de faptul că locuitorii din regiunile noastre considerau că aparțin imperiului roman de răsărit și apoi bizantin, care ar fi trebuit în chip firesc să-i apere. În aceeași ordine de idei au mai luat cuvîntul, I. Barnea și Corina Niculescu, care au subliniat importanța influenței bizantine în regiunile noastre; I. Barnea a făcut unele precizări cu privire la situația din Dobrogea.

Tot despre teritoriul Țării Românești s-a ocupat și referatul următor susținut de Panait I. Panait și intitulat *Arheologia rurală în ținuturile de la sud de Carpați. Probleme de istorie economică și culturală a secolelor X-XIV*. Vorbitorul a arătat că, întrucât marea majoritate a populației locuia în mediul rural, satul fiind „celula de origine a vieții materiale și spirituale”, arheologia medievală i-a acordat o mare importanță.

Din prezentarea pe secole a descoperirilor arheologice făcute pînă în prezent, rezultă că cele mai bogate date (peste 120 localități) privesc secolele X–XI, pentru care varietatea și cantitatea uneltelelor descoperite au permis stabilirea unor concluzii ferme despre dezvoltarea agriculturnii, viticulturii și mesteșugurilor.

Mai puțin cercetate sunt imprejurările din secolele XII–XIII, pentru care descoperirile sunt încă sporadice; din această pricină nu se poate face o legătură precisă între realitățile cunoscute în sec. XIV și cele ale sec. XI–XII, precum nu se pot cunoaște prea bine relațiile dintre populația autohtonă și ultimii migratori, îndeosebi tătari. După opinia vorbitorului, situația culturii Dridu nu este legat de apariția pecenegilor. Raportorul a făcut apoi o serie de considerații despre satele existente în sec. XIV, considerații bazate pe descoperirile făcute în peste 20 de stațiuni, și a arătat necesitatea intensificării cercetărilor privind perioada ultimelor migrații.

La discuții au luat cuvîntul prof. Ioan Nestor și Eugenia Zaharia care au adus o serie de precizări cu privire la soarta culturii Dridu după venirea pecenegilor. Prof. I. Nestor a subliniat faptul că autohtonii și-au păstrat identitatea etnică în timpul ultimilor migratori, factorul local fiind elementul de stabilitate și continuitate. După opinia d-sale, cultura Dridu ar fi fost urmată de un proces de urbanizare în care se simt și unele influențe ale celui de al doilea țarat vlaho-bulgar. D-sa a făcut apoi o serie de considerații de ordin metodologic, subliniind posibilitățile arheologiei de a reconstituîi trecutul istoric și în epociile pentru care există documente.

În intervențiile lor, Octavian Iliescu a făcut o amplă prezentare a descoperirilor monetare din această epocă, dovedind importanța monedei bizantine prezenta intens în Dobrogea, Muntenia și Moldova, iar Ștefan Ștefănescu a arătat că, într-o anumită epocă, tătarii au asigurat o stabilitate în ținuturile aflate sub dominația lor (așa zisă „pax mongolica”), ceea ce a favorizat dezvoltarea schimburilor.

Un loc aparte l-a ocupat referatul alcătuit de Mircea Matei și Ștefan Olteanu privind *Conținutul economico-social și rolul formelor preurbane la est și sud de Carpați*, care a avut menirea să ilustreze nivelul forțelor și relațiilor de producție în această regiune în secolele XII–XIII, perioadă ce a premergat apariției orașelor.

Pentru Moldova, Mircea Matei consideră că, în procesul de trecere de la sat la oraș, există o etapă intermediară, etapă ce poate fi plasată în sec. XIII și în prima jumătate a celui următor. În această etapă, prin poziția geografică ocupată, unele așezări au devenit treptat importante centre de schimb, fără să dispună încă de o producție artizanală proprie. Această producție artizanală a apărut mai tîrziu, cînd rolul economie al orașelor a crescut. O a doua cale de apariție a orașelor a constituit-o „implantarea” pe teritoriul Moldovei a unor centre religioase (Siretul, Baia, Milcovia).

În Țara Românească, procesul a fost puțin diferit; aici – deși după opinia raportorului se creaseră „premisele majore ale genezei orașului medieval” încă de la începutul mileniului al II-lea e.n. – procesul de gestație a fost mult întîrziat din pricina popoarelor migratoare. Cu excepția teritoriului dintr-o Dunăre și mare, unde viața urbană s-a înfiripat mai de timpuriu, condițiile favorabile pentru apariția orașelor nu s-au ivit decît în a doua jumătate a sec. XIII. În ambele țări deci orașele au apărut începînd din sec. XIV.

În cursul discuțiilor, la care au participat Ștefan Ștefănescu, N. Stoicescu și V. Neamțu, s-a subliniat importanța problemei apariției orașelor pentru dezvoltarea economică a Țării

Românești și Moldovei. Totdeodată, s-au evidențiat o serie de probleme a căror cercetare trebuie continuată pentru mai completa înțelegere a acestui important proces socio-economic : condițiile care au dus la separarea orașului de sat, durata perioadei preurbane în diferite cazuri, fazele prin care trece orașul pînă la maturizarea sa, particularitățile dezvoltării orașelor românești față de orașele din țările vecine și măsura în care acestea din urmă au influențat procesul de geneză și organizarea orașelor din țările române ; rolul organizării statului feudal în apariția și consolidarea orașelor etc.

În referatul său (*Arheologia satului feudal-limpuri transilvănean. Probleme de atribuire etnică și de reconstruire istorică*), Radu Popa a făcut o amplă prezentare a stadiului la care au ajuns cercetările în acest domeniu. D-sa a arătat că pentru precizarea apartenenței etnice a complexelor arheologice sunt necesare eforturi mari și mai bine organizate. Dintre măsurile ce trebuie adoptate vorbitorul a amintit : publicarea într-un ritm mai susținut a materialului arheologic recoltat ; săparea și publicarea integrală a unor complexe care să dea posibilitatea de interpretare mai completă a materialului arheologic existent și îndreptarea efortului arheologic spre acele zone geografice pe care documentele din sec. XIII—XIV le desemnează ca vetre puternice de viață românească.

Prof. Ion Nestor a considerat îndreptățite concluziile lui Radu Popa și a discutat pe larg problema etapelor pătrunderii maghiarilor în Transilvania și apartenența etnică a culturii denumită Ciugud. Radu Heitel a adus o serie de precizări cu privire la unele descoperiri mai recente făcute la Alba Iulia. S-a subliniat, totdeodată, necesitatea colaborării între arheologi și Direcția Monumentelor istorice în cercetarea unor monumente vechi.

A urmat apoi coreferatul colectivului de arheologi din Cluj, prezentat de Petre Iambor, din care s-au desprins rezultatele frumoase obținute pînă acum în cercetarea arheologică a unor din numeroasele cetăți românești sau slavo-române din Transilvania, cetăți care au fost tot atîtea centre ale formațiunilor politice locale. Accentul a fost pus în chip firesc pe importantele descoperiri de la cetatea Dăbica.

În intervenția sa la acest coreferat, prof. M. Petrescu-Dimbovița a făcut unele precizări cu privire la tipologia cetăților slave și slavo-române.

Ultimul coreferat, prezentat de Rodica Baltă, a înfățișat rezultatele obținute în săpăturile arheologice de pe dealul Odunu-Botoșani și importanța acestora pentru cunoașterea satului moldovean din timpul feudalismului timpuriu.

Mircea Matei a făcut unele observații cu privire la dificultatea de a se data așezările din sec. XII—XIII datorită îndeosebi lipsei monedelor din săpături și a arătat necesitatea unor cercetări comparate între așezările descoperite în diverse regiuni ale țării.

După terminarea discuțiilor, în ziua de 20 mai a avut loc o excursie de studii la mănăstirile din nordul Moldovei. La Putna, Mircea Matei a prezentat vizitatorilor rezultatele ultimelor săpături arheologice care au dus la descoperirea caselor domnești ale lui Ștefan cel Mare.

Închiderea consfătuirii s-a făcut în ziua de 21 mai. Prof. D. Pippidi a prezentat rezultatele fructuoase ale dezbatelor, a schițat liniile de cercetare ce s-au degajat în cursul discuțiilor și a subliniat necesitatea colaborării dintre istorici și arheologi pentru lămurirea problemelor atât de importante ale istoriei poporului român în sec. X—XIV, perioadă pentru care cercetările arheologice vor trebui intensificate.

N. Stoicescu

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN R. S. CEHOSLOVACĂ

În perioada 16 aprilie — 1 mai 1974, în cadrul înțelegerei dintre Academia de Științe Sociale și Politice și Academia de Științe a R. S. Cehoslovacă, am efectuat o călătorie de studii în R. S. Cehoslovacă, fiind oaspetele Academiei de Științe Slovace.

Scopul deplasării a fost : a) depistarea de izvoare privind istoriografia maghiară din Transilvania în sec. al XVI-lea ; b) dezvoltarea practicii scrișului în cursul evalului mediu în Europa Centrală și de Est ; c) depistarea de documente privind istoria locurilor de adeverire,

mai ales al celui din Alba Iulia. În acest scop am efectuat cercetări la Bratislava (Arhiva centrală de stat slovacă, Arhiva de stat din Bratislava și Arhiva regiunii Bratislava), la Arhiva capitului din Nitra.

În aceste arhive, mai ales în Arhiva Centrală de Stat din Bratislava există un bogat material documentar privind istoria României, printre care și istoria locului de adevărire Alba Iulia, Oradea etc. După parcurgerea arhivelor familiale (Pálffy, Erdődy, Eszterházy, Kosztolányi, Kubinyi, Révay, Zay, Apponyi, Benicky, Notáfalusy, Bakovsky, Serényi, Velič (Szalay), Zichy, Korlát, am reușit să depisteze o serie de materiale documentare privind temele susmenționate, mai ales în arhiva familiei Révay cu relații de rudenie în Transilvania. Parcugind în parte — datorită timpului limitat — indicii arhivei conventului din Lelesz cuprinzând mai multe mii de documente, am reușit să depisteze și acolo o serie de documente privind țările române, printre altele documente emise de Iancu de Hunedoara sau locurile de adevărire din Oradea. Am găsit documente interesante și în arhiva capitului din Bratislava, a celui din Spiš și Jasov.

În vederea valorificării informațiilor cuprinse în documentele depistate pînă în prezent, cred că ar fi util — cit mai urgent — microfilmarea acestor documente, cu atât mai mult cu cît arhivele din Bratislava efectuează deja asemenea operațiuni, potrivit înțelegerii de curind semnate cu Arhivele Statului.

Primirea călduroasă, amabilitatea personalului de la arhive, a profesorului Richard Marnsyna de la Institutul de istorie din Bratislava, condițiile bune asigurate de Academia de Științe Slovacă mi-au permis utilizarea optimă a timpului relativ scurt petrecut în această țară — comparativ cu materialul documentar existent în aceste arhive.

Carol Vekov

PREZENȚE ROMÂNEȘTI ÎN SPANIA

La invitația Societății ibero-americane de studii numismatice din Madrid, semnatarul acestor note a ținut în capitala Spaniei, la 17 aprilie 1974, o conferință cu titlul *La numismatique et les relations hispano-roumaines à travers les siècles*.

Conferința a avut loc la Monetaria din Madrid, în cadrul cursului academic organizat în fiecare an universitar de către susmenționata societate și la care sînt invitați să participe specialiști din Spania și din alte țări. De fapt, relațiile dintre Spania și țara noastră, în domeniul numismaticii și al disciplinelor înrudite, au început să se înfiripeze încă din anul 1968, cînd Cabinetul numismatic al Academiei Republicii Socialiste România a luat parte la expoziția „La mujer en la medalla” (Femeia în arta medaliei), organizată de Fabrica de monede și timbre din Madrid în luna decembrie a acelui an; printre medaliiile românești expuse cu acest prilej, au figurat și cîteva, realizate de către tineri artiști din țara noastră.

În lipsa președintelui Societății, D. Antonio Beltran Martinez, ședința din 17 aprilie a fost prezidată de către D. Aurelio Rauta, primul vicepreședinte, care a prezentat pe vorbitor. A asistat un public numeros — specialiști din cadrele monetăriei, în frunte cu directorul ei, D. José Ramón Benavides, membri ai Societății, cercetători, colecționari, comercianți de monede, din Spania și din America Latină. A participat de asemenea șeful reprezentanței noastre comerciale și consulare din Madrid, I. Petrescu.

În ce privește subiectul tratat, s-a arătat că în domeniul numismaticii, cele mai vechi contacte dintre Spania și țara noastră au avut loc încă din primul secol dinaintea erei noastre, sub sigiliul Romei, după expresia atât de fericită a lui N. Iorga. Este vorba anume de dinarii bătuți în Spania de către magistrați ai Romei republicane, emisiuni din anii 81–80, 76–71 și 46–45 f.e.n., care se întlnesc în numeroase tezaure îngropate în această vreme în Dacia, dovedă a circulației lor efective în mijlocul societății geto-dacice. Au fost amintiți în continuare

dinarii emisi de Augustus în primii ani ai imperiului, provenind din monetării spaniole și găsiți într-un tezaur descoperit în apropiere de Brașov, precum și monedele bătute de Traian — împărat originar din Spania —, în legătură cu cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie imperială. De asemenea, s-au menționat talerii spanioli din sec. XVI—XIX, ce se găsesc frecvent în țara noastră.

Privind circulația monetară în sens invers, s-a arătat că mercenarii spanioli din solda lui Despot Vodă — a căror existență a fost consemnată de către cronicarul transilvănean M. Elles — au putut aduce în Spania ducați de aur și taleri de argint cu efigia acestui principé al Moldovei; eventuala lor prezență, în colecții iberice, urmează a fi verificată ulterior. Conferința s-a încheiat cu menționarea monedelor de aur, emise în Țara de Foc la 1889 și purtând numele inginerului bucureștean Iuliu Popper, care întemeiașe în aceea insulă îndepărtată o exploatare auriferă la El Paramo.

În alocuțiunea de încheiere, președintele ședinței a scos în relief concluziile ce s-au degajat din expunerea conferinței, apreciind că relațiile dintre Spania și țara noastră au fost foarte strânsă mai ales în antichitate, în cadrul lumii romane ce se întindea de la Atlantic până la Marea Neagră. Conferința a fost urmărită cu mult interes de către cei prezenți; ea urmează să se publice în curând în revista „Numisma”, editată de către Societatea ibero-americă de studii numismatice.

Octavian Iliescu

www.dacoromanica.ro

OLGA CONSTANTINESCU, *Critica teoriei „România – țară eminentamente agricolă”*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 324 p. Colecția Biblioteca Economică.

Studiul Olgăi Constantinescu este consacrat unei probleme care a ocupat un loc important în gîndirea economică din România. Autoarea i-a dedicat o bună parte a preocupărilor sale științifice, urmărind această problemă în desfășurarea sa istorică, în ipostazele și metamorfozele pe care le-a cunoscut timp de aproape un secol și jumătate.

Teoria „România – țară eminentamente agricolă” vizează nu numai dezbaterea căilor de dezvoltare economică a țării noastre. Ea se articulează, într-un fel sau altul, cu întreaga problematică socială și economică a României moderne și tocmai în aceasta constă semnificația sa. De departe de a fi expresia unor preocupări de cabinet, a unor meditații intelectuale detașate de contingente de ordin practic, această teorie este strîns legată de interesele economice ale anumitor clase și grupări sociale, de politica economică a unor partide politice și organisme instituționalizate ale vremii. Teoria „România – țară eminentamente agricolă” apare și se afirmă în miezul intereselor de clasă ale societății românești, în confrontare cu realitățile vremii și cu desfășurarea procesului real al evoluției economiei țării noastre.

Studierea acestei teorii prezintă importanță și pentru înțelegerea caracteristicilor gîndirii economice din România în ansamblu, căci, așa cum s-a relevat în literatura de specialitate, teoria economică s-a dezvoltat în țara noastră în cel mai strîns contact cu fenomenele vieții sociale și economice, cu problematica economiei naționale. Olga Constantinescu nu și-a propus în lucrarea pe care o recenzăm aici să trateze toate semnificațiile acestei teorii mai ales cele vizând raporturile sale cu politica economică și financiară a partidelor de guvernămînt, pînă la primul război mondial, și valoarea informativă teoretică și interpretativă a literaturii de specialitate care a dezbutut căile de dezvoltare economică a țării.

Fiindcă este evident că într-un fel vom aprecia cîteva considerații sărace în substanță, fără nici o altă aspirație decît aceea de a

justifica o anumită linie politică sau economică și în alt fel acele lucrări sau teorii care, chiar eronate în ansamblu, oferă unele elemente de analiză și de meditații interesante, surprind trăsături și caracteristici profunde ale vieții economice din țara noastră, inclusiv în cîmpul dezbatelii lor probleme relevante.

Din acest punct de vedere este semnificativă remarcă venită cîndva din tabăra exponentilor burgheziei liberale – Șt. Zeletin și Eugen Lovinescu – potrivit căreia cîmpul activității teoretice a fost dominat în România de exponenții curentelor critice la adresa realităților existente – de la junimisti pînă la socialisti – în timp ce burghezia și liberalii au desfășurat o activitate materială pozitivă. Autoarea a tratat tema într-o vizionă istorică pe care o găsim adevarată profilului acestei teme. Este istoria unei idei care ne introduce în problematica gîndirii social-economice românești, în fenomenele specifice realităților economice și evoluției acesteia, în procesele care caracterizează orientările politice și interesele de clasă față de căile de dezvoltare ale țării.

In forma sa clasică și în substratul său profund teoria „România țară eminentamente agricolă” este un produs al intereselor de clasă ale moșierimii. Ea și-a făcut intrarea pe arena gîndirii economico-sociale sub acest semn și chiar atunci cînd a cîpărat accepții noi, ca de pildă în variantele poporanistă și țărănistă, ea își păstrează o latură care convine moșierimii: acceptarea însăși a ideii că România trebuie să-și păstreze un profil agrar.

Viziunea de care era cîlăuzită teoria respectivă în aprecierea structurii economice a țării, a avut un caracter conservator chiar dacă era vorba de o economie agrară fundată, cel puțin teoretic, pe mica gospodărie țărănească. Ea a avut însă și un caracter de clasă conservator-moșieresc în acea perioadă din evoluția ei, pe care am putea-o numi „clasică” (e vorba de a doua jumătate a secolului al XIX-lea) – și să manifestă și ulterior sub această ipostază, chiar dacă a fost preluată și topită în ansamblul altor

concepții teoretice mai ample și mult mai complexe cum au fost poporanismul sau țărăanismul. Oricit de fragil ni s-ar părea fundamentul ideatic al acestei teorii și cît de restrânsă aria raționamentelor sale, ele degajă o anumită siguranță fiindcă porneau de la constatări pe care peisajul economic al țării le furniza la tot pasul și de la politica reală a cercurilor dominante care era atât de puțin favorabilă unor transformări sociale și economice cu adevărat profunde și deschizătoare de orizonturi. Dincolo de substratul ei de clasă, de funcția pe care o îndeplinește în corpul de doctrină al unei ideologii sau al altieia, teoria „România – țară eminentă agricolă” reflectă și înapoieră obiectivă a țării noastre. Nu numai o reflectă însă. O acceptă și încerca să încalce o anumită atitudine, o stare de spirit și o mentalitate, adecvată acestei înapoieri.

De altfel dacă o privim în planul mai larg al spiritualității vremii, această teorie se ratașează unei anumite vizioni și a unui stil de gindire și ea are corespondențe în domeniul reflecției filozofice, al artei și literaturii.

Olga Constantinescu a procedat sistematic la investigarea temei din perspectiva pe care și-a ales-o. Ea urmărește, încă de la apariție, confruntările în jurul căilor de dezvoltare a țărilor române. Or, cum problematica liniilor de dezvoltare economică a societății se afirmă odată cu epoca capitalismului, care universalizează procesul istoric prin sistemul de relații și contacte pe care-l generează, înțelegem pentru ce această problematică își face apariția în țările române la începutul secolului al XIX-lea. Autoarea studiului amintește concepțiile lui Nicolae Șuțu, mare boier și apărător în calitate de economist al teoriei „România – țară eminentamente agricolă” și al liberului schimb ca principiu al relațiilor economice interstatale: „Lui Șuțu – spune autoarea – îi aparține concretizarea ca atare de fapt a Moldovei de atunci, drept țară esențialmente agricolă” (p. 27).

În contrast cu ideile sale ni se relevăază ideile din celebra *Insemnare a călătoriei mele* aparținând lui Dinicu Golescu, boierul luminat și patriot care își înscrise gîndurile ca un punct de referință al miscării de redeșteptare culturală și al luminismului din țările române, în epoca prepașoptistă.

După ce trece în revistă gîndirea pașoptistă în raport cu problema căilor de dezvoltare a țării, Olga Constantinescu se oprește pe larg la caracteristicile gîndirii economice din România, adeptă a liberului schimb – Ion Ghica, Ion Ionescu de la Brad, Ion Strat –. Perioada dinainte și după încheierea Convenției comerciale și de navigație cu Austro-Ungaria (1875) are o semnificație deosebită în dezbaterea căilor evolutive ale țării, în confruntarea dintre currențul industrialist, protecționist și adeptii liberului schimb și

ai agrarianismului conservator ca alternativă unică a vieții economice a țării. Acum activează Dionisie Pop-Marțian și se pronunță cu incisivitatea, vigoarea și energie, incandescentă la unul, calmă și puternică la celălalt, Bogdan Petriceicu Hasdeu și Mihail Kogălniceanu. Tot acum își pun bazele operei lor atât de însemnate în gîndirea economică din România, A. D. Xenopol și P. S. Aurelian. În Transilvania militează pentru necesitatea dezvoltării industriei George Bariț, Visarion Roman și alții.

Militând pentru dezvoltarea industriei în favoarea cărei aduceau o serie de argumente de ordin economic și social, reprezentanții currențului industrialist și ai politiciei protecționiste aveau conștiință clară a însemnatății agriculturii în condițiile istorice date ale României. Ei nu vedeaau pentru multă vreme posibilitățea prevalență a industriei asupra agriculturii.

Lucrarea recenzată analizează cu simțul nuanțelor, cu o permanentă grija pentru reliefarea esențialului, concepțiile care se înfruntă în jurul căilor de dezvoltare a țării, valoarea lor cognitivă, substratul lor de clasă și funcția lor socială. Autoarea ne oferă o informație densă, relevantă și credem că în aceasta rezidă unul din meritele de bază ale lucrării. În ea se selectează ceea ce este important, ceea ce dă contur și relief imaginii unei idei și a unei evoluții economice.

Fiindcă o dată cu dezbaterea de idei întâlnim în lucrare și succinte tablouri ale situației economice a țării pentru a avea criterii de judecată asupra sensului acestor dezbateri. Se impun atenției, prin rotunjirea tabloului sugerat și prin proporționarea justă a datelor, astfel încât să redea fidel epoca, în ceea ce are ea substanțial, mai ales prezentarea situației economice de la începutul secolului al XIX-lea și din perioada interbelică.

Acest moment ar fi trebuit relevat cu întreaga măsură pe care o presupune prezența lui în definirea ansamblului concepțiilor economice ale autorilor analizați.

Două mari capitoale ale lucrării sunt consacrate corpului de doctrină poporanist și a celui țărănist și a modalităților în care se fundamentează, în cadrul acestor concepții, prioritarea agriculturii, justețea unei politici economice și a unei orientări istorice de ansamblu adecvată unei realități sociale dominate de agricultură.

Remarcăm consecvența judecăților și spîrful critic ascuțit, fără să fie negativ, al analizei pe care a întreprins-o autoarea. Întreg eșafodajul construcțiilor teoretice poporaniste, ca și a celor țărăниști, este disecat amănunțit – de la inconistența ideilor despre trăinicia și superioritatea economică a miciei gospodării țărănești – la truncherea datelor, care puneau în evidență procesul dez-

voltării capitaliste — și de la viziunea globală și nediferențiată asupra țărănimii privită ca o masă omogenă și uniformă sub aspect social și economic, la negarea legitimității mișcării socialiste ca forță politică militantă.

Pe lîngă analiza doctrinei țărănistă, pornind de la „statul țărănesc”, conceptul politic spre care gravitează întreaga doctrină țărănească, autoarea a examinat și politica economică efectivă promovată de PNȚ în calitate de partid de guvernămînt, pentru a percepe mai cuprinzător imaginea exactă a țărăanismului și articulația dintre teorie și practică socială în cadrul țărăanismului.

Progresele care s-au înregistrat în ultima vreme în studierea poporanismului și țărăanismului nu lipsesc de interes aceste capitole elaborate de Olga Constantinescu în 1969.

Mai mult, în anumite compartimente ele sunt mai convingătoare, prin fermitatea poziției și punerea în valoare a esențialului.

Totuși, analiza poporanismului cere să subliniem caracterul mic-burghez democrat al acestui curent, dacă ținem seama de conținutul preconizărilor sale în domeniul vieții politice și mai ales de critica la adresa marii proprietăți, precum și de sublinierea necesității unei reforme de structură în relațiile de proprietate funciară. Este drept că în acțiunea politică practică fruntașii poporanisti s-au mărginit să activeze ca o grupare de stînga în cadrele Partidului Liberal.

De asemenea, examinarea țărăanismului impune luarea în considerare a influenței pe care a exercitat-o asupra unei părți a masei țărănimii, deși Partidul național-țărănesc nu a exprimat inadecvat interesele acesteia. Toamna aceste momente contradictorii se cer elucidate astăzi de cercetarea științifică. De altfel curentele de factură agrară din gîndirea social-economică nu pot fi socotite în mod automat reacționare, după cum nici cele industrialiste — drept înaintate, progresiste, aşa cum există o tendință în literatura de specialitate. În raport cu forțele tehnico-productive ale societății aceasta este adevărat. Dar fiind vorba de *curente sociale* importantă este în primul rînd atitudinea lor față de raporturile sociale ale vremii. Altfel orice discuții despre dezvoltarea forțelor productive capătă un caracter abstract, speculativ dacă nu știm gradul de receptivitate al exponentilor industrializării la transformările sociale care se aflau în fața țării ca o condiție a dezvoltării industriale însesi.

Or, sub aspect social, poporanismul era mai înaintat decât curentul industrialist liberal, după cum și țărăanismul, cu toate

tarele care au grevat asupra lui, depășea totuși liberalismul burghez din decenile III—IV în țara noastră.

Găsim tratate cu vigoarea cuvenită, în paginile lucrării de față, poziția curentului moșieresc-liberal și al burgheziei agrare față de cîile de dezvoltare economică a țării în perioada interbelică. Exponentul cel mai reprezentativ al acestui curent a fost Constantin Garoflid; este de înțeles preocuparea pentru analiza critică a operei sale.

Un domeniu pe care autoarea a ținut să-l includă obiectului investigației sale se referă la poziția mișcării muncitorești, a P.C.R. față de teoria amintită, față de cîile de dezvoltare a țării. Este o problematică vastă tratată preponderent sub aspectul criticii întreprinse de Partidul Comunist la adresa platformelor teoretice burgheze sau agrariastice. Desigur, Partidul Comunist și-a dezvoltat propria concepție, într-o permanentă confruntare cu curentele de gîndire adverse, dar expunerea pozitivă a conținutului concepției P.C.R. față de problema agrară, față de dezvoltarea social-economică se cere extinsă în studii special consacrate temei. Subliniind justețea punctelor teoretice esențiale elaborate de Partidul Comunist autoarea arată caracterul inilitant transformator al liniei politice a Partidului.

Cea mai strălucită creație a sa este însuși chipul României socialiste de astăzi care condensează cuceriri istorice în ordinea progresului material, spiritual și social. Toamna aceste cuceriri constituie replica istorică a poporului român, eliberat de exploatare, la teoria care constituia altădată standardul forțelor conservatoare, care alimenta iluzii și mentalități nocive și în care se rezuma puterea de inerție a unui întreg regim social politic devenit anacronic.

Cartea încheie cu un substanțial tablou al realizărilor economice și sociale ale țării noastre în anii socialismului, imagine insuflitoare a unei realități pe care voința și munca poporului o fac mereu mai strălucită, mai bogată în împliniri de preț.

Cartea Olgăi Constantinescu la care, atunci cînd ea n-a mai fost, și-a adus contribuția prin revederea textului și punerile la punct necesare prof. N. N. Constantinescu, membru corespondent al Academiei R.S.R. este o cercetare utilă, construită solid, preocupată să surprindă corect esențialul, un punct de plecare pentru noi investigații în specificul și caracteristicile evoluției vieții și gîndirii economice din România.

Damian Hurezeanu

* * * *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. IV, redactori responsabili N. Adăniloaie și Dan Berindei, Edit. Academiei R.S.R., București, 1973, 462 p.

După o întrerupere — volumul al treilea al colecției de *Studii și materiale de istorie modernă* a apărut în 1963 — Institutul de istorie „N. Iorga” a reluat publicarea acestei importante culegeri. Este de prisos să stăruim aici asupra importanței ce o prezintă o asemenea inițiativă. Este suficient să constatăm, așa cum volumul care face obiectul atenției noastre o probează, că ea oferă posibilitatea valorificării unor cercetări de reală valoare care, practic, nu și-ar găsi locul în revistele obișnuite, de profil, în cuprinsul cărora pot fi inserate articole cu un număr redus de pagini.

Materialul cuprins în volumul al cărui redactori sunt doi istorici de prestigiu — N. Adăniloaie și Dan Berindei — este repartizat în două părți. În prima parte, sunt incluse studii consacrate relațiilor comerciale dintre Tara Românească și Transilvania, iar în cea de a doua cercetări privind comerțul intern din Tara Românească. Un interes particular prezintă prima parte a culegerii de *Studii și materiale*. Sunt urmările legăturile economice dintre cele două provincii ale comunității românești, în perioada cuprinsă între 1829 și 1876. În acest scop, a fost prelucrat și ordonat un imens material documentar. Informațiile istorice, noi în totalitatea lor, nu sunt importante doar prin ele însele. Concluziile ce le generează — pe care autorii le desprind în urma analizei — au în vedere, în primul rînd, sublinierea existenței legăturilor indestructibile între cele trei țări românești, relațarea măsurii în care factorul economic a reprezentat un element important care a generat și a sudat puternic conștiința națională.

Georgeta Penelea deschide seria studiilor ocupându-se de *Relațiile comerciale dintre Tara Românească și Transilvania în epoca regulamentară (1829–1848)*. În cercetarea sa, făcută cu minuțiozitate și cu o competență mai presus de orice laudă, autoarea, așa cum subliniază în *Introducere*, se ocupă de *rapsoriile juridice* cu implicații economice, de *relațiile comerciale* propriu-zise (import, export, tranzit), precum și de formele de *cooperare* legate de păstoritul oierilor transilvăneni pe pămîntul Țării Românești (p. 7). De la început, reliefind spiritul care a călăuzit în alcătuirea lucrării, G. Penelea mărturisește că are sentimentul de a nu fi epuizat subiectul; aceasta nu numai din cauzele provocate de dispersarea materialului documentar, ci și, în egală măsură, datorită faptului că apariția acelui „element inefabil, neconsemnat în documente, izvorit din comunitatea de limbă și natură psihică”, îl face pe cercetător să se gîndească, mai curind, „la viața fiilor unui popor aflat sub

autorități politice deosebite, decât la relații propriu-zise între două țări” (p. 7–8).

Pe parcursul lucrării, este reliefat rolul orașului Brașov ca „placă turnantă a comerțului românesc” (p. 18), preponderentă absolută, aici, a negustorilor români (p. 21). Anexele lucrării, cît se poate de utile, sint într totul convingătoare pentru exemplificarea constatărilor și concluziilor.

„Deschătușarea energiilor și potențialului economic românesc” — notează, în încheiere, autoarea, referindu-se la epoca în discuție — „atrage după sine și reconsiderarea raporturilor cu Transilvania. Sute de ani, Tara Românească a pendulat între piața turcească și cea transilvană. Turcia s-a impus ca principal partener prin ascendent politic, Transilvania ca împlinitoarea unor trebuințe cotidiene ale populației de la sud de Carpați și ca mijlocitoarea unui comerț ce scăpa supravegherii turcești. După 1829, Transilvania devine, dintr-un partener impuls de împrejurări (în argumentare există, aici, puțină ambiguitate) unul ales. Această opțiune are la bază tradiția de schimburi economice complementare, dar mai ales sentimentul că cele două provincii, alături de Moldova, sunt elementele constitutive ale unui tot unitar care este națiunea română, poporul român” (p. 62–63). O concluzie la care subscrim cu rezerva că, după părerea noastră, fenomenele pe care autoarea le are în vedere nu sunt proprii perioadei care începe cu anul 1829. Ele s-au manifestat mult mai înainte. Desființarea monopolului economic a creat condiții și a dat impuls unor tendințe ce deveniseră, de multă vreme, realități. Tratatul de la Adrianopol și Regulamentul organic reprezintă puncte liminarii în istoria societății românești nu prin aceea că determină fenomene și impulsuri noi, ci pentru faptul că realizează, într-un anumit sens, un cadru mai favorabil dezvoltării proceselor interne, determinate de mersul obiectiv al istoriei noastre.

Apostol Stan se ocupă, în continuare de *Legăturile economice ale Țărilor Românești cu Transilvania (1848–1859)*. Încă de la început, autorul face constatarea generală în conformitate cu care „economia complementară se menține și în acest deceniu drept unul din elementele principale ce determină o legătură permanentă și organică între toate provinciile locuite de români. Strînsa interdependență dintre acestea, continuă el, generează forme economice multiple de colaborare și chiar de interpătrundere” (p. 111).

Tara Românească, ce posedă o structură economică agrară, rămîne o sursă de materii

prime pentru întreprinderile industriale din Transilvania. Aceasta din urmă, în rindul ei, dispunând de o industrie relativ dezvoltată și având posibilități de vinzare mereu mai restrinse în cadrul Imperiului habsburgic, menține cele două Principate ca principal debușeu pentru produsele sale industriale. Balanța comercială, constată în continuare A. Stan, este net în favoarea Țării Românești, în perioada care face obiectul analizei. De asemenea, se constată că, pentru cele două Principate, Transilvania reprezintă un important furnizor de mărăcini de lucru. În timpul deceniului care a precedat constituirei statului național român, în Țara Românească, sunt atestați documentar un număr de, aproximativ, 200.000 transilvăneni care și desfășurau activitatea în diferite sectoare (se ocupau cu vinzarea produselor manufacurate din Transilvania, cu agricultura sau activau în economia pastorală).

Analizând acțiunile din epocă, ce aveau în vedere crearea unei ample rețele de căi de comunicație, necesare intensificării relațiilor comerciale cu Transilvania, stabilirii relațiilor postale rapide, racordarea liniilor telegrafice, precum și încercările care au avut drept obiect construirea unei rețele de căi ferate, destinate a lega cele trei țări românești, autorul desprinde linia generală, dominantă, pe care se situează aceste preocupări: lupta pentru încadrarea în cuprinsul aceleiași comunității economice a întregului spațiu locuit de români. În egală măsură, deplasarea continuă a populației, de o parte și de alta a Carpaților, dacă și jucat un rol important în intensificarea legăturilor economice, a cimentat, într-o manieră corespunzătoare, conștiința națională.

Doar conjunctura politică externă, constată autorul, în încheierea studiului său, a impiedicat, în 1859, unirea Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească, impusă de nevoie economică imperioase și de afinități naționale (p. 174–175).

Concluziile largi și pertinente, pe care A. Stan le desprinde din cercetarea sa, ilustrează nu numai valoarea materialului, ci, în egală măsură, firește, pe cea a istoricului care l-a utilizat și analizat.

Gr. Chiriță tratează *Istoria legăturilor economice dintre Principatele Unite și Transilvania în anii domniei lui Al. I. Cuza*. Analiza atentă și largă îi îngăduie autorului, dotat cu un remarcabil spirit de observație, să desprindă unele concluzii deosebit de importante. În epoca ce o are în vedere, legăturile economice dintre Principate și Transilvania, notează autorul, au cunoscut, în general, o linie ascendentă. În raport cu perioada anterioară – cu toate dificultățile create de Austria și de criza economică din anii 1857–1861 –

în perioada 1859–1865 schimburile de mărfuri au crescut considerabil. Fenomenele de colaborare și cooperare economică dintre români de pe ambele versante ale munților, remarcă în continuare cercetătorul, ilustrate prin rolul păstorilor transilvăneni, emigrările de populație, fluxul continuu al forței de muncă sezoniere, au completat relațiile comerciale, au adăncit și diversificat sfera legăturilor economice dintre Principate și Transilvania, conferindu-le trăinicie și stabilitate. Este subliniată, printre bogății exemplificare, orientarea *dominantă* a economiei Transilvaniei spre regiunile dunărene.

Realitățile surprinse sau întărite de analiza materialului documentar sugerează, pe de altă parte, constatarea potrivit căreia, „încă din anii domniei lui Al. I. Cuza, se închegase deja și acțiunea din ce în ce mai viguros comunitatea economică interromânească ce cuprinde în linii generale teritoriul de astăzi al statului român, puternic sudată prin existența intereselor materiale convergente. Lucrul este cu atât mai explicabil cu cît în această etapă de ascensiune a capitalismului, care a dat substanță și dimensiuni calitativ noi vechilor elemente de unitate, s-a constituit, în esență, națiunea română modernă având între componentele ei fundamentale comunitatea de viață economică” (p. 234).

Subliniind valoarea întregului material – constatarea este valabilă și pentru studiile anterioare – Gr. Chiriță își exprimă părerea, întru totul conformă cu realitatea, potrivit căreia aceasta contribuie nu numai la precizarea cadrului și a condițiilor generale, ci și „la înțelegerea științifică a modului cum diverse aspecte concrete ale legăturilor economice s-au contopit treptat într-o indisolubilă unitate economică” (p. 235).

Prima parte a volumului se încheie cu lucrarea Rodicăi Șoinescu, *Aspecte din relațiile economice dintre România și Transilvania (1866–1876)*. Pe linia concluziilor generale ale studiilor anterioare, analiza materialului perioadei care a precedat cuceririi independenței îi permite autoarei să constate intensificarea legăturilor dintre Transilvania și România, chiar în condițiile existenței convențiilor comerciale, încheiate cu Austro-Ungaria, în 1875.

Deși se menține strict în limitele prescrise de material, fără generalizări mai largi, în cuprinsul cărora să fie inclusă și convenția din 1875, lucrarea completează informațiile anterioare și alcătuiește, împreună cu celelalte trei, notate mai sus, un tot organic, unitar, de o calitate și valoare deosebite.

Din cea de a doua parte a culegerii se remarcă studiul amplu al lui Ion Neacsu consacrat *Comerțului intern cu cereale din Țara Românească în perioada regulamentară*. Într-un oarecare sens, informațiile cuprinse aici, deo-

sebit de utile pentru ilustrarea procesului de constituire a pieței interne. În perioada regula mentară, completează observațiile incluse în lucrarea lui I. Corfus referitoare la *Agricultura Tânără Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (București, 1969). Autorul remarcă faptul că țărani erau aceia care asigurau nevoia de cereale a orașelor și, tot ei, procurau anumite cantități destinate exportului. În schimb, proprietarii și arendași furnizau pentru export — *aproape exclusiv* — cantitățile de cereale provenite din dijmă.

Datele — oferite în detaliu, cu o probitate și un desăvîrșit respect al adevărului — care au solicitat un imens efort, sistematizate în acord cu cerințele științifice, prezintă o certă valoare pentru cunoașterea mai deplină a epocii Regulamentului organic.

Pe aceeași linie se înscrie și lucrarea următoare, aparținând Lianei Dumitrescu și Corinei Pătrașcu, *Comerțul Intern al Tânără Românești cu vîte și carne între anii 1829 și 1859*. Aprecind utilitatea informațiilor, care au presupus, de asemenea, un apreciabil efort de investigare, prelucrare și organizare, nu putem fi de acord cu limitele în care este desprinsă concluzia cu privire la trecerea treptată de la creșterea vitelor, „ca principală ramură de producție”, la cultivarea cerealelor (p. 402). Fenomenul nu este apreciat prin raportarea globală la epocă, ci doar prin prisma unui material restrâns. Acesta se impune a fi analizat într-un context mai larg, prin considerarea — cel puțin — a tuturor factorilor care caracterizează viața agrară în perioada Regulamentului organic. De asemenea, credem că, după 1829, nu mai poate fi vorba de *îngrădirea* monopolului turcesc și de obligativitatea negustorilor otomani de a se aprovisiona la schele. În urma Tratatului de la Adrianopol, monopolul este desființat iar negustorii turci nu mai dispun de un regim preferențial.

S-ar părea că între concluziile acestei lucrări și cele ale studiului semnat de I. Neacșu există o ușoară contradicție. Aici se remarcă faptul că extinderea suprafeteelor de teren destinate culturii cerealelor, făcută în dauna păsunilor, a creat dificultăți, statul îngrijin-

du-se de menținerea septelui prin impunerea unor măsuri restrictive la export (p. 402). Dincolo, pe linia unor concluzii care să împărtășite, în general, de istorici care s-au ocupat de perioada regula mentară, se constată că țărani erau aceia care asigurau și o parte a exportului, în timp ce proprietarii și arendași exportau, mai ales, cantitățile realizate din dijmă. Se nasc, firesc, întrebările: În folosul cui a fost făcută extensiunea suprafeteelor cultivate? Reprezintă, aceasta, doar un fenomen determinat de creșterea demografică? Cine beneficia de restul pământului cultivat, în condițiile în care și cantitățile de export erau provenite, mai ales, din dijmă? În sfîrșit, de ce condamnă țărani, cu atită vehemență, munca de clacă, dacă aceasta, în Tara Românească, — în virtutea observațiilor de mai sus — nu era atât de apăsătoare? Studiile în discuție, care se mărginesc strict la obiectul cercetării, nu dau răspunsuri în acest sens; confirmă cercetările anterioare fără să relieveze aceste contradicții. În orice caz, problemele ar merita o discuție mai largă ele prezentind o netăgăduită importanță.

Culegerea se încheie cu două lucrări semnate de Corina Pătrașcu, intitulate *Comerțul Intern cu sare din Tara Românească în perioada regula mentară* și *Comerțul Intern cu luminări de seu în Tara Românească*. Ambele, bazate pe cercetări de arhive, oferă un bogat și interesant material.

Sprijinit pe o vastă și riguroasă cercetare, cel de al IV-lea volum de *Studii și materiale de istorie modernă* reprezintă, în ansamblu, o contribuție prețioasă. El probează, odată mai mult, nerescitatea cercetării materialului de arhivă, singurul în măsură să îngăduie studiile de sinteză. Subliniind importanța apariției și valoarea volumului în discuție, ne exprimăm speranța că inițiativa nu se va opri aici, contribuind, astfel, eficient, la completarea informației pentru istoria modernă a României.

Gh. Platon

KRYSTYNA, SZCZEPAŃSKA, BOŻENA ZIELIŃSKA, Bibliografia wojny wyzwoleniej narodu polskiego 1939—1945. Problematyka wojskowa. Materiały z lat 1939—1967 (Bibliografia războiului de apărare al poporului polonez 1939—1945. Problematica militară. Materiale din anii 1939—1967.) Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, 831 p. (Wojskowy Instytut Historyczny. Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej Tom. VI).

Lucrarea pe care o prezentăm elaborată sub auspiciile Institutului istoric militar din Varșovia, încheie seria celor șase volume din

vastă operă istorică consacrată apărului militar polonez în cel de al doilea război mondial. Ea conține bibliografia problema-

ticii militare a războiului de eliberare a națiunii poloneze în anii 1939–1945 și reprezintă o nouă ediție mult modificată și adăugită a „*Bibliografiei militare a celui de al doilea război mondial. Materiale din anii 1939–1958. Partea poloneză*”, care a apărut la Varșovia în anul 1960 tot sub auspiciile Institutului istoric militar.

Noul volum cuprinde materiale apărute în perioada 1939–1967 referitoare la efortul militar făcut de poporul polonez în timpul celui de al doilea război mondial pe fondul situației internaționale a Poloniei, precum și la viața polonezilor din țară sau emigrație. Vin să completeze această problematică fundamentală o serie de lucrări selectate referitoare la: situația politică din Europa, poziția Poloniei pe arena internațională, unele aspecte ale pregătirii de către Germania a agresiunii împotriva Poloniei, măsurile de apărare întreprinse de victimă agresiunii precum și la desfășurarea operațiunilor de război ale Armatei Sovietice și a celei germane pe teritoriul polonez în anii 1944–1945.

În lucrare au fost cuprinse cărți poloneze și străine, precum și articole din peste 700 de publicații periodice naționale și de peste graniță inclusiv anumite publicații conspirative apărute în țară în timpul ocupației sau în emigrație în anii războiului sau după terminarea acestuia.

În afara publicațiilor cu caracter științific și de popularizare științifică în *Bibliografie* au fost de asemenea incluse memoriile, literatura memorialistică, precum și cele mai valoroase articole de ziaristică.

Materialele bibliografice sunt cuprinse în cinci mari secțiuni. Secțiunea A (introducător) — conține subsecțiile: bibliografie, istoriografie, arhive, lucrări de informare, hărți, cronologii, conferințe științifice, reviste, presa de război. În secțiunea B au fost grupate lucrări cu tematică generală. Secțiunea C cuprinde lucrări referitoare la situația politico-militară dinaintea izbucnirii războiului iar Secțiunea D este dedicată problemelor politice și economice în timpul desfășurării acestuia. Cea mai cuprinzătoare secțiune E cuprinde materiale pe teme militare. Unele din secțiuni sunt împărțite pe subsecțiuni, titluri etc.

Descrierea bibliografică nu se îndepărtează în principiu de la normele în vigoare. Pentru obținerea omogenității referințelor au fost grupate sub același titlu prezentările unor lucrări mai importante sau completeate cu indicarea lucrărilor de mai mică importanță, pe aceeași temă. Din aceeași considerente au fost grupate într-o singură descriere în ordinea cronologică a apariției toate edițiile aceliasi cărți sau materiale cu aceeași temă. În sfîrșit au fost consemnate aprecierile (recenzii, critici, completări) apărute pe mar-

ginea diferitelor lucrări în publicațiile din țară și străinătate.

Redarea diferitelor ediții ale unei lucrări a fost făcută numai în acea parte a „Bibliografiei” care se referă la problemele poloneze. Au fost consemnate de asemenea traducările. Indicațiile suplimentare au fost făcute numai în cazul lucrărilor poloneze. Lucrările în limbi străine sunt prezentate în versiunile: traducere în limba polonă, ediția originală cea mai nouă aflată la Varșovia, traducere în altă limbă străină. Autoarele s-au străduit să noteze pe cît posibil data primei ediții a lucrării originale.

Sistematizarea materialului în subsecțiile „Bibliografiei” este făcut pe principiul alfabetice a numelor de autori sau de lucrări anonime cu unele excepții cînd a fost folosit principiul cronologic sau așezării tematice.

Pentru realizarea unei informații cît mai exhaustive și pentru economie de spațiu au fost introduse elemente de descriere prescurcate care sunt explicate în abrevierele de la începutul cărții. În unele cazuri au fost introduse adnotări iar în altele trimiteri la diferitele secțiuni, subsecțiuni, titluri etc.

În cadrul „Bibliografiei” sunt cuprinse documente, lucrări și articole referitoare la problematica românească. În cele ce urmează încercăm prezentarea lor într-o anumită ordine în funcție de locul unde au fost editate, de importanță lor și uneori de ordinea lor numerică. Întrucât spațiul nu ne permite descrierea lor amănunțită și deoarece limba polonă este mai puțin accesibilă ne vom limita la redarea titlurilor în traducere românească și a principalelor date privind locul, data, iar în cazul articolelor și numele revistei în care a apărut, indicind totodată în paranteză numărul de ordine în dreptul căruia pot fi găsite în lucrare. Acolo unde considerăm necesare unele lămuriri vom reda și scurte adnotări.

Așadar, în primul rînd ne vom opri asupra documentelor, lucrărilor și materialelor editate în Polonia în perioada amintită care abordează mai pe larg și problematica relațiilor româno-polone a evoluției politicii externe românești în perioada premergătoare celui de al doilea război mondial și imediat după izbucnirea acestuia. Amintim deci: *Discuțiile lui Beck cu Ribbentrop și Gafencu în rapoartele omului de încredere la Varșovia al Senatului din Gdańsk* (645). Documentele provin din dosarele personale ale președintelui regenței poznańiene dr. N. Böttcher și se referă la convorbirile din ianuarie și martie 1939. Au fost publicate în „*Przegląd zachodni*” nr. 4/1965; *Influența diplomației sanaliste asupra înălțării lui Tătulescu* (727), articol publicat de Sergiusz Mikulicz în „*Sprawy Międzynarodowe*” nr. 7/8 din 1959; *Pac-*

tul răsăritean. Din istoria relațiilor internaționale în anii 1934–1935 (502), lucrare apărută la Varșovia în 1963 sub semnătura lui Jarosław Jurkiewicz.

Valoroase pentru istoria diplomatică europeană în perioada la care ne referim, precum și pentru cunoașterea relațiilor polono-române sunt lucrările și articolele cunoscutului istoric polonez prof. Dr. Henryk Batowski : *Crisa diplomatică în Europa. Toamna 1938–primăvara 1939* (525), apărută la Varșovia în 1962 ; *Călătoria lui Beck în România în octombrie 1938* (726), publicat în „Kwartalnik historyczny” nr. 2/1958 ; *Ultima săptămînă de pace* (543), apărută la Poznań în 1964 ; *Primele săptămîni de război. Diplomația apuseană pînă la jumătatea lunii septembrie 1939* (1003), apărută la Poznań în 1967. Cu mici modificări cele două cărți au fost reeditate laolaltă în 1969 tot la Poznań sub titlul : *Agonia păcii și începutul războiului. August-septembrie 1939* (mai pe larg despre lucrare vezi recenzia subsemnatului din Anale de istorie nr. 4/1971 p. 179–180). Aceeași problematică referitoare la relațiile polono-române în această perioadă o întlnim în cele două lucrări ale Mariei Turleiska : *Despre război și conspirație* (1533), Varșovia 1959 și *Adevăr și ficitiune. Septembrie 1939–decembrie 1941* (463), Varșovia 1966, precum și în alte două lucrări ale lui Stanisław Zabiello *Pentru guvern și granițe. Lupta diplomatică pentru problema poloneză în cel de al doilea război mondial*, Varșovia, 1964 (1071) și *La post în Franță*, Varșovia 1967 (2285). Autorul, fost diplomat și reprezentant al guvernului polonez din emigratie, a trecut în septembrie 1939 prin România de unde a plecat la Paris.

Destul de numeroase și interesante sunt lucrările și articolele publicate în Polonia referitoare la refugiații polonezi în România. Pe această temă amintim documentele : *Înterviuul fostului Ministrului afacerilor Externe Józef Beck în timpul Internării în România* (564), publicat în „Najnowsze Dzieje Polski 1914–1939” vol. 9/1965. Reprezintă de fapt o suitate de documente pregătite pentru tipar de Cz. Madajczyk referitoare la activitatea fostului ministru de externe polonez în februarie 1940 pe cind se afla la Brașov. Documentele sunt redate în limba germană și provin din actele Auswärtiges Amt ; *Conferința de la Belgrad din 1940* (6009) al cărei protocol pregătit de Jan Zamojski a fost publicat în „Najnowsze Dzieje Polski 1939–1945” vol. 10/1966. Se referă la conferința reprezentanților Comandamentelor organizației militare clandestine Uniunea Luptei Armate (Z.W.Z.) din Polonia a șefilor bazelor de legătură din Ungaria și România precum și a delegaților comandamentului principal al Z.W.Z. de la Paris care a avut loc la Belgrad în zilele de 29 mai – 2 iunie 1940.

Lucrările și articolele : *De la Vijnța la Arad. Din viața refugiaților polonezi*, Cracovia, 1948, de Stefan Bielas (2118) ; *Autoritățile românești față de internarea și refugiații polonezi în România (septembrie 1939 – februarie 1941)*, publicat în „Najnowsze Dzieje Polski 1939–1945” vol. 8/1964 de Witold Bieganski (2149) și *Culisele Internării guvernului sanalist în România* (2155) publicat în „Prawo i Życie” nr. 21/1966 de Raymund Kulinski – articol apărut și în traducere românească în revista „Lumea” nr. 51/1966 –, abordează în exclusivitate problematica refugiaților polonezi în România.

Largi referiri la activitatea refugiaților polonezi sunt făcute și în următoarele lucrări și articole unele cu caracter memorialistic : Bożek Aska : *Amintrii* (2125), Katowice, 1957 ; Górszczak Mikołaj Jerzy „Poleszczuk” : *Schîle din emigrație, România, Iran, Palestina, Egipt* (2127). Varșovia, 1948. Sohn – Sonecki Józef : *Am fost prizonier al Wehrmachtului. Amintrile unui medic de lagăr*. (2800). Varșovia 1965. Autorul a trecut și prin România ; Urbanowicz Witold : *Începutul zilei de milne* (3707), Cracovia 1966. Autorul, fost aviator, care a participat la luptele din septembrie, a trecut prin România de unde, a plecat în Franță ; Wasilewski Zygmunt : *Să fi trăit în vremuri interesante. Dîn amintirile unui aghiotant*. (4405), Varșovia 1958. Autorul a stat o perioadă în România.

Mai multe articole se referă la fuga din România în decembrie 1940 a fostului mareșal al Poloniei Edward Rydz-Smigly. Între ele amintim : Felczak Waclaw : „Întoarcere și legendă. Despre reinvoacerea mareșalului Smigly în Polonia” (2170), în „Wież” nr. 9/1966 ; Datner Szymon : *Fuga din captivitatea germană 1939–1945* (2771) Varșovia, 1966 ; Fișă este completată și cu alte materiale, unele cu caracter polemic apărute pe această temă și anume : Madajczyk Czesław : *Fuga lui Ryd-Smigly din România în lumina materialelor germane* publicat în „Wojskowy przegląd historyczny” nr. 2/1961 ; Szewejgiert B : *În problema fugii lui Rydz-Smigly din România* în *ibidem*, nr. 1/1961.

Remarcăm, de asemenea, articolul *Încercări de reabilitare a diplomației naziste în istoriografia vest-germană. Despre problema predările refugiaților polonezi de către autoritățile fasciste române Germaniei hitleriste în anii 1940–1941* (2743) publicat de Hegeman Margaret în „Der deutsche Imperialismus und der Zweite Weltkrieg” B 4/1961.

Bibliografia cuprinde numeroase materiale referitoare la aceeași tematică publicate însă în emigratie, la Paris sau Londra, de o serie de foști demnitari ai guvernului polonez dinainte de septembrie 1939. Abordate sub prismă unei atente critici științifice, ele pot

constituie o sursă importantă de informare mai ales asupra unor date ce nu pot fi găsite în alte surse. Le prezentăm și pe acestea începând cu cele ce au caracter de documente reînnoind remarcă că va fi vorba numai de cele în care este cuprinsă și problematica românească. Pentru a nu ocupa prea mult spațiu le redăm sub forma unor scurte fișe bibliografice făcând numai anumite adnotări strict necesare. Începem cu *Jurnalul și dosarele lui Jan Szembek (1935–1945)* (587), pregătite de Tytus Komarnicki. Primele două volume au apărut în anii 1964 și 1965 la Londra. Autorul lor a fost reprezentantul Poloniei la București în anii 1927–1932, apoi subsecretar de stat la M.A.E. pînă în septembrie 1939; Beck Józef: *Ultimul raport. Politica poloneză 1926–1939* (563) apărut la Neuchâtel în anul 1951 în limba franceză; Sokolnicki Michał: *Jurnalul de la Ankara 1939–1945* (2314) apărut la Londra în 1965. Autorul a fost în perioada amintită ambasador al Poloniei în Turcia; Pobóg-Malinowski. W: *Istoria politică contemporană a Poloniei 1804–1945* (469) volumul III anii 1939–1945, apărută la Londra în 1960. Autorul istoric de profesie, fost șef al secției istorico-științifice din cadrul M.A.E. polonez în anii 1931–1939, a trecut prin România în septembrie 1939 apoi s-a stabilit în Apus. În 1948 publică la Paris în revista de limbă polonă „Kultura”, nr. 7, 8 și 9/10 fragmente de amintiri intitulate *La răscreuza românească* (2115) în care abordează problema desemnării nouului guvern polonez din emigratie, activitatea social-politică a refugiaților polonezi pe teritoriul țării noastre. Pe marginea acestor amintiri a avut o amplă confruntare de păreri, deseori polemică. Tot el publică în 1959 la Londra în „Dzienik Polski” nr. 64 articolul *Cum s-a reinrors în față Rydz-Smigly* (2154).

Interesantă din punct de vedere al aceleiași problematici este cartea fostului premier al ultimului guvern polonez din septembrie 1939, Sławoj-Składkowski-Felicijan intitulată *Condamnatul nu și-a spus ultimul cuvînt* apărută la Londra în 1964 și care cuprinde o serie de articole memorialistice majoritatea publicate la Paris de-a lungul anilor 1948–1964, în revista „Kultura”. Între acestea menționăm: *Munca și acțiunile guvernului polonez în septembrie 1939* (1043); *Președintele Moscicki* (808); *Discuție hotărîtoare. Germanii au ispiti guvernul lui Składkowski. Fuga din România.* (2158). Precizăm aici că atât în articolele memorialistice ale lui Pobög-Malinowski cât și ale lui Sławoj-Składkowski o serie de probleme sunt abordate unilateral, fapt care a și stîrnit un amplu schimb de păreri uneori polemic.

Considerăm, de asemenea, demne de semnalat următoarele lucrări cuprinse în bibliog-

rafie: Raczyński Roger: *Însemnările ambasadorului Roger Raczyński referitoare la treptarea autorităților supreme poloneze în România și renunțarea fostului președinte al Republicii Polone prof. Ignacy Mościcki (2157)*, apărut la Paris în revista „Kultura” nr. 9/19 din 1948. Autorul a fost în perioada la care ne referim ambasador Poloniei la București; Poniński Alfred: *Septembrie 1939 în România* (2156) apărut în „Zeszyty historyczne” (Paris) caiet 6/1964. Autorul a fost în această perioadă prim consilier al ambasadei polone la București; Kowalewski Jan: *Ciclu românesc* (2151) apărut în aceeași revistă. Autorul a fost președintele Comitetului de protecție a refugiaților polonezi din România; Cretianu Alexandru: *România și septembrie 1939* (2150), publicat în limba polonă în revista „Kultura” nr. 3/1954; Sokolnicki Michał: *Problema lui Józef Beck* (2159), publicat în aceeași revistă nr. 1/1952. Se referă la situația fostului ministru de externe polonez internat în România; Morawski Kajetan: *Drumul comun. Amintirî* (2129) apărută la Paris. Nu se cunoaște anul. Se referă și la emigratia poloneză din țara noastră. Wandycz Damian S.: *Lichidarea înțelegerii petroliere polono-române în anul 1939* (1031) în „Zeszyty historyczne” (Paris) caiet 7/1965; /Meissner Janusz/ Căpitán Hebert/ Pseudonim/: *Muntele talălu în „Wiadomość polskie”* (Londra) nr. 19/1942; Amintiri dintr-o tabără de militari polonezi internați în România.

Problema părăsirii țării de către mareșalul Rydz-Smigly, și cea a relincoacerii lui în Polonia a constituit obiectul unor dispute polemice și în cadrul revistelor din emigratie. Articole memorialistice ca cel al lui Krezzecowski Jerzy: *Cu mareșalul Rydz-Smigly în România* (2152) apărut în „Kultura” nr. 9/1950 sau cel al lui Rogowski Bazyl: *Amintiri despre mareșalul Smigly* (2175), publicat în „Zeszyty historyczne” caietul 2/1962 au constituit obiectul a numeroase recenzii, deosebi polemice, apărute atât în reviste din Polonia cât și cele din emigratie pe care fișele bibliografice respective le notează.

Este salutar faptul că autoarele amintesc printre cele 700 publicații consultate și revista „Studii. Revistă de istorie”. Mai mult ele menționează chiar în fișa bibliografică a lucrării *Din istoria contemporană a Poloniei 1939–1947. Culegere de articole* (471) Varșovia, 1961, recenzie apărută în această revistă nr. 5/1963, p. 1161–1166. Am dori însă pe această cale să precizăm că revista „Studii” a prezentat cititorilor săi și alte lucrări apărute în Polonia care sunt menționate în „Bibliografie” și pe care le notăm aici, pornind de la convințerea că ele vor putea fi de folos în cazul unei eventuale actualizări și reeditări a lucrării. Este vorba de cărțile *Apărarea civilă a Varșoviei în septembrie 1939. Documente, mate-*

riale de presă, amintiri și relatări (3569), Varșovia, 1964; *Din istoria capacitatea de apărare populară a Poloniei* (6590), Varșovia, 1961; Skarzynski Aleksander: *Cauzele politice ale insurecției de la Varșovia din 1944 în documente* (8365), Varșovia, 1962 a căror scurtă prezentare a fost făcută de M.M. în numerele: 4/1965, p. 966–967; 3/1963, p. 760–761; 5/1965, p. 1192–1193; 2/1963, p. 507–508 ale revistei „Studii”.

Din aceleași considerente am dorit să amintim că în paginile altei reviste din țara noastră, anume „Anale de istorie”, au fost publicate, de la ființarea sa pînă la data la care se oprește „Bibliografia”, numeroase materiale pe tema situației internaționale premergătoare celui de al doilea război mondial, a conflagrației însăși, inclusiv o serie de recenzii și prezentări a unor valoroase lucrări apărute în Polonia. De pildă revista similară din Polonia „Z pola walki” (349) numerele 1–4/1966 și 1–4/1967, precum și lucrările: T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski: *Războiul de eliberare a poporului polonez în anii 1939–1945. Probleme fundamentale* (466), Varșovia 1963; *Mișcarea muncitorească poloneză în perioada războiului și ocupației hitleriste. Septembrie 1939 – ianuarie 1945. Schișă istorică* (1558). Autorii: M. Malinowski, J. Pawłowicz, W. Poterański, A. Przygoński, Varșovia, 1964; J. Pawłowicz: *Din istoria conspirativă a Consiliului Național al Tărîl 1943–1944* (2090), Varșovia, 1961; W. Góra, St. Okecki, *Germanii antifasciști în mișcarea de rezistență poloneză* (8579) Poznań, 1966; F. Zbiniewicz: *Rolul comuniștilor polonezi în organizarea și activitatea Uniunii patrioților Polonezi și a Forțelor armate poloneze din U.R.S.S.*, (mai 1942 – iulie 1944) în „Z pola walki” nr. 4/1961, au fost recenzate sau prezentate de M. Moldoveanu în numerele, (în ordinea titlurilor prezentate) 2/1967, p. 176–182; 2–3/1968, p. 287–292, 2/1967, p. 176–182; 2–3/1968, p. 287–292, 6/1964, p. 150–153; 1/1969, p. 160–163; 2/1962, p. 199–206; 6/1966, p. 172–173; 2/1962, p. 191–192, ale revistei „Anale de istorie” (pînă în 1966 „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”) iar din 1966 pînă în 1969 „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”). Revista amintită a continuat să publice recenziî și prezentări ale lucrărilor istoricilor polonezi și după anul 1967 datează la care se oprește „Bibliografia” de care ne ocupăm.

Recunoscînd marca utilitate și eforturile depuse de cele două autoare pentru întocmirea acestei vaste lucrări, remarcăm totuși slaba reprezentare în cadrul bibliografiei istoriografiei românești pe tema abordată. De aceea, pentru a le veni în sprijin ținem să menționăm că în afara articolelor

Elizei Campus referitor la politica externă a guvernului român în perioada müncheneză (725) apărut în revista „Studii” nr. 3/1933, a lucrărilor *Războiul germano-polonez. Desfașurare și comentarii* (2936), București, 1939 de Dinulescu R.; Pătrașcu Gh. și *Ultimile zile ale unei Europe. Un voiaj diplomatic în 1939*, (531), Paris, 1946, de Gafencu Grigore, singurele care sunt redate în lucrare, istoriografia noastră dispune chiar și pînă în anul 1967, de o serie de lucrări, articole și studii valoroase corespunzătoare temei bibliografiei. (Despre principalele rezultate ale istoriografiei românești a epocii contemporane inclusiv interesul manifestat față de istoria Poloniei, cititori și istorici polonezi au putut lua cunoștință de articoul *Cercetări privind istoria contemporană a României în ultimul sfert de veac* publicat de Gh. I. Ioniță și M. Moldoveanu în „*Studia Historyczne*” (Cracovia) nr. 2/1971 p. 191–203). Și în îndepărtătură va fi reeditată și actualizată folosim acest prilej pentru a comunica că pe tema generală a celui de al doilea război mondial a fost editată la București în anul 1971 în Editura politică, monografia *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, lucrare întocmită de un colectiv de autori (Gh. Cazan, N. Copoiu, Ion Cupșa, L. Loghin, N. Z. Lupu, A. Sipercu, D. Tuțu, C. Ucrain, Gh. Unc, A. Vianu, Gh. Zaharia, Ion Cupșa) sub îngrijirea unei comisii formate din I. Coman, D. Dămăceanu, I. Gheorghe, G. Macovescu, V. Roman, I. Teclu, Gh. Zaharia și care a fost distinsă cu premiul Academiei R.S.R., în paginile căreia sunt prezentate și date despre efortul poporului polonez în această puternică încleștere cu fascismul german. În cursul anului 1973, a apărut, de asemenea, la București, în cadrul Editurii militare, primul volum de studii intitulat *Rezistența europeană în anii celui de al doilea război mondial 1938–1945. Tările din Europa centrală și de sud-est*, (autori D. Baran, N. Ciachir, N. Copoiu, L. Gergely, C. Iliescu, G. Maksutovici, M. Moldoveanu, Gh. Unc, Gh. Zaharia). În cadrul ei este pe larg abordată problematica mișcării de rezistență din Polonia. Amintim de asemenea volumul *9 mai 1945–1970* apărut la București în anul 1970 în Editura militară și care cuprinde comunicările prezentate la sesiunea științifică consacrată aniversării a 25 de ani de la victoria asupra fascismului ținută la București în zilele de 29–30 aprilie 1970 în care sunt publicate și comunicările prof. dr. Henryk Batowski: *Poporul polonez în lupta împotriva fascismului 1939–1945*, pag. 140–146 și a col. dr. Waclaw Jurkiewicz *Contribuția militară a poporului polonez la victoria împotriva Germaniei hitleriste*, p. 156–169. În legătură cu rezistența poloneză și aportul Partidului Muncitoresc Polonez la organizarea ei menționăm de asemenea arti-

colele *Din începiturile rezistenței poloneze în „Magazin istoric” nr. 2/1970, p. 52—55 și 30 de ani de la crearea Partidului Muncitoresc Polonez în „Lupta de clasă” nr. 12/1971 p. 96—100 apărute sub semnătura lui M. Moldoveanu, iar în privința ajutorului acordat de România Poloniei și refugiaților polonezi în timpul celui de al doilea război mondial, articolele: Aurel Loghin, Tuțu Dumitru — *Sprințul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de al doilea război mondial*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice” nr. 4/1968 p. 39—51; A. Petric și Gh. Unc: *Tezaurul Băncii Poloniei străbăt România*, în „Magazin istoric” nr. 7—8/1968 p. 161—162; A. Karecki, L. Eșanu: *Poporul român în sprințul refugiaților polonezi în anii celui de la doilea război mondial* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Iași”, tom. VII/1970 p. 317—325.*

În sfîrșit intrucții bibliografia consemnează în fișele bibliografice și traducerile unor lucrări poloneze în alte țări inclusiv a celor cu caracter memorialistic, amintim că și în limba

română au fost traduse următoarele cărți: Naszkowski Marian: *Anii încercărilor* (4776), București 1966, Editura pentru literatură universală (în română de Ioan Petrică); Moczar Mieczyslaw: *Culorile luptei* (6847) București, 1967, Editura politică și Wiślicz Eugeniusz-Iwanczyk: *Viuiește codrul*, București 1972, Editura militară (ambele în traducerea lui M. Moldoveanu).

Bibliografia este înzestrată cu un amplu indice de nume de persoane și geografic prenumi și de titluri ale lucrărilor anonime fapt care permite economisirea de timp și orientarea asupra materialelor ce interesează.

Pornind de la utilitatea unor astfel de lucrări și știut fiind volumul mare de muncă pe care întocmirea acestui gen de instrumente de lucru îl reclamă, considerăm bibliografia prezentată ca binevenită mai cu seamă că o serie de lucrări și materiale cuprinse în cadrul ei are directă tangență cu probleme ale istoriei țării noastre.

Milica Moldoveanu

A. JARDIN, A. J. TUDESQ, *La France des notables*, Paris, 1973, (Nouvelles histoires de la France contemporaine, 6, Editions du Seuil, 1973, vol. I—II, 255 + 256 p.

Principiile materialist-dialectice de interpretare a istoriei s-au impus tot mai mult în ultimii ani în literatura europeană de specialitate. Școala franceză, cunoscută pentru acest lucru, a dat de curind la lumină, o nouă lucrare merituoasă. Cu atât mai mult cu cît perioada studiată — 1815—1848 — oferă largi posibilități de interpretare.

Anii 1815—1848 au produs o puternică transformare revoluționară în toată Europa sub triplu aspect: politic, economic și social; sunt ani în care burghezia franceză a încercat și a realizat, în mod constituțional pe bază cenzitară, prin parlament, transformarea societății în tot ansamblul ei, integrarea elementelor conducătoare într-o singură categorie socială, numită notabilitate. În cuvintul înainte autorii arată că au urmărit explicația perioadei cuprinsă între căderea lui Napoleon I și revoluția din februarie 1848, ca o etapă corespunzătoare unui anume tip de societate și aspirind la o dublă caracterizare: 1) de așa zisă restaurație, încercare de stabilitate, de revenire la ordine; 2) de inovație, de fundamentare și realizare a drepturilor și libertăților publice apărate de burghezie. Solidaritatea de interes pe care burghezia a reușit să stabilească între sine și elementele Vechiului Regim, care au supraviețuit și s-au juxtapus prin parlamentarism, a făcut-o însă la un moment dat conservatoare și refrac-

tară la aspirațiile noii clase sociale în ascensiune — proletariatul.

Cele nouă capitole ale primului volum se ocupă succesiv de următoarele aspecte: stabilirea monarhiei cenzitare (baza regimului politic), guvernarea constituționalilor, reacția regalistă, viața intelectuală sub Restaurație, revoluția din 1830, liberalismul conservator, politica externă și colonială a monarhiei din iulie, începurile societății industriale, criza sfîrșitului regimului.

Pe fundalul unei Franțe resemnante și dezorientate în momentul reluații tronului de către Bourbons se profilează tipul *notabilului*, element ambiguu, care își trage rădăcina, pe de o parte din ierarhia rigidă a vechiului regim, și pe de altă din dominația marelui capitalist al căruia prestigiu derivă din puterea economică. Conviețuirea acestor două laturi se bazează pe un consens admis de populația din provincia din care face parte, exprimat într-un sistem de norme cenzitare, parlamentare. Aceste norme, deși au inclus pe parcurs numeroase ranchiuni hrânte de ultra-regaliști, rămasiștele extremiste ale fostei societăți, prin acțiuni și societăți teroiste, au făcut ca revenirea Restaurației lui Ludovic al XVIII să fie totuși moderată. Scurta întrerupere a domniei Bourbonilor în timpul celor 100 de zile n-a putut și nici nu putea să ducă la revenirea relațiilor sociale din timpul Înpe-

riului. Actul adițional la constituțiile imperiului lui Napoleon I era legat tot de un regim cenzitar. Ludovic al XVIII-lea a fost nevoie el însuși, pentru aceleasi rațiuni, să dizolve aşa zisă „chambre introuvable”. Excluși din cameră, ultraregalisti, reprezentați de Chateaubriand, vor acționa și ei pentru o evoluție spre regimul parlamentar. Epoca de după dizolvarea acestei camere, pînă la asasinarea ducelui de Berry, moștenitorul tronului, apare în ochii istoricilor liberali, drept cea mai fructuoasă perioadă a Restaurației, numită de autori „guvernarea constituțională”.

În ciuda unor mari dificultăți economice — crizele alimentare din anii 1816—1817 — și politice — ocuparea Franței de către trupele aliate — s-a reușit legiferarea unor drepturi publice și încercarea convertirii și plătirii indemnizațiilor către trupele de ocupație, eliberarea Franței și revenirea ei în concertul european, datorate acțiunii întreprinse de ducelui de Richelieu. Reacția regalistă, tot mai virulentă spre sfîrșitul vieții lui Ludovic al XVIII-lea, și în special, în timpul lui Carol al X-lea nu a reușit să stîrbească drepturile burgheziei ca de altfel și tulburările revoluționare cărora aceasta din urmă a trebuit să le facă față. Datorită greutăților și luptelor politice din interior, partidul legitimist a trebuit să practice în afară o politică de îndrăzneală și compromis, exprimată prin intervenția în Spania și expediția contra Algerului.

Ideologia corespunzătoare acestei societăți a fost filozofia eclectică, care a căutat să combine spiritualismul cu raționalismul, să stabilească o medie a valorilor între ordine și libertate. Efervescența intelectuală, caracterizată pentru secolul al XIX-lea drept romantică, s-a exprimat, în Franța Restaurației, printr-o încercare de schimbare de mentalitate, mai mult politic, de atragere și formare a opiniei publice prin presă și lucruri de istorie (ale lui Adolphe Thiers, Augustin Thierry, Guizot). Secolul al XIX-lea a și fost numit de altfel, secolul istoriei în sensul său cel mai larg. În ciuda încercării de stabilizare, principiile liberalismului burghez duc și la mari bătălii pe plan ideologic. Dacă clasa conducerii, numită de către autori, a nobililor, va evolua, conform legăturilor de familie și de partid, în sens tradiționalist, conservator, mica burghezie și categoriile inferioare ale societății vor evolua spre socialismul utopic.

Ceea ce au reușit însă confruntările ideologice, a fost formarea unei opinii publice. La un moment dat, autorii suprarestimează rolul opiniei publice, exprimată prin activitatea presei. Acest lucru se observă în capitolul al V-lea, al vol. I, care tratează despre revoluția din 1830. Se afirmă aici că, în afara muncitorilor, cei mai loviți de către regimul lui Carol X, au fost jurnaliștii, care prin rezis-

tența lor din 26 iulie au declanșat insurecția din iulie. Față de acțiunea acestora, deputații de opoziție sunt în seara zilei de 27 iulie în căutarea unei soluții, fără a întrevedea o eventuală răsturnare a regelui. În timpul luptelor de stradă, opoziția bancherilor este încă ezitantă; de abia la 29 iulie opoziția este nevoie să accepte starea de fapt (muncitorii și republicanii răsculați) și să intrunească o comisie municipală (un guvern provizoriu), condusă de Casimir Perrier și Laffitte, iar la 30 iulie să-l propună pe Ludovic Filip ca „rege cetățean”.

Se știe însă că marea finanță se găsea în spatele ziarelor, și ea pregătise răsturnarea lui Carol al X-lea, prin îndelungă acțiuni opozitioniste și manevre politice.

Ceea ce au remarcat cu justiță autorii este faptul că marea burghezie escamotase revoluția populară, ce dorea instaurarea republicii, iar ca simplă satisfacție pentru aceasta a acceptat drapelul tricolor în locul celui regal.

Capitolul următor, „Liberalismul conservator”, explică pe larg caracterul și esența nouului regim. Instaurarea pe tron a lui Ludovic-Filip „regele bancherilor” era o garanție pentru apărarea drepturilor și ordinii burgheze. Noua legislație, chiar legea pentru instrucție publică, liberală prin faptul că scotea suvățămîntul din mîna preoților și-l punea în mîna institutorilor — era menită să mențină linistea contra opoziției democratice, care regăsind tradițiile iacobine, devinea tot mai revoluționară.

Triumfând asupra amenințărilor legitimiște și a pericolului republican, marea burghezie și-a aplicat liberalismul său, într-un anume sens pragmatic pentru dezvoltarea afacerilor și obiectivelor sale economice. Această lucru explică aplacarea burgheziei spre construirea de noi unități industriale (uzine textile și metalurgice), de căi ferate și șosele, rețele de canale, preocuparea de a avea o bună gestiune financiară, folosirea cheltuielilor de stat ca factor de prosperitate. După 1840 erau investite în lucrări publice sume mari (534 milioane), mai ales pentru căi ferate, dar din păcate repartizarea lor la scară întreagă națiunii era făcută în mod inegal. Aici acțiuna rivalitatea de interes între grupări, dintre centru și provincie, combinată cu cealaltă fațetă a liberalismului, aceea conservatoare.

Sensul conservator derivă din modul de corelare a diferitelor forme de putere economică și politico-administrativă a regimului cenzitar. Sub raport politic, în Franța anilor 1815—1848, deputatul apare ca mandatarul unor interese mai mult locale sau personale decit al națiunii. Deputații își exercită puterea lor la nivel local, provincial, ca mari proprietari funciari sau șefi de antreprîză industrială. Avere constițue gajul capacității lor și soli darității cu sist emul politic conducător.

Puterea incredințății acestor măini antrenează pasuni contradictorii, diverse jocuri de influență regionale, care concură în ultimă instanță la slăbiciunea relativă a puterii centrale, și înduc într-un anume fel la „demisia” clasei conducătoare de la progresul societății și transformarea ei într-o forță conservatoare și retrogradă. De aceea abdicarea lui Ludovic-Filip, este prezentată de autori, ca o dublă abdicare, nu numai a unei persoane, dar și a unei clase, a burgheziei conducătoare, în fața combativității clasei muncitoare și micii burghezii, care s-a detașat de liberalismul oficial, orientat spre stagnare politică.

Ultimul capitol al vol. I, — „Criza sfîrșitului regimului” — surprinde într-un mod reușit acest lucru, prin zugrăvirea situației revoluționare dinainte de februarie 1848, cind se relevă o criză de structură a unei societăți și a unei economii operând dificil trecerea la o societate industrială, o criză morală, ideologică a clasei conducătoare și o creștere a conștiinței revoluționare a proletariatului¹. În timp ce în sinul burgheziei se manifestă un declin al sentimentului monarhic, muncitorii în contact cu ideile comuniste ale epocii se maturizează; iau parte la banchetele burgheziei pe care le transformă în adevărate reunii populare. Paralel cu mariile familii și grupe de financiari sau industriași: Rothschild, Talbot, Mallet, Delessert, Hottinguer, Odier, odată cu „demarajul revoluției industriale”, se dezvoltă în uzinele și fabricile ridicate la Paris și în provincie, Lille, Lyon, Mulhouse, Rouen, Nantes, numeroase eșaloane ale proletariatului industrial. Pe acest fond este bine conturat procesul formării mișcării muncitorești, ceea ce constituie unul din meritele autorilor.

Ei relevă în mod realist emigrarea populației rurale, spre orașe și transformarea ei în clasă muncitoare; de asemenea faptul că această muncitorime ieșită din rîndul țărănimii, din cauza dependenței față de patroni, de negustori, de condițiile abrutizante în care trăiesc și muncește este timorată, încă înconștientă de forța sa colectivă, ea nu poate ieși la început din această situație decât în mod individual, prin acte de delicvență, și în mod excepțional prin mișcări de grup, dezordonate și efemere. Ideile socialiste ale lui Saint-Simon, Charles Fourier, Proudhon ajung cu greu pînă la ea datorită caracterului lor abstract și puțin accesibil maselor, absenței soluției imediate și raționale asupra unei stări de lucruri aparent fără remediu. Ele au prins la muncitori, atunci cind vechii socialisti — creștini, vechii carbonari și saint-simonieni s-au pus la dispoziția asociațiilor muncito-

rești, formulîndu-le un ideal posibil de emancipare. Astfel se explică succesul lui Louis Blanc, Ph. Buchez, A. Blanqui, E. Cabet între muncitori. Prezența muncitorilor alături de republicanii lui Ledru-Rollin, insuflați de ideile romanticismului revoluționar ale lui V. Hugo și J. Michelet explică radicalizarea revoluției din 1848 din Franța. Nu poate fi omis aici, ca un element de influențare extrem de activ, apariția cu puțin timp mai înainte a *Manifestului Partidului Comunist*, cea dintâi declaratie de principii a dascălilor proletariații mondial, Marx și Engels.

După ce vol. I a explicitat mecanismul vieții politice la scara întregii Franțe, vol. II îl urmărește în manifestările sale diverse conform cu structura administrativă istorico-geografică. Faptul că Franța, aşa cum reiese din analiza vol. II, juxtapune economii, care nu evoluează în același ritm, care prezintă la un moment dat o evoluție a contrariilor care trebuie confundate într-un singur creuzet, explică multe din evenimentele și ambianța anilor 1815—1848. Dezvoltarea aceasta neutră din economie franceze este accentuată de inegalitățile vieții regionale care rămîne originea și platforma de susținere a notabilului reprezentant al puterii centrale.

„Societatea primei jumătăți a secolului XIX rămîne supusă tradiției... Aristocrația rurală continuă să aibă un mare rol în toată Europa. În Franță, regimul cenzitar și regimul fiscal dau proprietarilor funcia, adică aristocrației, o putere politică, care rămîne încă considerabilă”².

Din acest punct de vedere, al doilea volum oferă o prezentare interesantă a Franței, împărțită pe arii istorico-geografice; provinciile din Vest, Midi-ul mediteranian, Sud-Vestul, Lyon-ul și regiunea sa, munții din centrul, estul Franței, regiunile din nord, regiunea pariziană, Parisul. Predominarea aristocrației rurale sau industriale într-o regiune sau alta, a credințelor religioase, a tradițiilor lucrative, a nivelului vieții intelectuale, poate da cheia și forța înfruntării dintre vechi și nou, pe cele trei planuri: social, economic și politic. Contrațările dintre clerul conservator și burghezia în formare, bazată pe tradiții comerciale și meșteșugărești, face că Sudul, inițial extremist să devină, la sfîrșitul monarhiei din iulie, una din regiunile franceze favorabile liberului schimb, una din susținătoarea politicii coloniale (prin legăturile orașelor Marsilia, Sète, Toulon cu Levantul și Algerul), dar și locul mișcărilor opoziționiste (după cum s-a întîmplat la Toulouse și Montpellier cu ocazia stabilirii

¹ Jean Bruhat, *Histoire du mouvement currier français*, vol. I, Paris, Editions Sociales, 1952, p. 281.

² François Dreyfus, *Le temps des révolutions 1787—1870* (Histoire universelle — Larousse de poche), Paris, 1968, p. 242—243.

impozitului și recensământului de către stat în 1841).

Cu această ocazie s-a petrecut o regrupare între legitimiști și radicali față de „dominația” impusă de Nord, de Paris. De asemenea tradiția famosului girondism la Bordeaux, determină Sud-Vestul, o regiune fără unitate lingvistică și administrativă să se alăture luptei pentru preponderența liberului schimb; în 1846 se înființează *Asociația pentru libertatea schimburilor* condusă de primarul Dufour-Dubergier. În Lyon, leagăn al catolicismului social, pe fondul vechilor comunități – ateliere, se dezvoltă puternice asociații muncitorești, influențate de ideile socialiste. Dezvoltarea industrială sau bancară, provoacă și aici o revoluție din iulie. Aceeași activitate creează aici o pătură de muncitori, care vor declanșa violentele mișcări din 1831 și 1834 declanșate sub devizele „A trăi muncind sau a muri luptând”. Înainte de rezistența față de baricadele proletare din Paris la 1848, statul este nevoie să ridice fortificații în jurul acestui oraș devenit suspect și periculos”.

Tipică, pentru dezvoltarea societății monarhiei cenzitare apare regiunea din Estul Franței. Diversă ca populație din punct de vedere național-lingvistic, religios și economic, se întâmplă aici, mai bine ca în oricare parte a Franței o acțiune de întrepătrundere socială, formîndu-se o adevarată oligarhie care deține în mîinile ei proprietatea funciară, antreprizele industriale și bancare, puterea juridică și politică. Din această cauză burghezia liberală, activă pe tărîm economic, nu se lasă ușor influențată de republicanism; se formează de asemenea o pătură numeroasă muncitorească, între care se întîlnesc copii și femei.

Concluziile autorilor realizează o succintă trecere în revistă a materialului prezentat în cele două volume, reușind să surprindă principalele caracteristici ale claselor sociale și tabloului Franței anilor 1815–1848. Ele vădesc o viziune mai largă decât cea a istoricului francez contemporan Jaques Madaule, care afirmă că revoluția din februarie 1848 marchează și eșecul primei tentative de guvernare parlamentară întreprinsă în Franță³, faptul că într-un fel sau altul, ea a fost o metodă străină, importată din Anglia. Autorii de față explică acest fenomen, mai complex, prin existența puternicelor contradicții de clasă la scară generală națională, ca și a disensiunilor secundare, între grupările conduceătoare, între centru și provincie, între ideologii.

Regimul parlamentar a căzut datorită mai întîi conservatorismului burgheziei, care a făcut ca păturile conduceătoare divizate să se afle unite în fața revoluționismului masei, și apoi în legătură cu primul, datorită radicalizării revoluției din februarie 1848 de către masele populare.

Lucrarea este însoțită de o cronologie a principalelor evenimente politice dintre 12 martie 1814–24 februarie 1848, de un index de nume de persoane și o bibliografie ce însumează 350 titluri, care deși mai vechi, nu sunt suficient de popularizate la noi pentru perioada Restaurației.

În ansamblu, monografia realizată de Jardin și Tudesq reprezintă o lucrare de bună ținută științifică, contribuind la mai buna cunoaștere a istoriei societății franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Lucia Taflă

³ Jaques Madaule – *Istoria Franței*, București, Edit. politică, 1973, vol. II, p. 288.

ISTORIA ROMÂNIEI

COSTACHI MÎNDRU, *Focuri în Bărăgan*,
Bucureşti, Edit. militară, 1973, 132 p.

Istoricului act de la 23 august 1944 i-au fost dedicate în răstimpul celor trei decenii care au trecut de la înfăptuirea să o serie de lucrări rod al cercetărilor istoricilor și istoricilor militari sau al înmânatuerilor memoriorilor participanților. Fie tratând sintetic, în întreaga sa complexitate acest eveniment de importanță națională, fie străduindu-se să lămurească numai un aspect al său, aceste scrimeri istorice, istorico-militare sau memorialistice au ajuns să ne ofere o imagine clară și cuprinzătoare a luptei poporului român pentru înălțarea apăsătoarei dominației hitleriste și clădirea unei României independente.

Cartea colonelului în rezervă Costachi Mîndru se inseră prin tematica abordată printre lucrările ce și-au propus elucidarea unor aspecte militare ale desfășurării insurecției. Apelând la amintirile personale, la cele ale altor participanți, dar mai ales la documentele de arhivă, autorul își consacră lucrarea luptelor care au avut loc în Bărăgan, relevând importanța și semnificația acestora pentru cadrul general al înfruntării dintre armata română și cea germană în primele zile de după 23 august 1944.

Apreciem că apariția lucrării de față este pe deplin justificată de faptul că „aici în Bărăgan, în acel sfîrșit de vară fierbinte a anului 1944, s-au desfășurat o seamă de acțiuni de luptă de o largă diversitate, acțiuni care plină acum nu au fost tratate în literatura de specialitate sub multeori lor aspecte și consecințe de ordin militar” (p. 5).

Succinte relatări despre luptele purtate în această zonă se găsesc în vasta monografie *România în războiul antihitlerist*, București, Edit. militară, 1966, la paginile 101–106, în culegerea de articole *Armata română în războiul antihitlerist*, București, Edit. politică, 1965, la paginile 84–85 și 96–106, precum și în lucrarea *Armata română pe drum de luptă și victorie*, București, Edit. militară, 1973, autori col. Constantin Nicolae și lt. col. Petre Ilie, la pagina 56. Spațul afectat în culegerea

August '44, București, 1971, acțiunilor antihitleriste ale unităților încastrate Corpului 2 teritorial al armatei române a cărui zonă de operații cuprindea sudul și estul Munteniei, șasă din întreg Bărăganul, cit și a altor formațiuni ce au intervenit în această zonă după declanșarea insurecției este, de asemenea, restrins la paginile 176–178, creionind doar liniile generale ale bătăliei din cimpie.

Sinteză generalului maior Ion Cupșa, *Armata română pe frontul antihitlerist. Studiu operativ-lactic*, București, Edit. militară, 1973, amintește de frontul din Bărăgan numai cind arată necesitatea acoperirii frontierelor de sud pentru a impiedica forțele fasciste din exterior să intervină împotriva insurecției.

Meritul cărții pe care o prezentăm constă într-o analiză mai profundă a acțiunilor armatei române în această întinsă cimpie, urmărind evidențierea particularităților acestora, constituind o contribuție însemnată la stabilirea și mai exactă a dimensiunilor angajării trupelor române și a populației civile împreună cu formațiunile patrioticе organizate de P.C.R. în încheștarea cu armata germană.

Începutul primului capitol subliniază importanța Bărăganului pentru desfășurarea operațiilor militare în cadrul războiului antisovietic. În vara anului 1944 teritoriul Bărăganului era inclus, în mare parte, în zona etapelor armatelor operative germane și române, asigurind aprovisionarea cu hrana și muniții, fiind împănat cu unități germane de pază și luptă, cu centre germane de transmisii pentru legătura cu trupele proprii din Balcani. Întoarcerea armelor împotriva ocupanților fasciști a transformat Bărăganul într-un bun spațiu de repliere a trupelor române de pe front și de reorganizare a lor în vederea luptei antihitleriste, în culoarul de retragere a trupelor germane și în culoarul de afluxe rapidă a forțelor sovietice spre sudul României.

Ofensiva Fronturilor 2 și 3 ucrainiene în zona Iași-Chișinău determină retragerea grabnică a trupelor germane. În acest context intervine armata română, împiedicindu-le să organizeze un nou aliniament de apărare care ar fi făcut din această parte a țării un devastator teatru de război.

Datorită caracteristicilor terenului de cimpie și a urmărilor ciocnirilor de pe frontul sovieto-german din Moldova, acțiunile de luptă din Bărăgan au prezentat trăsături specifice relevante de autor.

Astfel, imediat după 23 august trupele române s-au deplasat către sud spre noile zone de concentrare, fiind urmate îndeaproape de unitățile Wehrmachtului care se retrăgeau din fața ofensivei sovietice care și ea, la rîndul ei, înainta către interiorul României. Din aceste cauze luptele între unitățile române și cele hitleriste s-au angajat din mișcare, din îrmărire, de cele mai multe ori prin surprindere. Faptul a fost înlesnit de întărirea pe cuprinsul cimpiei a multor itinerare de marș ale diverselor unități românești și germane, ceea ce a făcut să predomină lupta de întîlnire. Aceste acțiuni militare au fost purtate din partea română de către trupe pedestre înzestrate cu armament modest, în timp ce coloanele germane motorizate dispuneau de artillerie și tancuri. Datorită stării precare a transmisiunilor, care făcea dificilă legătura cu eșaloanele superioare, cîteva zile după 23 august trupele române aflate în marș forțat spre zone de repliere din Bărăgan nu au avut ca îndreptar al atitudinii față de hitleriști decât ordinul Marelui stat major primit în noaptea de 23–24 august care se referea la închetarea ostilităților cu armata sovietică, la închetarea subordonării față de comandanțele germane, la evitarea conflictelor cu trupele germane, la opunerea față de orice încercare de dezarmare (p. 14, nota 10). Pînă la contactul cu unități mai amănunțit informate, acțiunile de luptă au solicitat din partea comandanților români multă inițiativă și orientare proprie. Pe fundalul acestor condiții specifice au participat unitățile armatei române din zona Bărăganului la largă mișcare națională de ieșire a țării din coaliția antisovietică și de întoarcere a armelor împotriva Reichului nazist.

Cel de al doilea capitol, intitulat *Focuri în Bărăgan*, debutează cu relatarea unora dintre acțiunile de amploare ale luptei din întinsa cimpie, și anume cele întreprinse de unitățile de aviație românești. Pentru a percepe mai bine dificultatea acestor acțiuni sunt prezentate caracteristicile dispozitivului formățiunilor de aviație române: faptul că ele se aflau la un loc cu cele germane, folosind de multe ori aceleași aerodromuri. De aceea, efortul militarilor români a constat în a se desprinde din dispozitivele germane și de a lăsa în stăpînire instalațiile de întreținere și alimentare, precum și terenurile de aterizare pentru a putea fi folosite de aviația română. Zona Cazota a constituit din acest punct de vedere exemplul cel mai grăitor, ceea ce reiese cu pregnanță din amintirea hotărîtelor

înfruntări care au avut loc aici la sfîrșitul lunii august.

Un alt aspect al încheșterii dintre trupele române și germane este consemnat la Stîlp (Buzău), unde divizia 5 infanterie română care se îndrepta spre un aliniament de repliere a fost ajunsă din urmă de o puternică coloană motorizată germană. Luptele grele care s-au dat pentru a împiedica înaintarea fasciștilor sunt apreciate de autor „ca acțiuni de acoperire spontană și oportună a căilor de acces spre zona petrolieră” (p. 29), ceea ce subliniază încă odată justa orientare tactică a comandanților români în împrejurări dificile și complexe, promptitudinea și fermitatea cu care au acționat.

Insurecția națională antifascistă armată, moment culminant al rezistenței românești, care a înmânunchiat toate forțele patriotic progresiste ale țării, a avut ca înfăptuitor masele populare organizate și conduse de P.C.R. Alături de armată, la victoria insurecției și-au adus aportul formațiunile patriotice de luptă alcătuite în majoritate din muncitori care și-au apărat cu bărbătie întreprinderile de represaliile distrugătoare ale hitleriștilor. Un moment semnificativ al luptei muncitorilor, al lucrătorilor feroviari – dețasament cu vechi tradiții revoluționare – l-a reprezentat sabotarea transporturilor de război ale germanilor, atât în timpul dictaturii militaro-fasciste, cât și după declanșarea insurecției. După 23 august, în multe locuri muncitorii și funcționarii de la căile ferate au participat alături de ostași la dezarmarea trupelor hitleriste. Într-un spațiu operativ prezentat de Costachi Mîndru ni se evidențiază atitudinea lucrătorilor din gara Cilibia de sabotare a traficului feroviar german.

Complexitatea mijloacelor utilizate în lupta armată a poporului nostru împotriva domniașiei fasciste este relevată și prin relatarea apărării comunei Gemenele de către tinerii pre militari. Cu tot decalajul evident ce există între dotarea cu armament a acestora și cea a trupelor germane ce căutau să-și croiască drum spre sud, locuitorii satului, veterani ai primului război și tineri ce nu împliniseră vîrstă încorporării, au opus o dîrză rezistență.

Acțiunile armatei române s-au desfășurat pe tot întinsul Bărăganului, în ultima săptămînă a lunii august 1944, împiedicînd orice concentrare a trupelor germane asigurînd aerodromuri, noduri de cale ferată, poduri, deschizînd astfel direcțiile de înaintare ale armatei sovietice. Momente reprezentative ale acestui efort al ostașilor și al localnicilor ne sunt înfățișate în subcapitolele: *La Tăndărei*, *În zona Albești (Buzău)*, *În zona Brădeanu*, *La Posoanele*, *În zona Slobozia-Bucu*.

Capitolul al treilea, *De-a lungul Dunării, de la Brăila pînă la ezerul Mostiștea*, este dedicat luptelor ce au avut loc pe malul Dunării. Arteră fluvială de o deosebită importanță strategică, Dunărea a stat de la începutul insurecției în vederile Comandamentului român pentru a dejucă planurile germane de a interveni împotriva României cu trupe de peste fluviu. La acoperirea acestuia și-au adus apotul militar din trupele de grăniceri, marina fluvială, locuitorii orașelor și satelor din zonă. Sunt descrise astfel luptele grele care s-au dat în perimetrul Brăila—Hîrșova—Cernavoda, dezarmarea ambarcațiunilor militare germane, înfruntarea acerbă pentru stăpinierea portului de la Cernavoda.

Subcapitolul *În zona Călărași* descrie un episod important al participării armatei române la insurecție — acela de a impiedica trupele germane care se retrăgeau din Moldova să treacă în Bulgaria. Întinsa arie de afiluire a hitleriștilor care urmăreau acest obiectiv se îngusta concentrîndu-se în zona orașului Călărași, ceea ce a necesitat riposta vitejească a unităților române de aici.

Aceleași pagini pline de dramatism se întîlnesc și în descrierea apărării orașului și portului Oltenița în fața repetelor asalturi hitleriste.

Prezentarea acțiunilor militare desfășurate de armata română în Bărăgan după întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor revelă autorului etapele și particularitățile acestora, subiect care este abordat în ultimul capitol al cărții. Descifrind și sintetizînd sensurile convergente ale mersului bătăliei, semnatarul lucrării susține că „pînă la 27 august, forțele insurecționale române au dezarmat, capturat, zdrobit sau alungat unitățile și subunitățile hitleriste care fuseseră staționate în orașe, sate sau păduri de pe întinsa arie a cîmpiei. De la această dată, ostașii români s-au înfruntat eroic cu masive coloane germane, de regulă motorizate, și deseori cu fracțiuni răzlețe care se retrăgeau de pe frontul din Moldova. În această ultimă etapă acțiunile au fost duse atât de garnizoanele române permanente, cât și de unitățile care afluiau din Moldova și Dobrogea spre zonele de concentrare ce le fuseseră stabilite de Marele stat major român” (p. 127).

Analiza înfruntării din Bărăgan a permis unele considerații ce o caracterizează ca una din operațiile dificile și de importanță efectuate de armata română în condiții specifice determinate de natura terenului, de evoluția generală a frontului sovieto-german și de noua situație politică. Astfel, la luptele din această parte a teritoriului românesc au luat parte militari din toate armele; trupele române au dispus prin concursul locuitorilor de informații precise asupra poziției și forței unităților inamice; în majoritatea cazurilor s-a

adoptat apărarea organizată în grabă pe căile principale de acces în localități; acțiunile nu s-au dus pe un front clasic, ci au constat într-o serie de înfruntări locale în care spiritul de inițiativă și vitejia ostașilor români s-au dovedit din plin.

Încleștarea din Bărăgan a prezentat însă și trăsăturile comune ale desfășurării victorioase a insurecției naționale antifasciste: participarea insuflată a maselor largi populare, impetuosa ofensivă sovietică, la toate acestea adăugindu-se deruata trupelor germane lipsite de un spate de front asigurat.

Cartea colonelului Costachi Mîndru întregește, prin tema tratată, largul tablou al aspectelor militare ale insurecției naționale antifasciste, evidențînd noi momente care subliniază încă o dată hotărîrea și spiritul de sacrificiu care au animat acțiunile anti-hitleriste ale militarilor români, aderarea lor deplină la actul de la 23 august 1944, conștiința că se integrau efortului întregului nostru popor de a înălțura dominația fascistă.

Gelu Apostol

MARIO RUFFINI, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*. București, Edit. Minerva, 1973, 301+(1)+19 facs., seria „Universitas”.

Cu ocazia celui de al treilea centenar al încheierii studiilor padovane (1669—1969) ale lui Constantin Cantacuzino, profesorul Mario Ruffini din Torino (Italia) a redactat o lucrare amplă, care se axează pe analiza în orizontală și verticală a bibliotecii stolnicului (? 1640—1716), figură proeminentă din galeria cărturarilor români ai veacului al XVII-lea. În anul trecut, lucrarea a fost tradusă, punindu-se, în acest fel, la dispoziția specialiștilor români și a publicului larg, date și interpretări noi, de care se va ține seama atunci cînd cineva ar mai ataca aceeași problematică.

După cum recunoaște însuși Mario Ruffini, un bun cunoșător al relațiilor culturale româno-italiene din veacurile XVII—XVIII, cercetările asupra lecturilor stolnicului i-au fost facilitate, în mare măsură, dacă nu chiar determinate, de lucrarea lui Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român — stolnicul Constantin Cantacuzino*, București, 1967, specialist care s-a ocupat, cu pasiune, de acest important capitol din istoria bibliotecilor feudale românești (p. 14).

Lucrarea este înzestrată cu o *Prefață* (pp. 5—12), purtînd semnatura lui Virgil Cân-

dea, care are darul să atragă atenția asupra unor elemente interioare legate de metodologia utilizată de profesorul torinez, oprindu-se la cîteva interesante amânunte relative la raportul dintre conținutul unei cărți și orizontul spiritual al posesorului ei, propunind aprofundarea achizițiilor știute ale acelaiași proprietar, menționind interdependența dintre opera eruditului și activitatea politică depusă de ilustrul stolnic etc.

Ne înținim, în continuare, cu o *Prezentare* (p. 13–16), în care autorul mărturiseste o parte din motivele care l-au determinat să cerceteze această problematică, subliniind, în continuare, caracteristicile bibliotecii lui Constantin Cantacuzino, în perspectiva dimensiunilor sale spirituale.

Lucrarea lui Mario Ruffini se deschide propriu-zis cu *Viața culturală a stolnicului Constantin Cantacuzino*, de fapt titlul capitolului I (p. 17–40). Autorul schițează cîteva momente legate de familia și viața viitorului student de la Padova și sfârșitor domnesc de taină, etape care ne ajută să înțelegem, mai bine și mai ușor, temeiurile studiilor padovane, climatul spiritual al universitării Padova în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. În acest capitol, un loc aparte îl ocupă discutarea lucrării fundamentale, datorate stolnicului Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, scriere de mare valoare, remarcabilă prin bogăția de informații pentru epoca în care a fost redactată. Poate n-ar fi fost rău, dacă autorul ar fi cercetat, la acest capitol, chiar și activitatea politică a stolnicului, bineînțeles în strînsă interdependentă cu problemele culturale care l-au frântat. Desigur, figura posesorului de cărți ar fi apărut mult mai complexă, căci, în general, este bine știut raportul dintre opera cărturarului și viața sa obștească, în cazul în care n-ar fi vorba de un absentist. și despre Constantin Cantacuzino stolnicul nu se poate susține că a fost un „străin” de evenimentele politice ale vremii sale.

Capitolul al doilea, mai concentrat în comparație cu primul, *Incepiturile bibliotecii stolnicului* (p. 41–53) prezintă elemente despre modalitatea de constituire a bibliotecii, care ar fi numărat, după anumite cercetări, circa 500 de volume, sugerindu-se, bineînțeles, punctul de la care a pornit stolnicul în formarea bibliotecii, cărțile moștenite, volumele procurate din epoca șederii la Brașov și, mai ales, lucrările achiziționate în perioada studiilor padovane, în care se pun, de fapt, bazele bibliotecii sale. Autorul nu exclude posibilitatea să se mai găsească rătăcite, pe cine știe unde, cărți care au aparținut vreodată umanistului de dimensiuni europene (p. 41). De fapt, tinând seama de condițiile speciale în care s-a format și dezvoltat această bibliotecă, de vitregiile care s-au obținut supra-

ei, este aproape imposibil ca, vreodată, să se poată stringe absolut toate operele care au făcut parte inițial din bibliotecă, considerată, fără exagerare, una din cele mai frumoase și mai bogate biblioteci din Europa sud-estică a epocii respective.

Al treilea capitol din lucrare, *Alcătuirea bibliotecii* (p. 54–175), este unul din cele mai interesante capitole, prin problemele pe care le pune în discuție. După ce sînt enumerate căile de formare a bibliotecii, se subliniază faptul că, din biblioteca stolnicului, lipsesc, în mod inexplicabil, cărțile grecești tipărite la Veneția și se precizează, de asemenea, dispariția „misterioasă” a tuturor scrierilor tipărite pe pămîntul românesc. Aceste două constatări ne îndreptătesc să susținem că există, în fond, o imagine mutilată asupra bibliotecii în cauză. Autorul amintește chiar și cărțile care nu se mai găsesc, dar despre care există siguranță că ar fi aparținut aceleiași biblioteci.

Păstrînd împărtirea bibliotecii după metoda utilizată de Corneliu Dima-Drăgan, Mario Ruffini analizează operele cu *caracter științific* (geografie, astrologie, astronomie, cosmografie, fizică, mecanică, alchimie, matematică, medicină), cărți care completează, în chip fericit, viziunea noastră asupra dimensiunilor spirituale ale stolnicului; *lucrări cu caracter istoric umanist* (drept, istorie, grămatici, dicționare, literatură, almanahuri și ziare), a căror prezență ni se pare absolut normală, dacă ținem seama de preocupările științifico-culturale ale proprietarului lor, el însuși un prestigios autor; *opere cu caracter filosofic, teologic și de științe biblice și religioase* (filosofie, religie, sf. scriptură și patristică, liturghie și catecheză, teologie, omilie, omilie). Nu trebuie să ne mire existența unei bogate și variate literaturi religioase, deoarece, în epoca respectivă, scrierile acestui gen erau prezențe foarte obișnuite pentru păturile culte, demonstrau chiar cultura generală a oricărui intelectual, din moment ce, pe atunci, monopolul culturii era deținut de biserică.

Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino, strînsă aproape toată la un loc, la Biblioteca Academiei, reprezintă, aşa după cum susține autorul, numai acele cărți care au fost salvate de la risipire, prin diferite modalități. Autorul presupune că se mai găsesc multe lucrări, din fosta bibliotecă a stolnicului, în diferite biblioteci și arhive din România și chiar din Europa, împrăștiate de vitregiile soartei. În sprijinul acestei ipoteze, venim cu afirmația potrivit căreia nu a fost obligatoriu ca stolnicul să se fi semnat pe absolut toate cărțile, aflate odată în proprietatea sa.

Este mai puțin cunoscut că o lucrare, care a aparținut, cu certitudine, stolnicului Constantin Cantacuzino, se păstrează, astăzi, în

fondul de carte veche al Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia. Amănuntul acesta nu-i este cunoscut profesorului Mario Ruffini, după cum nu l-a știut nici dr. Cornelius Dima-Drăgan, la data publicării lucrării sale (1967). Ne referim, în această ordine de idei, la opera lui Philippus Cluverius, *Introductio in universam geographiam tam veterem, quam novam*, Amstelodami, Apud Gulielmum Gulielmi, MDCLXXXIII, (18) + 412 p. + hărți. Foaia de titlu la această lucrare, despre care nu știm, cu precizie, de unde provine în Biblioteca Batthyaneum, poartă cunoscuta Insemnare: „Ex libris Constantini Cantacuzéni”. Opera geografului german Cluver, folosită de stolnic și la redactarea *Istoriei Țării Românești*, poartă cota K₂ VI 5, fiind menționată într-un catalog al bibliotecii din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Cf. *Conscriptio Bibliothecae Institutii Batthyani facta anno 1824*, I, p. 307). Deci, în anul 1824, lucrarea lui Philippus Cluverius se găsea în bibliotecă.

Mario Ruffini își încheie opul prin capitolul al IV-lea, care se structurează în *Concluzie, Note, Riassunto și Indice de nume*. Aceste componente, fiecare în parte și toate la un loc, ni se par binevenite, căci ne ajută să înțelegeam, mai bine, valoarea și utilitatea lucrării. O mențiune deosebită trebuie să acordăm notelor, un exemplu de erudiție. Ne gădim mai ales la informațiile bio-bibliografice despre anumiți autori citiți în veacurile evului mediu, prezenti prin lucrările lor și în biblioteca stolnicului. Din acest punct de vedere, notele pot și trebue să fie considerate un adevărat instrument de lucru, pentru cei care s-ar ocupa de anumite probleme cu referire la istoria bibliotecilor feudale. Nu este bine să neglijăm nici rezumatul în limba italiană care face accesibilă lucrarea și specialiștilor italieni.

Lucrarea profesorului Mario Ruffini se înscrise, alături de aceea și dr. Cornelius Dima-Drăgan, ca o contribuție notabilă în sirul ultimelor cercetări întreprinse pentru o mai bună cunoaștere a vieții culturale din Tara Românească în a doua jumătate a veacului al XVII-lea și în prima jumătate a veacului următor. Prezența în biblioteca stolnicului a unor titluri de talie europeană demonstrează, simbolic vorbind, efortul culturii feudale românești de a se integra circuitului spiritual mai larg, continental. Lucrarea, în sine, are o importanță dublă: atât pentru identificarea unor fațete mai ascunse ale posesorului bibliotecii, omul de rafinată cultură care a fost stolnicul Constantin Cantacuzino, cât și pentru problema cercetării metodice a unor biblioteci particulare românești și europene din aceeași epocă, deoarece cu materialul documentar inserat în lucrare s-ar putea realiza permanență și binevenite analogii și comparații, pentru anumite categorii de biblioteci

particulare feudale referitor la circulația unor cărți de semnificație europeană, care mențin idei înaintate în gîndirea progresistă a posesorilor lor.

Jacob Mărza

TEODOR TANCO, *Virtus Romana Rediviva. Insemnări și portrete*, Bistrița, 1973, 238 p.

Sub titlul de mai sus, profesorul și scriitorul Teodor Tanco de la Cluj a adunat o bogată serie de studii și evocări dedicate istoriei românilor din Tara Năsăudului, luptei lor pentru cultură, personalităților ridicate din mijlocul lor, precum și contribuției lor la dezvoltarea culturii naționale.

„Virtus Romana Rediviva”, titlul cărții – *Virtutea română reînvială* – este simbolul istoric al conștiinței patriotice a năsăudenilor, el având în aceeași măsură atât un sens militar și administrativ (autonom) – cuvintele menționate fiind maxima și emblema fostului regiment grăniceresc și a districtului autonom năsăudean – cât și un sens educativ și cultural estetic, legat de creația literară a lui George Coșbuc și a altor scriitori năsăudenii care au debutat în cadrul societății de cultură „Virtus romana rediviva” a liceului din Năsăud. „Acesta sensuri – afirmă Teodor Tanco – demonstrează în același timp și direcțiile principale ale năsăudenilor, ponderea pe care o au problemele, precum și metodele de înșăptuire a sarcinilor lor istorice-naționale” (p. 18).

În partea întâia a lucrării, intitulată „*Studii și Insemnări culturale*”, sunt urmările primele începuturi de învățămînt românesc în această regiune, determinante de existența regimentului grăniceresc, spectacolele de teatru românesc organizate de Ion Baciu, turneele ardeleane ale lui Zaharia Bârsan, importanța revistei „Arhiva someșană”, semnificația locală și importanța generală românească a operii lui George Coșbuc și a lui Liviu Rebreanu, principali scriitori năsăudenii, și alte aspecte din istoria culturală a regiunii năsăudene.

Capitolul consacrat primelor școli românești grănicerești oferă autorului posibilitatea de a rectifica unele vechi erori sau confuzii puse în circulație de George Baritiu, V. Gr. Borgovan, Petru Pipoș, în unele din lucrările lor susținindu-se că aceste școli s-ar fi înființat în anii 1778 sau 1770–1774, în timp ce documentele descoperite de Virgil Șotropă și N. Drăganu – menționate în lucrarea acestora *Istoria școalelor năsăudene* – precizează că încă din anul 1766 s-au înființat

trei școli românești în localitățile Năsăud, Maieru și Monor.

În anul 1786 s-au înființat școlile din Prundul Birgăului și Zagra, iar în anii următori în toate celelalte comune. „Încă înainte de anul 1830 — relevă autorul în acest capitol scris în colaborare cu A. Fărcaș — în toate cele 44 de comune grănicerești existau școli poporale naționale” (p. 42—43).

În anul 1863, prin sacrificiile tuturor acestor comune, avea să se înființeze și liceul românesc de la Năsăud.

Dintre absolvenții acestor școli s-a ridicat profesorul Paul Tanco — născut la 24 iulie 1843 în comuna Monor — care, după strălucite studii făcute la Viena și Graz, avea să fie primul român doctor în matematici (1872), și apoi director al liceului grăniceresc de la Năsăud (1874—1880, 1886—1889, 1896—1899). Autorul la pag. 175 reproduce în facsimil textul diplomei de doctor în matematici a lui Paul Tanco eliberată de Universitatea din Graz, din care aflăm că, tînărul candidat a fost „examinat cu grijă în trei riguroase examene, în care a dovedit din belșug prea strălucită sa erudiție”. „Acordarea înaltului titlu — relevă cu drept cuvînd autorul — depășește succesul personal și este o victorie și o încununare a eforturilor românilor de pe teritoriul regimentului II grăniceresc (p. 51).

Un substanțial capitol este consacrat tîrgurilor din regiunea grănicerească, Rușii Munți, Prund, Ragna, Năsăud, Zagra — și îndeosebi celor de la Monor — autorizate în anul 1840 pentru ca grănicerii „să-și poată vinde negoțele și marhele (vîtele) sale cu preț drept și bun” (p. 163—164).

În legătură cu satul Monor, unul din cele mai importante ale regiunii, Teodor Tanco relevă și descoperirea în această comună a unui *Apostol* tipărit la Buzău în anul 1704, în zilele lui Constantin Brîncoveanu, care a fost trimis mănăstirii *Obîrșia* din Monor de către învățatul episcop al Romanului, Pahomie, originar din satul Gledin și fost elev al școalei de la această mănăstire.

„*Apostolul*” aflat la Monor și depus astăzi în muzeul istoric și etnografic al acestei comune, inițiat de însăși autorul lucrării de care ne ocupăm, este și el o concluzie dovedă a legăturilor culturale ce au existat întotdeauna între români de pe ambele versante ale Carpaților.

Partea a doua a lucrării lui Teodor Tanco cuprinde un număr de 46 „portrete” ale principalelor personalități istorice ale Năsăudului. Seria acestora se deschide cu „diacul” Toader din Feldru care în 1631 a trecut în Moldova, unde avea să rostească un Cuvînt.

la înformarea „jupînsei Ciogolea”, soția vel logofătului Pătrașcu, considerat ca primul discurs funebru în limba română, apreciat de Vasile Pârvan ca un adevărat „monument de limba literară românească”. Pagini viguroase sunt consacrate de asemenea amintitului Pahomie, țăranului Tânase Todoran, care, anticipind jertfa lui Horia, a fost condamnat la 1765, pentru o răzvrătire locală, la fringearea cu roata, lui Vasile Nașcu „tribunul grănicerilor năsăudeñi”, datorită eforturilor căruia s-au constituit „fondurile grănicerești” și s-a înființat liceul de la Năsăud, lui Grigore Moisil primul director al acestui liceu, precum și cărturilor pedagogi Ion Marte Lazăr, Artemiu Publiu Alexi, Grigore Silaș, Vasile Petri, Ioan Pop Reteganul, V. Gr. Borgovan. În partea finală a seriei este evocat destinul poetei Veronica Micle, — originală și ea din Năsăud — personalitățile marilor scriitori George Coșbuc și Liviu Rebreanu, figurile istoricilor și filologilor locali Virgil Sotropa, Iuliu Martian, Iuliu Moisil, Nicolae Drăganu, a profesorilor Solomon Halitiă, care și-a desfășurat activitatea în Moldova, Ioan Păcurariu, Aurel Şorobetea, Vasile Bichigean, Vasile Scurtu, a învățătorilor Dariu Pop și Mihail Echim, precum și a generalului Grigorie Bălan căzut la 8 septembrie 1944 în războiul antifascist.

Ultimul capitol al lucrării lui Teodor Tanco este consacrat *Conturului istoric administrativ al județului Bistrița Năsăud*, în a căruia stemă actuală au fost gravate din nou inițiialele V.R.R. Făcând o largă expunere asupra acțiunilor și realizărilor culturale și artistice înregistrate în această regiune sub regimul socialist, Teodor Tanco își încheie lucrarea cu următoarea constatare: „Pe drept se poate afirma că deviza de ieri pentru care au luptat generații este azi o realitate, iar „Virtuțile române reinviate” sunt chezăia prezentului și viitorului țării și a națiunii noastre socialiste”.

Desigur lucrarea nu are caracter exhaustiv, atât de alte acțiuni și personalități având aceeași îndreptățire de a figura în acest duios și impunător răboj năsăudean.

Scrișă cu o remarcabilă putere de evocare și cu o exigență scrupulozitate față de documentarea istorică, lucrarea lui Teodor Tanco — prefățată de istoricul Ștefan Pascu — este o valoroasă contribuție la istoria Năsăudului, a nordului Transilvaniei și totodată a relațiilor dintre români de pe ambele laturi ale Carpaților.

ISTORIA UNIVERSALĂ

PAISII HILENDARSKI *Istoriya slavjanobolgarskaja* (Istoria slavo-bulgară), Sofia, I-II, 1972, 174 + 166 p.

Cu prilejul împlinirii a 250 ani de la nașterea lui Paisie de Hilandar (1722–1972), Biblioteca națională „Kiril și Metodiu”, din Sofia, a ținut să consemneze acest eveniment, publicând o ediție jubiliară a operei celui dintâi istoriograf bulgar.

Despre ieromonahul Paisie s-a scris foarte mult, mai ales literatura istorică bulgară i-a acordat – cum era și firesc – o atenție deosebită. Și pe bună dreptate. Călugărul Paisie a scris, pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, cea dintâi istorie a poporului bulgar. Prea multe detalii din viața acestui iluminat călugăr nu se cunosc și cu atât mai surprinzătoare ne apare feroarea nestăpînată a scrisului său în chilile de la Muntele Athos. Cele cîteva știri pe care istoriografia bulgară le posedă sunt modeste și irevelante pentru a ne putea explica apariția explosivă a acestui precursor, a cărui „Istorie” avea să declanșeze posibilitățile latente ale poporului bulgar în cursul sec. al XIX-lea.

Se știe că s-a născut, în 1722, în satul Bansko, eparhia Samokov pe Isker, la poalele Rilei. La vîrsta de 23 ani a plecat la Athos, în a cărui chinovie se găseau călugări proveniți în primul rînd din țările balcanice și răsăritene: greci, srbi, bulgari ruși și.a. Paisie a fost un autodidact cu o subtilă receptivitate față de ideile răscolitoare ale sec. al XVIII-lea. Acolo, la Athos, a învățat slavona, sîrba și rusa, ba chiar și în grecește se descurca, precizează Paisie undeva, în „Istoria” lui. Tot acolo, tinărul monah a făcut cunoștință cu vechea literatură bulgară și a putut cerceta texte și manuscrise vechi, din care a înțeles că poporul bulgar nu avea o „Istorie” scrisă. Hotărît să umple acest gol, Paisie caută să se documenteze vizitînd mînăstîrile de la Athos și multe locuri istorice din Bulgaria. O spune singur că „multă vreme și osrđie” i-a trebuit că să poată aduna materialele necesare.

Dar nu numai atât. Paisie a prins desigur și sensul unor idei înnoitoare care circulau în vremea aceea, chiar și în lăuntrul imperiului otoman. În 1761, avînd o misiune din partea comunității mînăstîririi Hilandar de a vizita localitatea Karlovitz din Serbia – la data aceea aflată sub stăpînire austriacă, – lui Paisie îl cade în mînă traducerea rusă a lucrării dalmatinului Mario Orbini, *Il R'gno*

degli Slavi, apărută la Pesaro în 1601, din care monahul bulgar își extrage datele care îl interesează din capitolul referitor la istoria bulgarilor.

Nu-i exclus ca această vizită să-i fi deschis o poartă spre lumina noilor idei, care răscoleau mințile oamenilor – în sensul bun al cuvîntului – pe la mijlocul acestui secol, al luminiilor. Și astfel, în vreme ce operele lui Dimitrie Cantemir intraseră deja în circulație europeană, începînd cu „Creșterea și descreșterea curții Aliosmănești”, tradusă în engleză încă din 1734, – călugărul Paisie, întors la Hilandar, abia începe redactarea „Istoriei” poporului bulgar.

Însă între timp, din cauza discordiei dintre călugării de la Hilandar, Paisie se strămută la mînăstîrea Zografs, unde avea mai multă liniste. În 1762, „Istoria” e gata și la începutul anului 1765 se întoarce în Bulgaria și încredințează manuscrisul preotului Stoica Vladislavov din localitatea Kotel. (Ceva mai tîrziu, popa Stoica, avea să devină episcopul Sofronie Vračanski, care în 1803, emigrînd în Tara Românească, desfășoară aici o remarcabilă activitate culturală și politică¹). Acesta, entuziasmat de conținutul „Istoriei”, copiază personal textul manuscris, lăsînd posteritatei unul din cele mai frumoase exemplare de grafie chirilică din sec. al XVIII-lea. Pe la 1781, același cărturar mai face o copie pe care învățatul bulgar Stojan Romanowski a descoperit-o printre manuscrisele bibliotecii Academiei române, în perioada interbelică.

Însă, după manuscrisul lui Paisie s-au scos mai multe copii care au circulat în Bulgaria în a II-a jumătate a sec. al XVIII-lea. De altfel, importanța acestei „Istori” constă mai ales în rolul pe care l-a jucat pentru mișcarea de redeșteptare națională a bulgariilor. Pe lîngă datele istorice, pe care le-a cules și le-a inclus în textul său, Paisie și-a adinonestat cu o neabătută vigoare contemporanii, căzuți în marasm și apatie după trei secole și jumătate de dominație otomană. Nu e vorba de un simplu îndemn, ci de o chemare energetică la luptă împotriva asupririi străine. Scînteia aruncată de Paisie a trecut ca o făclie din mînă în mînă, într-o aliniere revoluționară a cărturilor și luptătorilor pentru libertate din cursul sec. al XIX-lea.

De aceea, publicarea în două volume a acestei „Istori” constituie un act de cultură națională. Primul volum cuprinde textul facsimilat al copiei făcută de Sofronie Vračanski în 1765, iar al doilea, transcrierea în

¹ Vezi și Const. Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la Renaissance politique et culturelle*

du peuple bulgare (1762–1850), Bucarest, 1970.

neobulgară a acelaiași text, însoțit de o introducere și comentariu de Bojidar Raikov.

La sfîrșit, aş dori să subliniez frumusețea inegalabilă a chirilicei cu care Sofronie a înveșmîntat „Istoria” lui Paisie: scriere clară, armonioasă, cu trăsături artistice care totuși amintește frumoasele acte solemnă de cancelarie domnească din Țara Românească ale acelaiași secol.

Ambele volume sunt prezentate cu o acuratețe editorială ireproșabilă.

Tr. Ionescu-Nișcov

HANS-PETER APELT, *Rahewins Gesta Friderici I. Imperatoris. Ein Beitrag zur Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts*, München, 1971, 162 p.

Una din cele mai discutate izvoare medievale a fost și continuă să mai fie opera atât de puțin cunoscutului Rahewin *Gesta Friderici I. Imperatoris* (Faptele împăratului Frederic I). În principal, discuția în jurul acestei opere și al autorului ei s-a purtat pe două planuri, unul vizând valoarea științelor transmise de Rehewin în lucrarea sa, iar cel de-al doilea identificarea împrumuturilor lui Rahewin din alte izvoare, împrumuturile acesteia fiind evidente în primul rînd în pasajele consacrate fie descrierilor geografice, fie caracterizărilor de personaje.

Hans-Peter Apelt își concentrează și el atenția asupra lui Rahewin și a istoriei sale, într-o disertație pe care o subintitulează „O contribuție la istoriografia veacului al XII-lea”.

Înainte de a se angaja și el în sus-amintita discuție, Apelt adună cu conștiințiozitate toate datele documentare referitoare la biografia lui Rahewin. Din aceste știri lacunare reținem pe de o parte funcția lui Rahewin de „cartularius” (1114) și apoi de „capellanus et notarius” (1147) pe care le atestă faimosul Otto de Freising, cit și alte date despre poziția sa în jurul celui mai mare istoric german al veacului al XII-lea; după moartea acestuia (1158) știrile biografice documentare despre Rahewin încheiază aproape complet; se crede că el ar fi murit la începutul celui de-al optulea deceniu al veacului al XII-lea (între 1170–1177); din „Faptele” sale rezultă că Rahewin a deținut și la curtea imperială o anumită poziție, fără ca acesta să ajungă însă nici de departe pe cca, de care s-a bucurat Otto de Freising.

² cf. III, prol: 163,33: „Ita enim late et magnifice per orbem terrarum arua circumuluit, tamen nequa-

înainte de a supune această operă și pe autorul ei unei analize și interpretări noi, Hans-Peter Apelt trece în revăstă principalele opinii emise de istoriografia modernă despre valoarea acestei lucrări ca izvor pentru cunoașterea istoriei veacului al XII-lea; acest capitol bibliografic este deosebit de sugestiv pentru ilustrarea polemicilor duse în jurul lui Rahewin; totodată el își relevă pe Apelt că pe un excelent cunoșător al literaturii medievale, având calități certe de autor-exeget: spirit critic și de discernămînt curajul opiniilor și al convingerilor proprii, gîndire logică și istorică. Aceste calități le verifică și le aplică din plin și cu mult folos în analiza valorii istorice și literare a operei lui Rahewin, în prezentarea deosebită de subtilă a concepției sale despre germani, și despre alte popoare cu care au venit în contact germanii în veacul al XII-lea (îndeosebi poloni, boemi, unguri), dar mai ales a gîndirii politice a lui Rahewin, gîndire pe care Apelt o ilustrează cu atitudinea lui Rahewin privind poziția împăratului Frederic I Barbarossa în cadrul sistemului politic medieval, rolul și rostul împăratului german în acest sistem, confruntarea dintre împărat și papă, politica externă împărătească. În completarea tuturor problemelor controversate legate de Rahewin, Apelt supune unei analize comparate modalitatea deserierilor de peisaje și de personaje, reliefind atât aportul original, cit și împrumuturile din alții autori (antici în primul rînd).

Rezultatele investigațiilor lui Apelt sunt consistente și viabile, denotînd seriozitatea și pricopearea autorului în cercetarea unei problematici atât de spinoase. *Gesta Friderici I. Imperatoris* sunt scrise la cererea împăratului însuși (ca o continuare a istoriei începute de Otto de Freising și duse de învățatul episcop doar pînă în anul 1156); opera îl așează în centrul ei pe împăratul german, ale cărei fapte se glorifică în chip conștient¹. Grijă de bază a lui Frederic I Barbarossa e conservată „autoritatii împărătești” (auctoritas imperii). Campaniile și războaiele purtate de împărat („bella iusta” în concepția lui Rahewin) sunt subordonate acestei politici de conservare și sporire a prestigiului împărătești; împăratul este un „rex iustus” ce nu poate fi invins de dușmani, un „dator salutis” pentru că el crucează pe cei slabî și distrugă pe cei semetî, și în cele din urmă un „minister iusticiae” pentru că a pacificat popoarele și a introdus principiul echilibrului just în relațiile suprastatale. Politica împăratului este animată de trei probleme majore:

— pax, iustitia, reformatio imperii.

Rahewin îl apreciază și-l glorifică pe împărat în funcție nemijlocită de meritele

belloque gessit, ut qui res eius legerit, non unius, sed multo-
rum facta, cum non unum imperatorum arbitretur”.

sale pentru traducerea în viață a acestor principii de politică internă și externă; prin această concepție, care așază în centrul unei personalități faptele și nu viața sa personală, Rahewin anticipatează o tendință istoriografică a evului mediu târziu²; tot datorită acestei concepții, *Gesta* nu este o biografie (*vita*) în sens tradițional, întrucât și lipsește una din componentele de bază: analizarea și prezentarea moravurilor (*mores*) celui descris; chiar și acolo unde Rahewin acordă o atenție sporită aspectelor personale ale împăratului, ele sunt subordonate de fapt prezentării politicii imperiale.

Termenul genetic cel mai adekvat pentru opera lui Rahewin nu este deci nici *vita*, nici *chronica*, dar nici *historia* în accepțiunea ei medievală, așa cum a fost exprimată de un Gervasius de Canterbury, Wilhelm de Malmesbury sau Frutholf de Michelsberg³, ci așa cum și-a intitulat-o el însuși: *gesta*. Apelt pune astfel capăt unei ample discuții (nu arareori sterile) duse îndeosebi în istoriografia germană de după cel de-al doilea război mondial) purtate în jurul categorisirii producătorilor istoriografice medievale. Evidențierea convingătoare a acestei restituiri, pe care o face Apelt, aduce, suplimentar, prețioase precizări despre Otto de Freising nu atât ca filozof al istoriei și continuator al lui Augustin, cit mai ales ca istoric pragmatic.

O comparație valorică între Otto de Freising și elevul și continuatorul său, Rahewin, nu duce la constatări cu totul defavorabile celui din urmă. Prin această reașezare a valorilor, Apelt renșează să înlăture una din cele mai mari și durabile prejudecăți emise în legătură cu cei doi istorici contemporani ai „faptelor” lui Frederic I. E adevărat că Rahewin nu egalează eleganța de stil și de exprimare aproape clasică ale lui Otto, care și în înșațirea istoriei teoretice îl întrece net pe Rahewin; acesta din urmă în schimb, furnizează deseri mult superioare lui Otto eonsacrate împériului german și popoarelor vecine, terminologia utilizată de Rahewin în aceste pasagii fiind de o inestimabilă valoare pentru cunoașterea gândirii politice a veacului al XII-lea. Apelt conchide astfel cu constatarea că trebuie să se renunțe la ideea uniformizării concepției istoriografiei inedievale, ea lipsind chiar și la doi autori contemporani și apropiați ca preocupare istoriografică (subiect comun). Prin aceasta constatăre, Apelt concretizează de fapt un deziderat exprimat cu cîțiva ani în urmă

de istoricul Johannes Spörli⁴ profesorul și îndrumătorul științific al lui Apelt.

Adolf Armbruster

I. ANDERSSON, *A History of Sweden*, Stockholm, Natur och Kultur, 1970. 471 p.

De la luerarea lui Svantröm și Palmstierna apărută în urmă cu trei decenii, cea mai apreciată sinteză privind istoria Suediei – motiv pentru care a și fost tradusă în mai multe limbi de circulație internațională inclusiv în engleză – este în prezent aceea pe care o prezentăm, aparținând prof. I. Andersson membru al Academiei Suedeze, fost conservator al Arhivelor Naționale din Stockholm.

În comparație cu cele anterioare tratând aceeași temă, cea de față se deosebește prin donă elemente de bază observate de astfel de la primele pagini, și anume: marea bogăție de informație pentru fiecare epocă istorică și multitudinea problemelor pe care autorul caută să le lămurească. Astfel alături de rezultatele săpăturilor arheologice sunt interpretate alti izvoare literare, epigrafice, narrative istorice și geografice (de exemplu aparținând unor autori latini și greci, slavi, bizantini, arabi, franci) cît și cronicile interne și externe, diplomele regale, tot felul de documente multe existente încă în arhive, altfel de mult sau recent publicate în colecții tematice. În ceea ce privește problematica lucrării, ea este atât de bogată încât î-a impiedicat pe autor să o grupeze pe mari epoci istorice. Așa se explică cum în aproape 500 pagini istoria Suediei din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre a fost cuprinsă în nu mai puțin de 40 capitole.

Desigur că o asemenea lucrare impune de la început existența unei periodizări care să stabilească limitele cronologice ale celor patru mari epoci istorice. Autorul n-o face, totuși menționează încă și colo unele limite care permit cititorului să le identifice în cuprinsul unor capitole. Tratarea acestor epoci istorice este însă inegală și ea reflectă principalele preocupări ale prof. I. Andersson și anume studierea cu precădere a evului mediu și a epocii moderne. De altfel el este recunoscut în lumea specialiștilor prin valoaroasa monografie consacrată lui Eric al XIV-lea regele Suediei (1560–1568) a cărei domnie se află în perioada de la sfîrșitul epocii medii.

² Vedi H. Brack, *Die Geschichtsauffassung der Limburger Chronik. Veröflichtende Studie zur spätmittelalterlichen Geschichtsschreibung*, München, 1958, p. 108.

³ Vedi și H. Rupp și O. Köhler, *Historia-Geschichte, în „Saeculum”*, II, 1951, p. 627–688; cf. și K. Oesterle,

Din această cauză epoca străveche și veche este tratată într-un singur capitol (cap. I), epoca medie în 17 capitole ca și cea modernă iar epoca contemporană în 5 capitole. Citește periodizarea istoriei Suediei autorul stabilind următoarea împărțire: epoca străveche și veche din 6000 i.e.n. pînă la sfîrșitul secolului al VIII-lea e.n., epoca inedită secolul IX—începutul secolului al XVII-lea, epoca modernă de la începutul secolului al XVII-lea la începutul secolului al XX-lea și în fine epoca contemporană de la începutul secolului al XX-lea pînă în zilele noastre.

De asemenea se constată că în cercetările sale prof. I. Andersson s-a preocupat să-și concentreze expunerea să în jurul unor distinse personalități, monarhi sau valoroși oameni politici. De aceea în general sinteza sa are uneori aspectul unei succesiuni de micromonografii, fiecare din capitolele lucrării avînd o omogenitate deplină.

Ca orice lucrare, cea de față are o *Introduction* semnată de prof. M. Roberts de la Universitatea Regală din Belfast, care, prefațind a doua ediție în limba engleză, subliniază importanța contribuției autorului la dezvoltarea istoriografiei suedeze dar și a altor state din nordul Europei (Finlanda, Norvegia, Danemarca) a caror istorie s-a desfășurat adesea în hotarele aceluiasi stat, sub forma unei unini personale.

Citește continutul propriu-zis al sintezei ce o prezintă el se remarcă prin noile contribuții pe care istoricul suedez le aduce în cercetarea trecutului patriei sale. Astfel referindu-se la epoca străveche și veche constatăm aici prezența unor jaloane cronologice menite să fixeze o periodizare a evenimentelor istorice (anul 6000 i.e.n. semnalază primele urme umane în Suedia, epoca pietrei care durează pînă în 1500 i.e.n. iar epoca bronzului pînă la 500 i.e.n. cînd începe epoca fierului).

Prezentind epoca medie autorul stabilește originea și caracterul celei mai vechi așezări urbane (gard) de pe insula din lacul Mälaren — orașul Birka — apoi explică modul cum au apărut primele forme ale statului suedezi (de la uniunea de triburi la regat, ultimul avînd caracterul unei federații de provincii autonome, în sec. X), care erau instituțiile acestuia și ce prerogative avea marele preot, cum s-a ajuns de la monarhia electivă la cea ereditară.

Din punct de vedere politic se mai precizează momentul constituirii primei uniuni politice a statelor nordice sub conducerea Suediei (sec. X-XI), ce importanță a avut apariția creștinismului în Suedia (sec. IX), în ce imprejurări a avut loc prima cruciadă suedeză contra triburilor finice (sec. XII), și ce rol a avut în istoria Suediei constituirea arhiepiscopatului de la Uppsala (1164).

Desigur că în problema evului mediu suedeze contribuția prof. I. Andersson săt destul de multe, iar spațiul unei simple prezenteri este insuficient. Totuși merită să fie semnalat faptul că în epoca Folkingilor a fost stabilită capitala țării la Stockholm (sec. XIII), că tot acum are loc procesul de uniformizare a legislației țării care va consolida instituțiile feudale, în ce condiții această țară a devenit un stat nobiliar, ce raporturi au fost între monarhie și nobilime, cum s-a ajuns la constituirea primul parlament suedeze, Riksdag-ul (1435).

Interesante sunt și acele capitole în care autorul prezintă nu numai frâmintările interne cu caracter politic, dar și social, menite să ducă la desfacerea din cînd în cînd a uniunii personale a Suediei cu celelalte state nordice, dar și lupta acesteia pentru expansiunea politică și economică în Marea Baltică pe care guvernantii de atunci au dorit să o transforme într-un lac suedez. În acest fel autorul reușește să stabilească puncte de vedere noi relativ la perioadele de înflorire și de decădere ale monarhiei suedeze, la consecințele sociale și economice pe care le-a avut Reforma în Suedia, la momentul în care Suedia a devenit o mare putere europeană (în timpul Războiului de 30 ani), la izbucnirea crizei social-politice de la mijlocul secolului al XVII-lea care va marca totodată constituirea statului modern suedeze.

În ceea ce privește epoca modernă prof. I. Andersson consideră că ea începe cu o perioadă de ascensiune politică a Suediei urmată de una de decădere cînd pierde domniația în Marea Baltică (în timpul războiului nordic), după care avea să vină o perioadă „a libertății” caracterizată prin ascuțirea luptei sociale și politice, prin încercarea de a se aboli absolutismul, prin apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste în industrie și comerț. În fine, după mari frâmintări interne (de exemplu lovitura de stat a lui Gustav al III-lea) se va instaura un regim constituțional de tip burghez care avea să așeze Suedia în rîndul statelor moderne europene. Interesante sunt și acele contribuții ale autorului privind reformele din Suedia din secolul al XIX-lea cu caracter liberal care au dus la modificarea constituției, la stabilitatea monetară, la reorganizarea administrației locale, la adoptarea politicii protecționiste și liberului schimb, la apariția, dezvoltarea și triumful industrializării.

Relativ la epoca contemporană autorul arată cum datorită îndelungatei perioade de pace și consecințelor reformelor librale s-au produs mari transformări sociale care au împins proletariatul suedeze în viața politică a țării în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd s-a constituit și P.S.D. suedeze (1889). Aceeași lungă perioadă de pace, arată autorul, a favorizat și clasa socială mijlocie,

inica burghezie, care a început să participe tot mai activ la conducerea statului. În felul acesta este explicată înfringerea treptată a opoziției conservatorilor prin obținerea unor reforme sociale pentru înasele populare (de exemplu votul universal 1907–1909, votul femeilor 1918, ziua de muncă de 8 ore 1918, etc.). De aceea P.S.D. suedeze devine după 1920 cel mai influent partid politic în Riksdag, iar între cele două războaie mondiale este partid de guvernămînt. Deosebit de interesante sunt și acele date relativ la viața politică, economică și socială din Suedia din timpul celui de-al doilea război mondial (relațiile sale cu Germania hitleristă, cu statele nordice, cu aliații) și perioada postbelică (reformele sociale, economice, lupta pentru menținerea păcii în Europa de nord).

Evident că într-o asemenea lucrare nu lipsesc știri relativ la viața culturală (cap. XXX este consacrat aproape în întregime acestei probleme).

Lucrarea este însoțită de o bogată ilustrație privind toate epocile istorice care ar face cîinste oricărui tratat de istorie universală. Nu ne referim la portretele numeroșilor monarhi și oameni politici, ci la acelea care prezintă și vestigii arheologice (desene rupes-

tre, unelte și arne din epoca pietrei și metalelor, inscripții runice din sec. IX), fie construcții civile și religioase din sec. XI–XIII, stampe relativ la orașe din sec. XVI–XVIII, monumente funerare din sec. XV, diplome regale din sec. XVI, picturi din sec. XVII–XVIII, gravuri despre nivelul tehnic al industriei din sec. XVIII–XIX, fotografii care oglindesc mișcările sociale din sec. XIX și la începutul sec. XX. La acestea se mai pot adăuga două facsimile, unul reprezentând o filă de pe Biblia tradusă de Gustav Vasa, altul foaia de titlu al unei cărți tipărite la Londra în 1633 (*The Swedish Intelligenen*) unde este evocată personalitatea regelui Gustav Adolf.

În ceea ce privește cele cîteva hărți ele se referă la expedițiile vikingilor, la campaniile militare ale lui Gustav Adolf, la itinerarul regelui Carol al X-lea în Danemarea, la campaniile lui Carol al XII-lea etc.

Având o înaltă științifică, o bogată informație, un stil atrăgător, sinteza de față constituie o importantă contribuție la istoria Suediei în primul rînd și apoi la istoria celorlalte state din nordul Europei, precum și la relațiile internaționale europene pe o lungă perioadă de timp.

Constantin Șerban

www.dacoromanica.ro

MIRON CONSTANTINESCU

(1917–1974)

La 18 iulie 1974 a început din viață tovarășul Miron Constantinescu, membru supleant al Comitetului Executiv, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, președintele Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România.

Activist de frunte al Partidului Comunist Român și al statului nostru socialist, tovarășul Miron Constantinescu și-a închinat întreaga sa viață, din fragedă tinerețe, cauzei socialismului și comunismului, slujirii fără pregeț a năzuințelor vitale de libertate și progres social ale poporului român, construirii socialismului și înfloririi patriei.

Născut la 13 decembrie 1917, Miron Constantinescu a cunoscut vicisitudinile vieții încă din copilărie, rămînind orfan. Paralel cu studiile la liceul din Arad, muncește din greu pentru a-și ciștiga existența. Student al Facultății de litere și filozofie a Universității din București, absolvă studiile prin lucrarea de licență „Cauzele sociale ale răscoalei lui Horia”, pentru care i se atribuie calificativul „Magna cum laudae”.

Încă de pe vremea când era elev, la Arad, a luat legătură cu mișcarea muncitorească, fapt care avea să influențeze întregul curs al vieții sale.

Ulterior, ca student, se remarcă drept un element cu o temeinică pregătire marxistă, desfășurînd o intensă activitate în rîndul colegilor săi pentru demascarea uneltirilor cercurilor reaționare și fasciste, pentru apărarea democrației și a intereselor naționale ale poporului român.

În 1933 devine membru al Uniunii Tineretului Comunist, apoi membru în Biroul studențesc al U.T.C., iar în 1936 este primit în rîndurile Partidului Comunist Român.

Îndeplinind din însărcinarea partidului funcții de conducere în mișcarea democratică studențească, acționează intens pentru întărirea frontului studenților, organizând mișcările revendicative ale studenților, participarea lor la largile manifestări inițiate și conduse de partid în numeroase orașe ale țării.

În acești ani, Miron Constantinescu a fost o prezență activă pe frontul publicistic, la ziarele și revistele legale și ilegale: „Cuvîntul liber”, „Era Nouă” și „Cadran”, unde prin scrisul său militant contribuie la răspîndirea în mase a ideilor generoase ale marxism-leninismului, ale politicii partidului închinat dreptății și libertății sociale, apărării democrației și independenței naționale a patriei.

În noiembrie 1940 ia parte activă la organizarea tineretului pentru manifestația antifascistă de la Obor, din București.

În 1939, împreună cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, face parte din grupul de activiști cărora partidul le-a încredințat sarcina reorganizării Uniunii Tineretului Comunist, aducind o contribuție de seamă la pregătirea și desfășurarea Conferinței Naționale a U.T.C. din septembrie 1939.

În noiembrie 1940 a primit sarcina de membru al Biroului regional Galați al P.C.R., participând la organizarea maselor muncitoare din principalele industrii ale acestui port dunărean, precum și la editarea organului ilegal al partidului „Dunărea roșie”.

Pentru activitatea revoluționară desfășurată este arestat în ianuarie 1941, torturat și condamnat la 10 ani muncă silnică. În închisorile Galați, Caransebeș și Lugoj, alături de cadre de bază ale partidului, a acționat pentru a menține permanent treză conștiința și demnitatea deținuților antifasciști.

Îndată după victoria insurecției naționale antifasciste armate, partidul i-a încredințat sarcina de înaltă răspundere de a organiza și conduce „Scînteia” legală.

În februarie 19'5 este desemnat în conducerea Organizației regionale de partid București.

La Conferința Națională a partidului din octombrie 1945 a fost ales membru al Comitetului Central și al Biroului Politic.

Plenara din martie 1970 a C.C. al P.C.R. îl alege membru supleant al Comitetului Executiv, iar plenara din noiembrie 1972 îl alege și secretar al C.C. al P.C.R.

Tovarășul Miron Constantinescu a îndeplinit funcții de răspundere în aparatul de stat ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, președinte al Comitetului de Stat al Planificării, ministru al învățământului și culturii, președinte al Consiliului Economic, vicepreședinte al Consiliului de Stat, funcții în care a adus contribuții de seamă la infăptuirea politiciei partidului de construire a socialismului, de dezvoltare economică și social-culturală a țării noastre.

Ales deputat încă în primul parlament din 1946 — și ulterior în mai multe legislaturi ale forului legislativ suprem al țării — Miron Constantinescu îndeplinea din martie 1974 funcția de președinte al Marii Adunări Naționale.

Intelectual cu o temeinică pregătire marxistă, Miron Constantinescu a desfășurat o bogată activitate științifică și culturală pe tărîmul istoriei, sociologiei, al economiei politice, publicînd numeroase studii și făcînd comunicări la congrese științifice internaționale de mare prestigiu. A fost președinte al consiliului de conducere și rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu”, președinte al Academiei de științe sociale și politice. Recentă sesiune a Academiei Republicii Socialiste România l-a ales membru titular.

Militant de frunte al mișcării comuniste și muncitorești din țara noastră, Miron Constantinescu a slujit cu abnegație, cu întreaga sa capacitate și energie, cauza clasei muncitoare și a partidului, a participat cu pasiune revoluționară la cele mai importante acțiuni ale luptei pentru eliberarea națională și socială a poporului român, la întreaga activitate de cucerire și instaurare a puterii populare, de construcție a societății socialiste din țara noastră. În întreaga sa activitate a militat pentru întărirea continuă a unității și coeziunii rîndurilor partidului, pentru

afirmarea și creșterea rolului său conducător în societatea noastră socialistă.

Pentru meritele sale deosebite, Miron Constantinescu și-a cîștigat o înaltă prețuire din partea Partidului Comunist Român, a statului nostru, a oamenilor muncii, fiind distins cu titlul de „Erou al Muncii Socialiste”, cu cele mai înalte ordine și medalii ale Republicii Socialiste România.

Partidul Comunist Român, România socialistă, întregul nostru popor pierd în persoana tovarășului Miron Constantinescu un fiu credincios al țării, un luptător devotat pentru triumful ideilor socialismului și comunismului, pentru înflorirea patriei și a națiunii noastre socialiste. Amintirea sa va rămîne mereu vie în inimile comuniștilor, ale tuturor oamenilor muncii din patria noastră.

**COMITETUL CENTRAL
AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
CONSILIUL DE STAT**

**MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
CONSILIUL DE MINIȘTRI**

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDI S SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU–MUZICĂ–CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celealte rubrici, dactilografiate la două rânduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție, Bdul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * A. D. Xenopol, Studii privitoare la viața și opera sa, 1972, 445 p., 26 lei.
- * * * Bibliografia istorică a României. II. Secolul XIX, t. I, volum îngrijit de Cornelia Bodea, 1972, 512 p., 47 lei.
- L. BOICU, Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853—1856, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, Romanitatea românilor, istoria unei idei, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, Înțelegerea Baleaniciă, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA, N. Iorga — a Romanian historian of the Otoman Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, Englands trade policy in the Levant and her exchange of good with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714), „Bibliotheca Historica Romaniae” 41(2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BÁNYAI, Destin commun, traditions fraternelles, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.]
- VLAD MATEI, Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (see. XV—XVIII), „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,5 lei.
- BARBU CÂMPINA, Studii istorice, I, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII), „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273 p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848), „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, 1973, 466 p., 26 lei.
- IOSIF PATAKI, Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea, 1973, 350 p., 28 lei.
- DAN BERINDEI, L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.
- LIGIA BÂRZU, Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei), 1973, 308 p. + XXXV planșe, 32 lei.

RM ISSN 0039 — 3878